

Lapsen oikeus yksityisyydensuojaan verkossa
suhteessa vanhemman huoltovelvoitteeseen

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Maisteritutkielma
Noora Riskilä
Lapsioikeus
2020

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Lapsen oikeus yksityisyyden suojaan verkossa suhteessa vanhemman huoltovelvoitteeseen

Tekijä: Noora Riskilä

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Lapsioikeus

Työnlaji: Tutkielma

Sivumäärä: x + 76

Vuosi 2020

Tiivistelmä:

Tutkielma käsittelee lapsen perustuslaillista oikeutta yksityisyyden suojaan verkossa vanhempiensa huoltovelvoitteeseen nähden. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja useiden muiden ihmisoikeussopimusten mukaan lapsella on syntymästään asti samanlainen universaali oikeus yksityisyyden suojaan kuin kaikilla muillakin.

Vanhemmilla ja huoltajilla on lakisääteinen velvollisuus turvata lapselle tasapainoinen lapsuus, hyvinvointi sekä hyvä kasvatusta ja kotiolot. Vanhemman tulee kuitenkin toteuttaa kasvatustaan huomioiden lapsen mielipiteet tätä itseä koskevista asioista päätettäessä.

Nykyään yksityisyyden suoja näyttäytyy erityisesti tilanteissa, joihin liittyy internet. Mediassakin usein esillä oleviin aiheisiin viitaten, olen tutkinut jännitettä lapsen yksityisyyden suojan ja vanhemman huoltovelvoitteen välillä. Lapset ovat tottuneet käyttämään internetiä pienestä pitäen, mutta he voivat silti joutua vaaratilanteisiin esimerkiksi sosiaalisen median kautta tulevien uhkien vuoksi. Vanhemmalla voi tällaisissa tilanteissa olla oikeus puuttua lapsen verkkokäyttäytymiseen joko käyttämällä paikannuspalveluita tai lukemalla lapsen yksityisviestejä. Joskus vanhemmat voivat myös itse lisätä verkkoon sosiaalisen median kautta lapsen yksityiselämän piiriin kuuluvia tietoja ajattelematta, että samalla rikkovat lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan. Tutkielmassa tarkastelen tilanteita, joissa vanhempi tavalla tai toisella rikkoo lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan. Joskus nämä oikeudenloukkaukset ovat perusteltuja, toisinaan vanhempi taas ylittää valtuutensa ja voi joutua jopa rikosoikeudelliseen vastuuseen oikeudenloukkauksestaan.

Valtiolla on vastuunsa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Tarkastelen myös sitä, kuinka julkisen vallan on lapsen etu huomioiden pyrittävä turvaamaan lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan perheen sisäisissä konfliktitilanteissa.

Avainsanat: lapsioikeus, lapsen etu, vanhemman huoltovelvoite, internet, sosiaalinen media, perusoikeudet, yksityisyyden suoja, sananvapaus, perusoikeuksien rajoittaminen

Sisällys

1	Johdanto.....	1
1.1	Johdatus aiheeseen.....	1
1.2	Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus.....	3
1.3	Tutkimuksen metodit, lähteet ja rakenne.....	6
2	Lapsen oikeudet sekä lapsen etu	10
2.1	Lapsen oikeuksien sopimuksen voimaansaattaminen	11
2.2	Lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet	13
2.2.1	Lapsen etu, tasapainoilua lapsen osallisuuden ja suojelun välillä	14
2.2.2	Lapsen etu kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä	17
2.3	Lapsi oikeussubjektina	20
2.4	Lapsen ikä.....	22
3	Vanhemman vastuu lapsesta	26
3.1	Lapsen ja vanhemman välinen oikeussuhde.....	27
4	Perusoikeudet ja niiden rajoitusedellytykset	31
4.1	Perusoikeuksien rajoittaminen ja perusoikeuspunninta	31
4.2	Yksityisyyden suoja.....	34
4.2.1	Henkilötietojen suoja	37
4.2.1.1	Euroopan yleinen tietosuojasetus lapsen henkilötietojen suojana	39
4.3	Sananvapaus.....	43
4.4	Perusoikeuksien turvaaminen.....	46
5	Lapsi verkossa.....	48
5.1	Lapsen yksityisyyden suojan ja vanhemman sananvapauden välinen ristiriita	48
5.1.1	KKO 2018:81	52
5.2	Lapsen oikeus viestintäsalaisuuteen	58
5.2.1	Turun hovioikeuden ratkaisu 17/152962	62
5.3	Paikannuspalvelut	66
5.4	Vanhemman oikeus saada terveystietoja lapsestaan	68
6	Johtopäätökset.....	73

Lähteet

Kirjallisuus

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki 2009

Aer, Janne: Lastensuojeluoikeus: lapsi ja perhekohtaisen suojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki 2012

Araneva, Mirjam: Lapsen suojelu: Toteuttaminen ja päätöksenteko. Vilna 2016

Euroopan unionin perusoikeusviraston ja Euroopan neuvoston Käsikirja Euroopan lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta, Belgia 2015.

Frände, Dan; Matikkala, Jussi; Tapani, Jussi; Tolvanen, Matti; Viljanne, Pekka; Wahlberg, Markus: Keskeiset rikokset. Helsinki 2014

Groothuis, Marga. M.: The Right to Privacy for Children on the Internet: New Developments in the Case Law of the European Court of Human Rights. Teoksessa van der Hof, Simone; van den Berg, Bibi; Schermer, Bart (toim.): Minding Minors Wandering the Web: Regulating Online Child Safety. Information Technology and Law Series. T.M.C Asser Press, The Hague, The Netherlands 2014, s. 143–156.

Hakalehto-Wainio, Suvianna ja Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Helsinki 2013

Hakalehto, Suvianna ja Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki 2016

Hakalehto, Suvianna: Lapsioikeuden perusteet. Helsinki 2018

Hanninen, Minna; Laine, Elli; Rantala, Kati; Rusi, Mari; Varhela, Markku: Henkilötietojen käsittely: EU-tietosuoja-asetuksen vaatimukset. Vantaa 2017

Hannuniemi, Anja: Alaikäisen oikeudellisesta asemasta terveydenhuollossa, Lakimies 6/1997, s.836-855

Hovila, Maarit: Alaikäisen velallisen taloudellinen perusoikeusasema ja omaisuuden suoja teoksessa Nuoret ja velka – Akatemiahankkeen tutkimuskoosteita (toim. Niemi). Rovaniemi 2017

Hughes, Kirsty: The Child's Right to Privacy and Article 8 European Convention on Human rights. Teoksessa Freeman, Michael D.A. (toim.): Law and Childhood Studies. Current Legal Issues 2011, Volume 14, Oxford University Press, United Kingdom 2012, s. 456–486.

Husa, Jaakko; Mutanen, Anu; Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Vantaa 2005.

Kaisto, Janne: Lainoppi ja oikeusteoria. Helsinki 2005

Kangas, Urpo: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet: Helsinki 2013

Kiviniemi, Pekka: Oikeutetusta puuttumisesta luottamukselliseen viestiin. Sähköposti-viesti ja muut viestit. Turku 2000

Korpisaari, Päivi; Pitkänen, Olli; Warmo-Lehtinen, Eija: Uusi tietosuojalainsäädäntö. Helsinki 2017

Koulu, Sanna: Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset: Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Helsinki 2014

Lavapuro, Juha: Uusi perustuslakikontrolli. Helsinki 2010

Linnanmäki, Kirsi: Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. Helsinki 2019

Mahkonen, Sami: Lapsen ikä, Lakimies 6-7/2001, s. 990-1001

Manninen, Sami: Sananvapaus ja julkisuus (PL 12 §). Teoksessa: Hallberg, Pekka; Karapuu, Heikki; Ojanen, Tuomas; Scheinin, Martin; Tuori, Kaarlo; Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Helsinki 2011

Mikkola, Tuulikki: Kansainvälinen lapsioikeus. Helsinki 2012

Neuvonen, Riku: Yksityisyyden suoja Suomessa. Helsinki 2014

Nieminen, Liisa: Lapsuudesta vanhuuteen, Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa. Helsinki 2006

Nieminen, Liisa: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Helsinki 2013

Ojanen, Tuomas: Johdatus perus- ja ihmisoikeusjuridiikkaan. Helsinki 2009

Ojanen, Tuomas: Perusoikeusjuridiikka. Helsinki 2015

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki 2014

Pellonpää, Matti; Gullas, Monica; Pölönen, Pasi; Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum, Helsinki 2012

Pollari, Kirsi; Murto, Liisa: Jotain rajaa? – Rajoitustoimenpiteiden perusteista lastensuojelussa ja kehitysvammaisten lasten erityishuollossa teoksessa Lapsen oikeudet lastensuojelussa (toim. Hakalehto ja Toivonen. Helsinki 2016

Pitkänen, Olli; Tiilikka, Päivi; Warmo, Eija: Henkilötietojen suoja. Helsinki 2013

Saraviita, Ilkka: Perustuslaki. Helsinki 2011

Scheinin, Martin: Perusoikeuskonfliktit teoksessa Heinonen – Lavapuro (toim.) Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen. Ihmisoikeuksien murroksesta kansainväliseen vuorovaikutukseen. Vantaa 2012

Toivonen, Virve-Maria: Lapsen oikeudet ja oikeusturva – Lastensuojeluasian hallintotuo-
mioistuimissa. Helsinki 2017

Valjakka, Eeva: Lapsen oikeusturva lastensuojelussa, Defensor Legis N:o 4/2004, s. 667-
682

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Helsinki 2001

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoittaminen teoksessa Teoksessa: Hallberg, Pekka; Karapuu, Heikki; Ojanen, Tuomas; Scheinin, Martin; Tuori, Kaarlo; Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Helsinki 2011

Wilhelmsson, Thomas; Häyhä Juha (toim.): Minun metodini. Porvoo 1997

Virallislähteet

HE 185/1991 vp - Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi potilaan asemasta ja oikeuksista

HE 94/1993 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi

HE 94/1993 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi

HE 19/2013 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta

HE 9/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle EU:n yleistä tietosuoja-asetusta täydentäväksi lainsäädännöksi

HE 88/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

PeVM 25/1994 vp - HE 309/1993 vp, Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

Lapsiasiavaltuutetun lausunto EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 8 artiklaa mukaisesta iärajasta LAPS/59/2016 12.12.2016

Lapsiasiavaltuutetun lausunto yleisen tietosuoja-asetuksen täytäntöönpanotyöryhmän (TATTI) muistiosta ja työryhmän ehdotuksesta hallituksen esitykseksi uudeksi tietosuojaiksi LAPS/59/2016 8.9.2017

Kansainväliset sopimukset

Yleissopimus lapsen oikeuksista. SopS 59–60/1991

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus). SopS 63/1999

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. SopS 7–8/1976

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. SopS 6/1976

Euroopan sosiaalinen peruskirja. SopS 44/1991

Lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus. SopS 12/2011

Ihmisoikeusjulistukset

Geneven lapsen oikeuksien julistus 1924, hyväksytty 26.9.1924

Lapsen oikeuksien julistus 20.11.1959

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 10.12.1948

Ihmisoikeussopimuksia valvovien elinten kannanotot

General Comment No. 14 (2013) On the right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration. The Committee on the Rights of the Child 29.5.2013. (CRC/C/GC/14)

Verkkolähteet

www.hs.fi

www.kaleva.fi

www.kanta.fi

<https://www.lskl.fi/> Lastensuojelun Keskusliitto

<http://markofobbaforss.puheenvuoro.uusisuomi.fi/164816-saako-vanhempi-lukea-lapsensa-someviestit> Uusi Suomi

<https://www.similarweb.com/blog/worldwide-messaging-apps> Similar Web

Väestöliiton esite Suojele minua kaikelta – Tietoa internetin ja digitaalisen median osuudesta lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön lasten kanssa ja heidän hyväkseen toimiville ammattilaisille www.vaestoliitto.fi

Unicefin verkkosivut www.unicef.fi

Urbaanisanakirja <https://urbaanisanakirja.com/word/feed/>

Sanomalehdet

Lapin Kansa 31.8.2019, ”Yhä useampi vanhempi seuraa lastansa sijaintisovelluksella”

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2000:83

KKO 2005:82

KKO 2006:20

KKO 2009:3

KKO 2013:100

KKO 2018:51

KKO 2018:81

KKO 2019:50

KKO 2019:81

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 20.10.2005 nro 3405 asiassa R 04/973

Turun hovioikeus 21.12.2017 nro 152962 asiassa R 17/557

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2014:51

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT K.U. v. Suomi (2.12.2008)

EIT Yleisradio ja muut v. Suomi (08.02.2011)

EIT Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH v. Itävalta (19.6.2012)

EIT Abokar v. Sweden (7.6.2019)

EIT Strand Lobben and muut v. Norway (10.9.2019)

Eduskunnan oikeusasiamies

EOA 61/4/15, 11.6.2015

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
HE	Hallituksen esitys
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	perustuslaki
RL	rikoslaki
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

”Kymmenen sormea ja kymmenen varvasta, 3 324 grammaa ja 49 senttiä pelkkää rak-kautta näki tänään päivänvalon kello 6.01!” Noin kuukautta myöhemmin kuva vaalean-punaiseksi kuorrutetusta kakusta, jonka päälle muotoiltuna pikkuinen vauvafiguuri ja ni-met Leea Minea. Kuulostaako tutulta? Lapsi ei ole vielä vanhakaan, kun verkossa on jo jaettuna hänen koko nimensä sekä täydellinen syntymäaikansa. Muutama vuosi myö-hemmin vanhempien sosiaalisen median feedistä¹ voi löytyä myös tietoa harrastuksista, lapsuusajan sairastelusta ja ehkä jopa tietoja koulumenestyksestä.

Perustuslain (11.6.1999/731) 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Vanhemmat harvoin ajattelevat tätä jakaessaan onnensa ja ylpeytensä hui-pulla hellyttäviä vauvakuvia ja videoita sosiaalisessa mediassa lapsensa ensiaskeleista tai ensimmäisestä hiihtoreissusta. Harmittomalta vaikuttavat pikku päivitykset voivat yh-teen kasattuna paljastaa alaikäisestä huomattavan määrän arkaluontoistakin tietoa. Tie-toa, jota vanhempi ei esimerkiksi itsestään julkaisisi verkossa kaikkien nähtäville.

Lapsen asema on monin tavoin haavoittuvainen aikuisiin nähden ja siten myös lapsen oikeuteen yksityisyyden suojaan verkossa tulee kiinnittää erityistä huomiota. Yhä use-ampi elämänalueemme liittyy jollain tavalla internettiin ja sen käyttöön. Etsimme ver-kosta niin tietoa kuin hupia ja käytämme päivittäin useita erilaisia sovelluksia, joiden on tarkoitus helpottaa arkielämää. Usein emme edes mieti, mitä kaikkea kerromme itses-tämme erilaisten sovellusten kautta ja kuinka paljon tietoa luovutamme itsestämme. Lapsen asema on tässä suhteessa myös erityinen. Sen lisäksi, että lapset ovat itsenäisiä toimijoita verkossa, jakavat myös heidän vanhempansa heihin liittyviä tietoja esimer-kiksi sosiaalisessa mediassa.

¹ Urbanisanakirjan määritelmä feedille: ”monissa sosiaalisen median palveluissa kuten Instagramissa ja Facebookissa näkymä joka kerää esimerkiksi tiettyyn käyttäjään, seurattuihin käyttäjiin, hashtagiin tai paikkaan liittyvät julkaisut yhteen.”

Vanhemmilla on vastuu jälkikasvustaan ja heidän tulee jossain määrin olla tietoisia siitä, mitä heidän lapsensa verkossa puuhaavat. Vanhemmat ovat myös vastuussa lastensa hyvinvoinnista ja tätä tehtävää varten he tarvitsevat tietoja esimerkiksi lapsensa terveydentilasta. Toisinaan lapsen oikeus yksityisyyden suojaan voi aiheuttaa käytännön ongelmia vanhemmille heidän yrittäessään huolehtia lastensa hyvinvoinnista. Tästä esimerkkinä käytäntö, jonka mukaan vanhemmilla ei ole tällä hetkellä oikeutta asioida Omakannassa yli 10-vuotiaiden lasten puolesta.

Myös yrityksillä ja viranomaisilla on vastuunsa. Viranomaisten ja yritysten vastuu lapsen yksityisyyden suojaan ajatellen kohdentuu lähinnä henkilötietojen suojaan. Henkilötiedoilla tarkoitetaan tietoja, jotka kuuluvat yksityisyyden suojan alaisuuteen. Henkilötietona voidaan pitää sellaisia yksittäisiä tietoja, jotka voidaan liittää tiettyyn henkilöön ja näin ollen tehdä tämän henkilön tunnistettavaksi. Henkilötiedon määritelmä on laaja. Henkilötietoja ovat muun muassa nimi, henkilötunnus, kännykän sijaintitieto tai verkkotunnistetieto (ID).² Vuonna 2018 voimaan tulleen EU:n yleisen tietosuojasetuksen ((EU) 2016/679) mukaan erityisesti lasten henkilötietoja on pyrittävä suojaamaan, koska heidän tietämyksensä henkilötietojen käsittelyn riskeistä tai omasta oikeusturvastaan ei välttämättä ole vielä kovin korkealla tasolla.

Yritykset keräävät käyttäjistään valtavan määrän dataa esimerkiksi puhelinsovellusten tai verkkokauppojen tilaajaprofiilien avulla. Yrityksillä on vastuu alaikäisten tietosuojasta niiden kerätessä ja käyttäessä alaikäisiin liittyviä henkilötietoja. Alaikäisen oikeuden yksityisyyteen verkossa voidaan katsoa ulottuvan myös siihen, miten se kohdentaa palveluitaan lapsikäyttäjille ja kuinka markkinointi tapahtuu.

Tutkielmani tarkoitus on avata lapsen yksityisyyden suojan kannalta oleellista lainsäädäntöä sekä kansainvälisiä sopimuksia ja oikeuskäytäntöä tilanteissa, joihin liittyy internetissä toimiminen. Tavoitteenani on tutkia erityisesti lapsen ja tämän huoltajan oikeuksien ja velvollisuuksien välistä jännitettä lainsäädännön näkökulmasta. Pääpaino on lapsen perustuslaillinen oikeus yksityisyyden suojaan vanhempiinsa nähden tilanteissa, joissa internet on jollain tapaa osallisena. Tutkielmassani sivuan myös viranomaisten ja

² Hanninen, Laine ym. 2017, s. 20

yritysten velvollisuutta vastuunkantajana, kun kyseessä on alaikäisen perusoikeuden piiriin kuuluvat oikeudet. Nämä näkökannat jäävät kuitenkin tutkimuskysymyksen määrittelyn vuoksi sivuosaan. Lähestymistapani aiheeseen on oikeusdogmaattinen.

Pidän tutkimustani ajankohtaisena ja merkittävänä, koska käsittelemäni aiheet ovat päivittäin lehtien, internetin keskustelupalstojen sekä uutisten otsikoissa. Tämän ajan lapset ovat syntyneet maailmaan, jossa he ovat pienestä pitäen toimineet verkossa ja hyödyntäneet internetin mahdollisuuksia niin viihteen, opiskelun kuin sosiaalisen elämänkin näkökulmasta. Lapsen huoltajille voi olla haasteellista hahmottaa oikeudellisia näkökulmia tilanteissa, joissa hän joutuu jollain tavalla puuttumaan lapsen tekemisiin verkossa. Oikeudellinen näkökulma on mielestäni tervetullut myös asian tiimoilta käytävään julkiseen keskusteluun. Monia tutkimuksessani lähestymiäni ongelmia voidaan pohtia monen eri tieteenalan näkökulmasta, kuten lapsioikeudellisia kysymyksiä usein voi.³ Oma tarkoitukseni on kuitenkin tuoda ilmi juridinen näkökulma ja oikeudellinen sääntely tilanteissa, joiden nähdään monesti kuuluvan kunkin perheen omaan yksityiseen päätäntävaltaan ja joiden mielletään kuuluvan huoltajan kasvatusvastuun piiriin.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen raja

Tutkimukseni on lapsioikeudellinen sekä lapsen perusoikeuksia pohdittaessa myös perustuslaillinen. Lapsioikeudessa lähtökohtana on tarkastella lapsen oikeuksia eri yhteyksissä ja suhteessa eri tahoihin, kuten vanhempiin sekä lasten suojeluun julkisen vallan välineenä. Lapsioikeuden pyrkimyksenä on määrittää oikeudellista sääntelyä, jonka keskiössä ovat lasten oikeudet sekä velvollisuudet. Lapsioikeus pyrkii myös kiinnittämään huomiota siihen, mikä taho on vastuussa siitä, että lapsen oikeudet toteutuvat.⁴

Lapsioikeus kattaa allensa oikeudellisen sääntelyn, joka koskee kaikkia alle 18-vuotiaita.⁵ Lapsioikeudessa tarkastelun kohteena eivät siis ole ainoastaan pienet lapset, vaan myös aikuisuuden kynnyksellä olevat nuoret. Tämä aiheuttaa haasteita lapsioikeudelliselle tutkimukselle ja myös tässä työssä kuvatut eri tilanteet pyritään hahmottamaan useissa

³ Lapsuutta ja lapsen kehitystä tarkastellaan monesti psykologian, sosiologian sekä lääketieteen näkökulmista. Ks. 12-13, Hakalehto, 2018

⁴ Hakalehto 2018, s. 11

⁵ Hakalehto 2018, s. 11

eri ikä- ja kehitysvaiheessa olevien alaikäisten henkilöiden kannalta. Tutkimuksessani käytän termiä ”lapsi” kuvaamaan alaikäistä alle 18-vuotiasta henkilöä ja pyrin esimerkein ja täsmennyksin tuomaan ilmi, minkä ikäisestä lapsesta on kulloinkin kyse. Alaikäinen on vajaavaltainen ja tarvitsee huoltajansa tukea asioidensa hoitamiseen. Usein laisäädännössä puhutaan lapsen huoltajasta, kun tarkoitetaan aikuista, jolla on pääasiallinen vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Usein lapsen vanhempi on myös tämän huoltaja. Tutkimukseni luettavuuden vuoksi käytän termejä huoltaja ja vanhempi rinnakkain tiedostaen, että joissain tapauksissa lapsen huoltaja ja vanhempi eivät ole aina sama henkilö.

Lapsioikeus sisältää sääntelyä useilta eri oikeuden aloilta ja lasten asemaa säädellään niin yksityisten kuin viranomaisten välisissä suhteissa.⁶ Tässä työssä keskityn erityisesti lapsen asemaan huoltajiinsa nähden ja tarkoitukseni on tuoda ilmi jännitettä lapsen oikeuksien toteutumisen ja huoltajan vastuun välillä. Niin lapsen oikeudet kuin huoltajan kasvatusvastuukin perustuvat lakiin ja myös perheen sisäiset intressit voivat joutua vastatusten.

Koska julkisella vallalla on loppukädessä velvollisuus turvata lapsen oikeuksien toteutuminen, en voi sivuuttaa lapsen ja viranomaisen suhdetta täysin. Otan kantaa tähän puoleen tuomalla esimerkin omaisesti esiin tilanteita, joissa julkinen valta on joutunut puuttumaan lapsen ja hänen huoltajansa välisiin tilanteisiin.

Tutkimuksessani keskityn tällä hetkellä paljon mediassakin keskustelua herättäviin aiheisiin, jotka liittyvät lapsen toimimiseen verkossa ja vanhemman vastuuseen olla selvillä lapsen tekemisistä ja menemisistä sekä tämän sosiaalisesta elämästä. Toinen keskustelua herättävä aihe on vanhemman sananvapaus suhteessa lapsen yksityisyyden suojaan. Pyrin tutkimuksessani pohtimaan rajoja sille, mitä huoltaja voi sananvapauden nimissä julkaista verkossa lapsestaan. Sananvapaus on perusoikeus, joka on usein ristiriidassa yksityisyyden suojan kanssa. Tutkimuksessani haluan kiinnittää oikeudellista huomiota tilanteisiin, joissa vanhempi julkaisee lapsestaan sananvapautensa nojalla materiaalia tai tietoa, joka voi kajota lapsen yksityisyyden suojan alueelle. Näissä tilanteissa on erityisen tärkeää pyrkiä löytämään raja sille, mikä on lapsen yksityisyyden suojan ydinaluetta, jota ei vanhemman sananvapauden nojalla saa rikkoa.

⁶ Hakalehto 2018, s. 12

Yksityisyyden suojan alle sijoittuva henkilötietojen suoja on myös tärkeää ottaa huomioon, kun toimintaympäristönä on internet. Tämän vuoksi nostan esiin valtion velvollisuuden suojata perusoikeuksien toteutumista. Tutkimuksessani tämä esiintyy esimerkiksi lapsen mahdollisuutena oikeusturvaan sekä lastensuojelun velvollisuutena puuttua tilanteisiin, joissa lapsen oikeudet ovat perustavalaatuissa vaarassa. Valtion rooli perusoikeuksien turvaajana näkyy myös tuomioistuimen ratkaisukäytännöissä tapauksissa, joissa lapsen perusoikeuksia on loukattu esimerkiksi tämän huoltajan toimesta.

Olisi myös mielenkiintoista tutkia lasten henkilötietojen suojan ulottuvuutta yrityksiin nähden, sillä esimerkiksi sosiaalisen median tilien ja eri puhelinsovellusten sekä pelien avulla yritykset keräävät valtavia määriä henkilötietoja alaikäisistä käyttäjistään. Tietosuojaa-asiantuntijat ovat esittäneet huolensa siitä, että yritykset käyttävät keräämäänsä tietoa väärin ja myös muihin tarkoituksiin kuin mihin on annettu suostumus.⁷

Jätän kuitenkin tutkimukseni ulkopuolelle laajemman tarkastelun lapsen perusoikeuksista verkossa suhteessa yrityksiin. Aihe on tutkimuksen arvoinen, mutta tutkimuskysymyksen rajauksen vuoksi tyydyn vain toteamaan, että myös yrityksillä on vastuunsa toteuttaa lapsen oikeuksia verkossa esimerkiksi henkilötietojen rekisterin pitäjän roolissa tai mainonnassa. Viranomaisten vastuuseen julkisen vallan esiintymänä perehdyn perustuslain 22 §:ää koskevassa luvussa jonkin verran, sillä viime kädessä vastuu ihmisoi-
keuksien ja perusoikeuksien turvaamisesta kuuluu julkiselle vallalle.

Tutkimukseni tutkimuskysymykset ovat:

- Miten lapsen yksityisyyden suojaa ja muita perusoikeuksia verkossa turvataan lainsäädännön keinoin?
- Missä tilanteissa vanhemmalla on oikeus rajoittaa lapsensa yksityisyyden suojaa verkossa?
- Kuinka laajasti vanhemman huoltovelvoite lapsestaan antaa oikeuden rajoittaa lapsen perusoikeuksia verkossa?
- Miten ratkaistaan tilanteet, joissa lapsen perusoikeudet ovat ristiriidassa vanhempien perusoikeuksien kanssa?

⁷ Aiheesta esimerkiksi ”Yhä useampi vanhempi seuraa lastansa sijaintisovelluksella”, Lapin Kansa 31.8.2019. Artikkelia varten on haastateltu esimerkiksi apulaistietosuoja-valtuutettu Jari Råmania sekä KPMG:n tietoturva-asiantuntija Mika Laaksosta.

- Kuinka julkisen vallan on suojattava lapsen yksityisyyden suojan toteutumista verkossa?

1.3 Tutkimuksen metodit, lähteet ja rakenne

Tutkimukseni on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainopin tehtävänä on vastata oikeudelliseen ongelmaan selvittämällä kulloisessakin tilanteessa vaikuttava oikeudellinen sääntely sekä voimassa olevan oikeuden sisältö. Oikeusdogmaattisella tutkimuksella pyritään vastaamaan siihen, miten johonkin oikeudelliseen ongelmaan tulee suhtautua voimassa olevan lainsäädännön ja oikeuskäytännön pohjalta.⁸ Lainopilla on perinteisesti ajateltu olevan kaksi ulottuvuutta, praktinen ja teoreettinen ulottuvuus. Praktisen ulottuvuuden tehtävänä on ollut selvittää oikeussääntöjen sisältö eli se, miten voimassa olevaa lakia tulkitaan ja teoreettisen ulottuvuuden tehtävänä on ollut systematisoida oikeussääntöjä.⁹

Lainopillisen tutkimuksen tavoite on jäsentää voimassa olevaa oikeutta.¹⁰ Systematisoinnin yhtenä tehtävänä on tuottaa oikeudellisia pääsääntöjä sekä poikkeuksia noihin pääsääntöihin.¹¹ Systematisoinnilla pyritään myös tuomaan esille kulloisessakin oikeudellisessa ongelmassa voimassa oleva ja asiaan vaikuttava lainsäädäntö sekä määrittelemään asiaan liittyviä keskeisiä oikeudellisia termejä.¹² Oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa pyritään siis tuomaan esille tutkimuskysymykseen liittyvä normipohja, keskeiset käsitteet ja esittelemään tutkimuskysymyksen tulkintaan vaikuttavat pääsäännöt sekä niiden poikkeukset. Omassa tutkimuksessani pyrin tuomaan esille oikeudellisen normiston, joka koskee lapsen perusoikeuksia verkossa suhteessa huoltajan lakisääteiseen velvollisuuteen turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi. Normiston esittelyssä tuon esille kansainvälisiä lapsen oikeuksiin vaikuttavia sopimuksia, kansallista lainsäädäntöä sekä keskeisiä lapsioikeuden käsitteitä. Erityisen tarpeellista on mielestäni tunnistaa lainsäädäntö jokapäiväisten ilmiöiden taustalla ja pohtia lainsäädännön ja normien vaikutusta perheiden normaalissa arjessa. Koska systematisointi pyrkii löytämään kuhunkin

⁸ Husa ym. 2005, s. 13

⁹ Aarnio (toim. Häyhä) 1997, s. 36-37

¹⁰ Husa ym. 2005, s. 13-14

¹¹ Wilhelmsson (toim. Häyhä) 1997, s. 342 sekä Kaisto 2005, s. 362

¹² Husa ym. 2005, s. 13-14

oikeudelliseen ongelmaan vaikuttavat pääsäännöt ja poikkeukset, voi systematisoinnin avulla pyrkiä myös haastamaan voimassa olevaa oikeudellista tulkintaa pohtimalla, miksi joku sääntö tulkitaan pääsäännöksi ja toinen poikkeussäännöksi ja voisiko tilanne esimerkiksi argumentaation tai oikeuskäytännön vaikutuksesta muuttua.¹³ Tutkimukseni yhtenä tavoitteena ja motiivina on myös haastaa ajattelumalleja, joiden perusteella lapsen huoltaja oikeuttaa tietyt lapsen perusoikeuksien rajoitukset ja oikeudenloukkaukset.

Argumentaation ja oikeuskäytännön myötä pääsemme tutkimuskysymykseni praktisen sisällön pohtimiseen. Kuten tutkimuksestani tulee käymään ilmi, lapsi on vanhempinsa nähden oikeudellisesti hyvin alisteisessa asemassa. Tavoitteenani on tuoda ilmi lapsen oikeudellista asemaa ja oikeusturvaa käytännössä käymällä läpi joitain tuomioistuinratkaisuja sekä nostamalla esille asiaan liittyviä lehtiartikkeleita. Tuomioistuinratkaisujen avulla haluan myös selkeyttää lapsioikeudellisten termien, kuten lapsen edun, kansallista tulkintaa.

Tutkimuskysymykseni keskiössä on lapsen perusoikeudet ja etenkin yksityisyyden suoja ja joudun tekemään punnintaa eri perusoikeuksien velvoittavuuden välillä. Oikeudellisen punninnan kohteena ovat myös lapsen oikeudet verrattuna vanhemman velvollisuuksiin sekä julkisen vallan mahdollisuus puuttua perheen yksityiselämän piirissä tapahtuviin asioihin. Kun perusoikeudet ovat ristiriidassa keskenään, nousee keskeiseen asemaan perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Hallituksen esityksessä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta todetaan, että perusoikeudet eivät voi olla niin ehdottomia, ettei niitä saisi missään olosuhteissa ja missään laajuudessa rajoittaa. Toisaalta on kuitenkin perusoikeusturvan kannalta tärkeää, että rajoitukset kyetään pitämään mahdollisimman vähäisinä.¹⁴ Kun perusoikeudet ovat keskenään ristiriidassa on pyrittävä tilanteeseen, jossa kaikkien perusoikeudet toteutuvat mahdollisimman laajamittaisesti.¹⁵ Tutkimuksessani teen vertailua eri perusoikeuksien välillä ja syvennyn perusoikeuksien rajoittamisen edellytyksiin ja perusoikeuksien periaatevaikutuksiin kokonaan omassa luvussaan.

¹³ Wilhelmsson (toim. Häyhä) 1997, s. 342

¹⁴ HE 309/1993 vp, s. 29

¹⁵ Viljanen 2001, s. 12

Tutkimukseni lähteinä olen käyttänyt pääasiallisesti kotimaisia lapsioikeudellisia teoksia, joissa on avattu laajasti lapsioikeuden näkökulmasta lapsioikeuden peruseriaatteita kuten lapsen etua ja lapsen osallisuutta. Merkittävinä kotimaisina lapsioikeuden tutkijoina voisin mainita esimerkiksi Liisa Niemisen ja Suvianna Hakalehdon, jotka ovat kirjoittaneet laajasti lapsioikeudesta sekä useita lapsioikeuden perusteoksia. Kirjoissaan he avaavat laajasti lapsioikeuden perusteita sekä lainsäädännöllistä pohjaa. Lapsen osallisuutta ja oikeusturvaa ovat teoksissaan käsitelleet esimerkiksi Virve-Maria Toivonen sekä Henna Pajulammi. Lapsioikeudellista tutkimusta tehdessä ei ole myöskään syytä unohtaa emeritusprofessori Urpo Kangasta ja hänen perheoikeudellisia teoksiaan.

Koska tutkimukseni keskiössä ovat eri oikeuksien kollisiotilanteet, käytän lähteinäni perusoikeudellisia teoksia. Aiheeni rajaaminen internetin maailmaan vaatii myös perehtymistä siihen, kuinka lainsäädäntö vaikuttaa esimerkiksi internetissä.

Lapsiasiavaltuutetun verkkosivut sekä lapsiasiavaltuutetun lausunnot ovat viranomaislähteitä, joista on paljon hyötyä tutkittaessa lapsen oikeuksia verkossa. Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Lain lapsiasiavaltuutetusta (21.12.2004/1221) 2 §:n mukaan

lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on yhteistyössä muiden viranomaisten sekä toimialansa järjestöjen ja vastaavien muiden toimijoiden kanssa edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista.

Lapsiasiavaltuutetulta on myös tullut hyviä ja perusteltuja kannanottoja esimerkiksi EU:n tietosuoja-asetuksen lapsia koskevista ikärajoista.

Koska tutkimukseni on vahvasti ajankohtaisiin ongelmiin perehtyvä, olen halunnut käydä ilmiöitä läpi eri lehtien uutisten ja artikkeleiden avulla. Lehdistöllä ja medialla on kyky reagoida ilmiöihin verkossa nopeammin kuin lainsäätäjällä, tuomioistuimilla tai oikeuskirjallisuudella, siksi olen valinnut viitata monia ilmiöitä ja ongelmia pohtiessani Suomessa luotettavina pidettyjen sanomalehtien artikkeleihin. Tiedostan, että lähteenä artikkelit ja uutiset sanomalehdissä eivät ole oikeudellisesti laajoja ja syväluotaavia, eikä niiden oikeudellinen painoarvo ole yhtä merkityksellinen kuin oikeuskirjallisuuden tai oikeustieteellisissä medioissa julkaistujen artikkeleiden, mutta niiden merkitys ajankoh-
taisia ilmiöitä avaavana välineenä on mielestäni merkityksellinen.

Suomessa tuomioistuimilla on ollut ratkaistavanaan niukasti tapauksia, joissa vastakkain olisi ollut lapsen perusoikeuksien toteutuminen verkossa ja huoltajan kasvatustuun piiriin kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet. Korkein oikeus on ottanut kantaa ratkaisussaan KKO 2018:81 lapsen oikeuteen yksityisyyden suojaan tilanteessa, jossa vastakkain ovat olleet huoltajan sananvapaus sekä lapsen oikeus yksityisyyden suojaan. Avaan tätä ratkaisua laajemmin osiossa, jossa käsittelem tilanteita, joissa lapsen oikeudet ja huoltajan velvollisuudet ja oikeudet ovat kollisiossa keskenään. Myöskään EIT:lla ei ole ollut käsiteltävänä tapauksia, joissa olisi puututtu vanhemman oikeuteen jaksaa lapsestaan tietoja sosiaalisessa mediassa. On kuitenkin todennäköistä, että tulevaisuudessa EIT joutuu ottamaan kantaa myös tämän sisältöisiin oikeudellisiin ongelmiin.¹⁶

Tutkimuksessani käyn läpi lapsen oikeuksien lainsäädännöllistä pohjaa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja kansallisen lainsäädännön näkökulmasta. Perehdyn lapsioikeuden keskeisiin käsitteisiin, kuten lapsen etuun ja lapsen oikeuteen tulla kuulluksi sekä pohdin vanhemman ja lapsen välistä oikeudellista suhdetta. Perusoikeuksia käsittelevässä luvussa tarkoitukseni on avata lapsen asemaa perusoikeuksien haltijana sekä kertoa laajemmin yksityisyyden suojasta ja tilanteista, joissa täytyy suorittaa perusoikeuspunnintaa. Lapsi verkossa –luvussa käsittelem lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan vanhempiinsa nähden käytännön ongelmien avulla. Viimeisessä luvussa esittelen työni johtopäätökset.

¹⁶ Groothuis 2014, s. 153

2 Lapsen oikeudet sekä lapsen etu

Lapsia ja lapsuutta pyritään suojaamaan monin eri kansainvälisin ihmisoikeussopimuksin. Ihmisoikeuksien universaalista luonteesta johtuen voidaan katsoa, että ihmisoikeudet kuuluvat kaikille, myös lapsille. Ihmisoikeudet saadaan syntymässä, julkinen valta ei voi poistaa niitä keneltäkään, eikä henkilö voi luopua niistä omalla päätöksellään.¹⁷

Eniten lapsia koskevaan oikeudelliseen sääntelyyn on vaikuttanut YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991)¹⁸, jonka Suomi on saattanut lailla voimaan vuonna 1991. Lapsen oikeuksien sopimus ei vaadi sopimusvaltioita säätämään lapsen oikeuksista perustuslain tasolla, vaan sopimuksen 4 artiklan mukaan

sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteuttamiseksi sopimusvaltiot ryhtyvät mahdollisimman täysimääräisesti tällaisiin toimiin käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan ja tarvittaessa kansainvälisen yhteistyön puitteissa.

Suomi on kuitenkin päättänyt perustuslakiuudistuksen yhteydessä sisällyttää lapsia koskevaa sääntelyä myös perustuslakiin.¹⁹ Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan

lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Vaikka perusoikeudet koskevat jokaista, on lapset mainittu erikseen perustuslain yhdenvertaisuutta koskevassa pykälässä. Usein perustuslain 6 §:n 3 momenttia tulkitaan niin, että lapsella on oikeus tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa kehitystasonsa mukaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että lasta koskevassa asiassa tulee pyrkiä selvittämään lapsen mielipide asiasta tai ainakin hänelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.²⁰ Pykälää on myös tulkittu niin, että lapsella on oltava yhtäläiset oikeudet vanhempinsa nähden vaikuttaa omiin asioihinsa. Usein tämä on kuitenkin lähtökohtaisesti haastavaa lasten haa-

¹⁷ Araneva 2016, s. 2-3

¹⁸ myöhemmin lapsen oikeuksien sopimus

¹⁹ Saraviita 2011, s. 150

²⁰ Nieminen 2013, s. 336 sekä Saraviita 2011, s. 150

voittuvaisuuden ja avun tarpeen vuoksi. Tämän vuoksi perustuslaki sallii lasten positiivisen erityiskohtelun ja heidän kuuluu tarvittaessa saada aikuisia enemmän tukea oman mielipiteensä esille tuomiseen. Vain näin lapset voivat olla aidosti tasavertaisessa asemassa aikuisiin nähden.²¹

Muita lapsen oikeuksiin vaikuttavia kansainvälisiä sopimuksia ovat lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus (SopS 12/2011), Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999) ja Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 44/1991). Myös edellä mainitut ihmisoikeussopimukset on saatettu voimaan laintasoisesti Suomessa.

2.1 Lapsen oikeuksien sopimuksen voimaansaattaminen

Lapsen oikeuksien yleissopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989 ja se tuli kansainvälisesti voimaan 2.9.1990. Sopimus on saatettu Suomessa voimaan ilman varauksia ja laintasoisena 20.7.1991. Lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus. Ainoastaan Yhdysvallat, Somalia ja Etelä-Sudan ovat jättäneet sopimuksen ratifioimatta. Lapsen oikeuksien sopimus koskee kaikkia lapsia, joilla sopimuksen 1 artiklan mukaisesti tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä.²²

Lasten erityisen haavoittuvainen asema ja lasten suojelun tarve on tunnistettu jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen vuoden 1924 lapsen oikeuksia koskevassa Geneven julistuksessa. Lapsen oikeuksien sopimus pohjaa 20.11.1959 hyväksyttyyn lapsen oikeuksien julistukseen. Julistus ei kuitenkaan sitonut valtioita oikeudellisesti ja oli yleisluontoinen. Julistuksen keskeiset periaatteet on kirjattu myös lapsen oikeuksien sopimukseen.²³ Julistuksen keskeisenä tavoitteena on turvata lapselle onnellinen lapsuus ja huomioida lasten kehityksenmukaiset tarpeet ja haavoittuvainen asema. ”Ihmiskunnan velvollisuutena on antaa lapselle paras mitä se pystyy sille tarjoamaan.”²⁴

Lapsen oikeuksien sopimuksen synnyn ja voimaantulon voidaan katsoa olevan yhteydessä maailmanlaajuiseen kehitykseen, jossa ihmisoikeuksien merkitys on korostunut ja lapsen oikeudellinen asema on kehittynyt. Kun lapsia ei ole länsimaissa tarvittu enää

²¹ Ojanen 2015, s. 19

²² Pajulampi 2014, s. 164-165

²³ <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-julistus/>

²⁴ Lapsen oikeuksien julistus 20.11.1959, johdanto

perheissä työvoimana, on lapsuus ja nuoruus alettu nähdä erityisinä aikakausina, jolloin lapsen kehitys ja tarpeet eroavat aikuisista.²⁵

Lapsen oikeuksien sopimus on laadittu erityisesti siitä näkökulmasta, että lapsi on haavoittuvainen ja tarvitsee erityistä suojelua, niin henkistä kuin fyysistäkin. Suojelun tarvetta on perusteltu sillä, että ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi, he ovat erityisen alttiita yhteiskunnassa tahalliseen ja tahattomalla syrjinnälle ja poissulkemiselle heitä itseään koskevasta päätöksenteosta.²⁶

Vaikka lapsen haavoittuvuus on merkittävä, jollei jopa merkittävin, argumentti sille, miksi lapsia ja heidän oikeuksiaan täytyy erityisesti suojella, on samoin perustein ajateltu lapsen olevan kykenemätön käyttämään omia oikeuksiaan. Kun korostetaan lapsen haavoittuvuutta, voidaan heidät samalla pyrkiä vaientamaan ja kieltämään heidän osallisuutensa. Vaarana on tällöin, että lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet eivät toteudu kuten tarkoitus. Esimerkiksi lapsen mielipiteen selvittäminen häntä koskevassa asiassa voidaan jättää tekemättä, koska ajatellaan, että lapsi ei ole kehitystasoltaan vielä valmis ymmärtämään päätöksiensä vaikutusta.²⁷

YK:n lapsen oikeuksien komitea on lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa valvova kansainvälinen elin, joka myös tulkitsee dynaamisesti lapsen oikeuksien sopimusta.²⁸ Komitean mukaan lapsuus ja nuoruus on nähtävä ainutlaatuisina ajanjaksoina, jolloin lapset ja nuoret kehittyvät. Peris- ja ihmisoikeuksien henkiset ja fyysiset loukkaukset lapsuudessa ja nuoruudessa voivat johtaa elämänpituisiin ja tuleviin sukupolviin vaikuttaviin seurauksiin. Tämän vuoksi lapset ovat erityisen herkässä ja suojelua kaipaavassa asemassa. Lapsen oikeuksien turvaamiseen ei siis riitä, että ne turvataan samoin kuin muillekin, vaan niiden toteutumiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tämän vuoksi lapset ovat ryhmä, jonka oikeuksien kunnioittamiseen ja toteuttamiseen on erityisesti panostettava. Sopimusvaltioiden on mukautettava lainsäädäntönsä, päätöksentekonsa sekä resurssien kohdentaminen niin, että sopimuksen velvoitteet täyttyvät.²⁹

²⁵ Hakalehto 2018, s. 35

²⁶ Hakalehto 2018, s. 36

²⁷ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 24

²⁸ Hakalehto 2018, s. 36 myös Linnanmäki 2019, s. 74. Linnanmäki korostaa erityisesti Lapsen oikeuksien komitean tehtävää tulkita lapsen oikeuksien sopimusta modernisti ja dynaamisesti ja suhteuttaa tulkinsa sopimuksesta nykyaikaan.

²⁹ Hakalehto 2018, s. 36

2.2 Lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet

Lapsen oikeuksien sopimus sisältää 54 artiklaa, joista artikkelit 1-41 käsittelevät lapselle kuuluvia oikeuksia ja artikkelit 42-54 ovat menettelysäännöksiä, jotka käsittelevät muun muassa sopimuksen täytäntöönpanoa, lapsen oikeuksien komitean työskentelyä sekä valtioiden raportointia. Sopimus sisältää runsaasti samoja oikeuksia kuin muutkin ihmisoikeussopimukset kuten Euroopan ihmisoikeussopimus. Lapsen oikeuksien sopimus sisältää niin taloudellisia ja kulttuurisia oikeuksia, kuten oikeuden kieleen ja kulttuuriin sekä oikeuden sosiaaliturvaan, kuin kansalais- ja poliittisia oikeuksia, kuten sananvapaus, uskonnonvapaus sekä yhdistymisvapaus. Erityistä muihin ihmisoikeussopimuksiin verrattuna ovat suoraan lapsille suunnatut oikeudet, kuten oikeus elää vanhempansa kanssa, oikeus suojeluun, oikeus kehitykseen, oikeus saada näkemykset huomioon otetuiksi sekä oikeus lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan.³⁰

Vaikka lapsen oikeuksien sopimus syntyi tarpeesta huomioida lapsen erityinen haavoittuvuus ja suojelun tarve, näkee sopimus lapsen myös aktiivisena toimijana, jolla on oikeuksia ja oikeus toteuttaa noita oikeuksia.³¹ Lapselle tulee myös taata mahdollisuus lausua mielipiteensä häntä itseään koskeissa asioissa. Vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta on sopimuksen mukaan lapsen vanhemmilla ja huoltajilla sekä lapsen kanssa tekemisissä olevilla viranomaisilla ja yksityisillä toimijoilla kuten elinkeinonharjoittajilla sekä medially. Valtioilla on erityinen velvollisuus saattaa valtion sisällä tietoon lapsen oikeudet kouluttamalla sekä tiedottamalla.³²

Lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet pohjaavat lapsen oikeuksien julistukseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen lasten oikeudet jaotellaan usein niiden sisällön perusteella kolmeen luokkaan. Lapsella on ensinnäkin oikeus kehitykseen ja hyvinvointiin. Kehitystä ja hyvinvointia turvaavia oikeuksia ovat muun muassa oikeus ravintoon, terveydenhoitoon ja koulutukseen. Toisekseen lapsella on oikeus suojeluun hänen kehitystään

³⁰ Hakalehto 2018, s. 38-39

³¹ Linnanmäki 2019, s. 75 Erityisesti modernissa lapsioikeudessa painottuu lapsen oikeus osallisuuteen ja siihen, että heidät nähdään vanhemmistaan irrallisina itsenäisinä toimijoina.

³² Hakalehto 2018, s. 39

ja hyvinvointiaan vahingoittavia asioita vastaan. Kolmanneksi lapsella on oikeus osallistua ja vaikuttaa.³³ Lapsen oikeuksien sopimuksen oikeusperiaatteiksi voidaan toisaalta laskea myös lapsen etu, joka on kantava voima, kun ajatellaan kaikkia lapsia koskevaa sääntelyä ja päätöksentekoa.³⁴ Sopimuksen periaatteina on pidetty myös syrjinnän kieltä, lapsen edun ensisijaisuutta, lapsen oikeutta elämään ja kehitykseen sekä lapsen oikeutta tulla kuulluksi.³⁵

2.2.1 Lapsen etu, tasapainoilua lapsen osallisuuden ja suojelun välillä

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan

kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkiessään sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin.

Lapsen etu on yksi lapsen oikeuksien sopimuksen kantavista periaatteista. Sitä pidetään myös lapsioikeuden ja lastensuojelun tärkeimpänä periaatteena.³⁶ Lapsen edun ollessa yksi lapsioikeuden kantavista periaatteista, on se myös lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioineissa maissa suoraan velvoittavaa oikeutta, jonka toteutumista voidaan vaatia oikeusteitse. Lapsen etu on myös menettelysääntö, sillä lapsen etu tulee huomioida ensisijaisena ratkaisuperusteena, kun tehdään lasta koskevia päätöksiä. Ei riitä, että lapsen etu otetaan huomioon, vaan päätöksentekijän on pystyttävä osoittamaan, kuinka lapsen etu toteutuu kussakin tilanteessa.³⁷

Lapsen oikeuksien komitea on todennut, että lapsen etu käsitteenä on monisyinen ja lapsen etu on määriteltävä aina tapauskohtaisesti. Terminä lapsen etu on siis joustava

³³ Hakalehto 2018, s. 39

³⁴ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 24

³⁵ Pajulammi 2014, s. 167

³⁶ Toivonen 2017, s. 79

³⁷ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 33

ja mukautuva ja sitä määriteltäessä on huomioitava lapsen henkilökohtainen tilanne ja tarpeet. Termin mukautuvuus antaa viranomaisille ja muille lapsen asioista päättävälle tilaa huomioida lapsen henkilökohtaiset tarpeet, olosuhteet ja kehitystason, mutta toisaalta joustava määritelmä on mahdollistanut myös lapsen edun tulkinnan väärinkäytön. Eräät valtiot ja niiden viranomaiset ovat esimerkiksi perustelleet rasistisia menettelytapoja lapsen edun nimissä tai vanhemmat ovat voineet pyrkiä ajamaan omaa etuaan vetoamalla lapsen etuun. Lapsen etua arvioitaessa on annettava merkitys lapsen haavoittuvuudelle, mutta myös tämän kypsyydelle. Usein lapset ovat ”äänettömiä” eli heillä ei ole aikuisiin verrattuna samanlaisia mahdollisuuksia vaatia omien oikeuksiensa toteutumista. Tämän vuoksi lapsen edun tunnistamiseen tulee kiinnittää erityistä huomioita ja lapsen etua arvioitaessa tulee huomioida erityisesti lapsen tarve suojeluun ja turvaan, lapsen perhesuhteet ja niiden säilyttämien, lapsen ikä ja kehitystaso sekä lapsen oikeus koulutukseen. Kun päätöksenteon kohteena on yksittäinen lapsi, tulee huomiota kiinnittää myös lapsen omaan persoonallisuuteen sekä identiteettiin. Lapsen asioista päätettäessä lapsen edun tulee olla ensisijainen ratkaisuperuste. Ei siis riitä, että lapsen etu otetaan huomioon päätöksenteossa, vaan ratkaisun tulee pohjautua siihen.³⁸

Lapsen edun ensisijaisuudesta johtuen lapsioikeudellisissa kysymyksissä oikeudellinen pohdinta keskittyy usein juuri lapsen edun ympärille.³⁹ Samalla syntyy jännite lapsen oikeuksien täysimääräisen toteutumisen ja haavoittuvasta asemastaan johtuvan suojan tarpeen välille. Perinteisesti lapsen etua on ajateltu siis lapsen suojelun tarpeen näkökulmasta. Lapsi on aikuisesta riippuvainen ja jonkun on huolehdittava hänen oikeuksistaan yhteiskunnassa, koska hän ei itse siihen vielä kykene. Sittenkin pelkän lapsen suojelun tarpeen rinnalle on noussut myös näkökulma lapsesta aktiivisena toimijana ja oikeussubjektina. Lapsella on oltava myös oikeus esittää omia mielipiteitään ja ne tulee huomioida häntä koskevista asioista päätettäessä.⁴⁰

Lapsen aseman kehittyminen ja lapsen tunnustaminen omaksi oikeussubjektikseen ja erilliseksi osaksi vanhemmistaan on johtanut siihen, että vanhempien ja muiden aikuisten valta lapseen on heikentynyt.⁴¹ Perinteisesti on ajateltu, että lapsen etu ja lapsen

³⁸ CRC/C/GC/14, s. 7-10

³⁹ Aer 2012, s. 25

⁴⁰ Toivonen 2017, s. 80

⁴¹ Linnanmäki, 2019, s. 75

oikeudet ovat ensisijaisia suhteessa vanhempien oikeuksien toteutumiseen.⁴² Perheen sisäisissä asioissa lapsen oikeuksien täysimääräinen toteutuminen voi olla ristiriidassa esimerkiksi perhe-elämän suojan kanssa, jolloin lapsen henkilökohtaista etua on vaikea arvioida irrallaan koko perheen hyvinvoinnista. Lapsen edun ensisijaisuus ei siis suoraan oikeuta muiden perusoikeuksien loukkaamista.⁴³ Myös lapsen oikeuksien komitea on todennut, että mahdolliset ristiriidat lapsen edun sekä muiden henkilöiden oikeuksien välillä tulee pyrkiä ratkaisemaan tapauskohtaisesti ja löytämällä kompromissi, joka takaa niin lapsen edun kuin muidenkin oikeuksien toteutumisen. Mikäli tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, on lapsen edulle annettava suurempi painoarvo kuin muille, esimerkiksi perheen aikuisten, oikeuksille.⁴⁴ Olennaista lapsen etua määriteltäessä on pyrkiä punnitsemaan lapsen kannalta eri vaihtoehdot ja niiden vaikutukset ottaen huomioon lapsen oma mielipide sekä ikä, kehitystaso ja muut lapsen henkilökohtaiset olosuhteet ja ominaisuudet.⁴⁵

Jännittyneisyytensä vuoksi lapsen etu on hankalasti määriteltävä käsite ja sen sisältö voidaan ymmärtää kontekstinsa mukaan hieman eri tavoin. Kansainvälisellä tasolla lapsen etua tulkitaan laajemmin kuin kansallisella tasolla.⁴⁶ Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan ei esimerkiksi ole riittävää, että lapsen etu otetaan huomioon päätettäessä lasta koskevista asioista: lapsen edun täytyy olla ratkaisuperuste. Kansallisessa lainsäädännössämme lapsen etu kytkeytyy tiiviimmin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (8.4.1983/361) tavoitteisiin tukea lasten terveyttä ja hyvinvointia perheessä.⁴⁷

Huomioon ottaen, että lapsen edun tulkinta on riippuvainen siitä, onko kyseessä kansallinen vai kansainvälinen tulkintaympäristö, on merkitystä myös sillä, tulkitaanko lapsen etua suhteessa hänen huoltajiinsa ja perheeseensä vai suhteessa valtioon ja viranomaisiin.⁴⁸ Lapsen edun tulkintaan voi myös vaikuttaa huomattavasti se, kuka tulkintaa tekee. Usein lapsen etu voi näyttäytyä eri tavoin, kun tulkitsijana toimii joku ammattinsa puo-

⁴² Hakalehto 2018, s. 51. Lapsen edun ensisijaisuus on mainittu myös lapsen oikeuksien sopimuksessa sekä yllä käsitellyssä lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa.

⁴³ Linnanmäki 2019, s. 76

⁴⁴ CRC/C/GC/14, s. 10

⁴⁵ Hakalehto 2018, s. 51-52

⁴⁶ Mikkola 2012, s. 7

⁴⁷ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 30-31

⁴⁸ Toivonen 2017, s. 80

lesta. Lapsen etu voi saada erilaisia ulottuvuuksia muun muassa lääkäreiden, sosiaalityöntekijöiden, tuomareiden ja opettajien pohtiessa lapsen etua oman koulutuksensa ja ammatillisen kokemuksensa valossa.⁴⁹

2.2.2 Lapsen etu kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä

Lapsen oikeuksien sopimus on saatettu Suomessa voimaan lain tasoisena asetuksella (60/1991) ja siihen voidaan siis vedota tuomioistuimissa suoraan. Vaikka sopimus ei itsessään velvoita lapsen vanhempia, asettaa se valtiolle velvollisuuden säätää lakeja niin, että lapsen oikeuksien sopimuksen säännökset toteutuvat perheen sisällä.⁵⁰

Kansainvälisten sopimusten ratifioinnin lisäksi myös kansallinen lainsäädäntö turvaa lapsen etua. Perustuslain yhdenvertaisuutta koskevan 6 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Se, että lapset on mainittu perustuslaissa erikseen, pyrkii liittämään lapsen oikeudet kansalliseen lainsäädäntöön ja turvaamaan lapselle samat perusoikeudet kuin aikuisillekin.⁵¹

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 4 §:n mukaan lastensuojelun keskeisin periaate on huomioida lapsen etu arvioitaessa lastensuojelun tarvetta ja sen toteutusta. 2 momentin mukaan

lapsen etua arvioitaessa on huomioitava miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle

1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;

2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;

⁴⁹ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 34

⁵⁰ Lapsen oikeuksien sopimus 4 artikla Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteuttamiseksi sopimusvaltiot ryhtyvät mahdollisimman täysimääräisesti tällaisiin toimiin käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan ja tarvittaessa kansainvälisen yhteistyön puitteissa.

⁵¹ Linnanmäki 2019, s. 80-81. Perustuslain 106 §:n mukaan, jos perustuslaki on ristiriidassa tavallisen lain kanssa, syrjäyttävät perustuslain säännökset tavallisen lain, mikä antaa myös lapsen oikeuksien ja lapsen edun toteutumiseksi perustuslain 6 § tarjoamaa suojaa.

- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;*
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;*
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;*
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä*
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.*

Lapsen edun raamit on siis määritelty, mutta niiden tulkinnanvaraisuutta on pidetty ongelmallisena. Toisaalta on hyvä, että kriteerit ovat laaja-alaisia, sillä avoimet normit pyrkivät jättämään tilaa tuomioistuimelle pohtia jokaisen lapsen yksilöllistä tilannetta.⁵² Ne myös antavat paljon joustovaraa määritellä lapsen yksilölliset tarpeet. Toisaalta vaarana on, että lapsen edun tulkinta riippuu päätöksentekijän arvomaailmasta ja mielipiteistä.⁵³ Kansallisessa oikeuskäytännössä ongelmana on ollut, että lapsen etu ei ole saanut tuomioistuinratkaisuisissa juurikaan sisältöä. Esimerkiksi hallinto-oikeuskäytännössä päätöksissä ei ole juurikaan arvioitu lapsen etua, vaan on tyydytty käyttämään fraaseja kuten ”edellä esitetyin perustein hallinto-oikeus katsoo ratkaisun olevan lapsen edun mukainen.”⁵⁴ Lapsen mielipiteille on usein myös ollut tapana antaa merkitys tilanteissa, joissa lapsen mielipide on yhteneväinen viranomaisen mielipiteen kanssa. Mikäli lapsen mielipide on ollut päinvastainen, on se voitu jättää kokonaan huomioimatta päätöstä tehdessä.⁵⁵

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:n mukaan lapsen etu liittyy lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaamiseen. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatust sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lastensuojelulain ja lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain säännöksistä voi päätellä, että lainsäätäjällä on perinteisesti ajatellut lapsen edun liittyvän lähinnä lapsen hyvinvoinnin turvaamisen turvaamalla hänen huoltonsa ja kasvulleen suotuisat olosuhteet.

⁵² Linnanmäki 2019, s. 82-83

⁵³ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 165 sekä Linnanmäki 2019, s. 90-91

⁵⁴ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 165

⁵⁵ Toivonen ja Pollari 2018, s. 81

Lapsen etua on tuomioistuinkäytännössä perinteisesti pohdittu tilanteissa, joissa lapsen etu on liittynyt lapsen oikeuteen saada elatusta vanhemmaltaan, lapsen huoltoon, lapsen tapaamisoikeuteen tai lapsikaappaustilanteeseen.⁵⁶ Lapsen etua on käsitelty myös tapauksessa KKO 2018:81, jota käsittelen myöhemmin tutkimuksessani laajemmin. Merkittävän tapauksesta tekee, että siinä on pohdittu tilannetta, jossa vanhemman ja lapsen perusoikeudet ovat ristiriidassa keskenään. Ratkaisu on myös tutkimukseni kysymyksen asettelun kannalta tutkimusaiheen keskiössä. Tapauksessa on kyse tilanteesta, jossa vanhempi on julkaissut verkossa sananvapautensa nojalla materiaalia, jonka on katsottu kajoavan lapsen yksityisyyden piiriin ulottuvaan tietoon.

Lapsioikeuden kehittyminen ja lapsioikeudellisen tutkimuksen määrällinen lisääntyminen sekä perus- ja ihmisoikeuksien korostuminen ovat johtaneet siihen, että perinteisen lapsen elatukseen ja lapsen huoltoon perustuvan lapsen edun käsitteen rinnalle on alkanut muodostua lapsen edun käsite, joka huomioi lapsen oikeudet laajemmin kuin vain hänen hyvinvointinsa näkökulmasta. Lapsen etuun katsotaan entistä tiiviimmin kuuluvan myös lapsen oikeus saada suojaa kaikille perus- ja ihmisoikeuksilleen, ei ainoastaan suojaa itselleen heikon ja haavoittuvaisen asemansa takia.⁵⁷ Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin kritisoitu sitä, että lapsen edun yksilöllisyyttä korostava näkökulma ei ole lyönyt läpi perheoikeudellisessa oikeuskäytännössä ja keskustelussa.⁵⁸

Jotta lapsen etu ei jäisi vain vanhempien, viranomaisten tai muiden toimijoiden määriteltäväksi, on lainsäädännössä huomioitu myös lapsen osallisuus ja oikeus ilmaista mielipiteensä.⁵⁹ Esimerkiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 11 §:n mukaan lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikätasonsa ja kehityksensä puitteissa ratkaistaessa häntä koskevaa asiaa. Saman lain 15 a §:n mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on tarpeen ja lapsi itse pyytää sitä tai suostuu kuultavaksi. Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla

⁵⁶ Esimerkkejä lapsen etuun liittyvistä tapauksista huoltoa, asumista ja elatusta koskevissa tilanteissa, KKO:2015:44, KKO:2016:61, KKO:2012:95, KKO:2016:74. Kaikissa edellä mainituissa tapauksissa lapsen etu on itsessään jäänyt määrittelemättä ja siihen on viitattu esimerkiksi suoraan viittaamalla lakipykäliin kuten ”lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 10 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti.” Tosin myös EU-tuomioistuin ottaa harvoin kantaa suoraan lapsen oikeuksiin liittyviin tapauksiin ja useimmat lapsen oikeuksiin liittyvät tapaukset ovat liittyneet vapaaseen liikkuvuuteen EU:n alueella tai EU-kansalaisuuteen. Ks. 28 Euroopan unionin perusoikeusviraston ja Euroopan neuvoston Käsi kirja Euroopan lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta, 2015

⁵⁷ Linnanmäki 2019, s. 85

⁵⁸ Koulumäki 2014, s. 313

⁵⁹ Hakalehto-Wainio ja Nieminen, 2013, s. 165-166

vain, jos se on asian ratkaisun kannalta välttämätöntä, eikä siitä arvioida koituvan lapselle merkittävää haittaa.

Myös lastensuojelulaki turvaa lapselle oikeuden tulla kuulluksi ja esittää mielipiteensä. Lapsen kuulemisesta säätelee lastensuojelulain 5 §, 20 § ja 86 §. Lapsella on siis oikeus, mutta ei velvollisuutta tuoda oma kantansa esiin. Lasta koskeva asia on ratkaistava noudattaen lapsen etua, vaikka lapsi olisikin itse asian suhteen passiivinen tai haluton ilmaisemaan mielipiteensä. Lapsen osallisuuden rinnalla kulkee siis koko ajan myös lapsen suojelun ja turvan tarve.⁶⁰

Lapsen kuulemisen merkitystä ja vaikutusta lapseen on pohdittu laajalti lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain esitöissä, joka sisältää myös oikeusvertailua Pohjoismaiden ja eri Euroopan valtioiden välillä siitä, kuinka niissä suhtaudutaan lainsäädännöllisesti lapsen kuulemiseen. Esimerkiksi Ruotsissa lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa on poikkeuksellista käsiteltäessä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä asioita. Lasta kuullaan ainoastaan, jos siihen on erityinen syy. Sen sijaan Saksassa perheasioita koskevan prosessilain mukaan tuomioistuimen on kuultava lasta henkilökohtaisesti, jos hän on täyttänyt 14 vuotta.⁶¹ Käytännöt koskien lapsen kuulemistä tuomioistuimessa siis vaihtelevat valtioiden välillä, eikä lapsen oikeuksien sopimuksesta voi johtaa yhtä ainoaa oikeaa tapaa sille, kuinka lapsen mielipiteen selvittäminen tulee lainsäädännöllisesti järjestää, jotta lapsen etu toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla.

2.3 Lapsi oikeussubjektina

Lapsen asema oikeussubjektina liittyy laajasti siihen, kuinka lapsen osallisuus näkyy häntä koskevassa päätöksenteossa. Lapsen osallisuuteen liittyy hänen itsemääräämisoikeutensa laajuus sekä mahdollisuus käyttää puhevaltaa häntä itseään koskevissa asioissa. Joissain asioissa lapsi voi toimia ilman huoltajansa suostumusta eli hänellä on täydellinen itsemääräämisoikeus, kun taas joissain tilanteissa huoltajan suostumuksesta eli

⁶⁰ Hakalehto-Wainio ja Nieminen 2013, s. 167

⁶¹ HE 88/2018 vp, s. 8-11

hänellä on myötämääräämisoikeus. On myös tilanteita, joissa lapselta puuttuu täysin itsemääräämisoikeus, mutta lapsella on oikeus saada mielipiteensä otetuksi huomioon päätettäessä häntä koskevasta asiasta.⁶²

Lapsella on lain sallimissa rajoissa oikeus päättää joistain asioistaan ilman vanhempiaan. Hän on siis oikeuskelpoinen oikeussubjekti. Lapsen asemaa oikeussubjektina voidaan kuitenkin pitää alisteisena, sillä vajaavaltaisena hänen elämäänsä keskeisimmin vaikuttavista asioista päättää hänen huoltajansa tai laillinen edustajansa.⁶³ Esimerkiksi holhoustoimilain (1.4.1999/442) lähtökohta on, että lapselta puuttuu vielä sellaista henkistä kypsyttää, jota edellytetään täysi-ikäiseltä henkilöltä hänen tehdessään itseään koskevia päätöksiä ja oikeustoimia.⁶⁴

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltioiden on taattava lapselle oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä häntä koskevaa asiaa ratkaistaessa. Lapsen osallisuus ja vaikuttamismahdollisuus eivät tarkoita ainoastaan oikeutta ilmaista omaa mielipidettään, vaan myös oikeutta saada tietoa, johon perustaa mielipiteensä sekä oikeutta vaikuttaa aidosti mielipiteellään asioihin.⁶⁵ Vaikka lapsen asema oikeussubjektina on yleensä passiivinen ja alisteinen hänen huoltajansa päätäntävaltaan nähden, on kuitenkin tärkeää tunnustaa lapsella olevan oikeuksia, joita tulee suojella ja myös vaatia tarvittaessa. Koska lapsen oikeudellinen asema on suuresti riippuvainen hänen huoltajansa päätöksistä, on huoltajalla myös suuri vastuu valvoa, että lapsen oikeudet toteutuvat käytännössä. Siitä, kuinka laaja lasten mahdollisuus vaikuttaa perhepiirissä päätettäviin lasta ja muuta perhettä koskeviin asioihin on, ei kuitenkaan ole juuri näyttöä. Voi olla, että huoltaja ei välttämättä koe tarpeelliseksi antaa lapsen mielipiteen vaikuttaa päätöksentekoon koko perhettä koskevissa asioissa.⁶⁶ Toisaalta vanhempien päätösvallan perhepiirissä voidaan myös katsoa kuuluvan perustuslaillisen yksityiselämän suojan piiriin, johon viranomaisen ei tule tarpeettomasti puuttua.⁶⁷ Tämän vuoksi aikuisten mahdolliset laiminlyönnit koskien lapsen osallisuuden huomioimista jäävät myös helposti todentamatta.

⁶² Aaltonen 2009, s. 241–243

⁶³ Laki holhoustoimesta 1-3 § sekä laki lapsen huollosta ja elatuksesta 4 §

⁶⁴ Hakalehto 2018, s. 28-29

⁶⁵ Araneva 2016, s. 185

⁶⁶ Pajulammi 2013, s. 114

⁶⁷ EIS 8 artikla

Viime kädessä julkisen vallan on turvattava lapsen oikeuksien toteutuminen esimerkiksi lastensuojelun keinoin.⁶⁸ Suomessa lapsen oikeuksien toteutumista julkisen vallan roolissa valvovat tuomioistuimet päätöksiä tehdessään sekä lastensuojeluviranomaiset perustuslain 22 §:n nojalla.⁶⁹

Lapset eivät kuitenkaan ole yksi heterogeeninen ryhmä, vaan yksilöitä, joiden tilanteet vaihtelevat suuresti. On myös biologinen tosiasia, että lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat merkittävästi siihen, kuinka kyvykäs lapsi on itse vaatimaan oikeuksiaan, päättämään itseään koskevista asioista tai vastaamaan omista teoistaan. Lainsäädännössä on eriteltyä runsaasti eri ikävuosia, joiden myötä lapsi saa tiettyjä oikeuksia tai hänen vas-
tuunsa kasvaa.

2.4 Lapsen ikä

Lainsäädännössä on monia lapsen kannalta merkittäviä ikävuosia, jotka jollain tavalla määrittelevät lapsen asemaa, oikeuksia tai velvollisuuksia. Holhoustoimilaissa alaikäisiksi määritellään kaikki alle 18-vuotiaat. He ovat vajaavaltaisia. Pohdittaessa lapsen asemaan verkossa suhteessa vanhempiensa huoltovelvoitteeseen, tulee huomioida, että käsite ”lapsi” pitää sisällään huomattavan määrän eri kehitystasolla olevia henkilöitä. Mitä vanhempi ja kehittyneempi lapsi on, sitä enemmän hänelle voidaan suoda omaa harkintavaltaa verkossa ja sosiaalisissa medioissa toimiessaan.

Lapsen kasvaessa ja elämäkokemuksen karttuessa hänelle voidaan enenevässä määrin uskoa vastuuta ja päätäntävaltaa omissa asioissaan. Jotkin lapsen vastuuseen ja oikeuksiin liittyvät ikävuodet on kuitenkin kirjoitettu lakiin ehdottomina. Koska lapset eivät ole yhteneväinen joukko, vaan heidän yksilölliset tarpeensa ja kehitystasonsa määrittelevät hänen kypsyttään, voidaan pohtia, ovatko tarkat biologiseen ikään perustuvat ikärajat tarpeellisia ja edistävätkö ne lapsen etua. Lapsen kehitystä määrittelee biologisen iän lisäksi myös lapsen psyykinen ja sosiaalinen kehitys. Näiden kehitystasoon vaikuttavien

⁶⁸ Hakalehto 2018, s. 29

⁶⁹ Araneva 2016, s. 185

tekijöiden vuoksi esimerkiksi kaksi 12-vuotiaasta lasta voivat olla kehitystasoltaan ja vastuunkantokyvyltään täysin erilaisessa asemassa, silti heitä voidaan arvioida lain edessä samoin kriteerein.

Kansallisessa lainsäädännössämme usein toistuvia ikärajoja ovat 12, 15, 18 ja 20 vuotta. Erityisesti koskien lapsen puhevaltaa ja kuulemistä, ikäraja 12 pidetään usein rajana sille, että lapsi saa ilmaista häntä koskevassa asiassa oman mielipiteensä niin, että sille annetaan merkitystä asiaa ratkaistaessa.⁷⁰ Tähänkin pääsääntöön liittyy kuitenkin useita poikkeuksia, esimerkiksi isyyslain (13.1.2015/11) ikäraja puhevallan käyttämiseen lasta itseään koskevassa asiassa on 15 vuotta. Ikärajat myös vaihtelevat lainsäädännössä oikeudenalan mukaan. Esimerkiksi, jos perheoikeudellisissa asioissa merkityksellisenä ikärajana puhevallan osalta pidetään yleensä 12 ikävuotta, voidaan rikosoikeudessa merkityksellisenä ikärajana pitää 15 vuotta, jolloin rikosoikeudellinen vastuu alkaa.⁷¹

Voidaan ajatella, että eri oikeudenaloilla vallitsevat merkitykselliset ikärajat, jotka koskevat lapsen kykyä tehdä itsenäisiä päätöksiä ovat ristiriidassa keskenään. Mikäli katsotaan, että lapsi on 12-vuotiaana kyvykäs ilmaisemaan oman tahtonsa koskien asumistaan ja huoltoaan, voisi myös olettaa, että hän on kyllin vastuuntuntoinen kohtaamaan rikosoikeudellisen vastuun teoistaan. Yksi esimerkki merkityksellisistä ikärajoista löytyy myös esimerkiksi tietosuojalaista (5.12.2018/1050), jonka mukaan lapselle saa tarjota tietoyhteiskunnan palveluita ja samalla käsitellä hänen henkilötietojaan ilman vanhemman suostumusta, mikäli lapsi on 13-vuotias.

Lapsen ikää on pohtinut myös oikeustieteen tohtori Anja Hannuniemi artikkelissaan ”Alaikäisen oikeudellisesta asemasta terveyden huollossa”. Hannuniemen artikkelissa keskitytään lapsen asemaan potilaana ja lapsen ikä tulee esille pohdittaessa potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (17.8.1992/785)⁷² alaikäisiin kohdistuvaa sääntelyä. Potilaslain 7 §:n mukaan

alaikäisen potilaan mielipide hoitotoimenpiteeseen on selvitettävä silloin, kun se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

⁷⁰ Mahkonen 2001, s. 992

⁷¹ Mahkonen 2001, s. 999-1001

⁷² myöhemmin potilaslaki

Edelleen 2 momentin mukaan

jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa.

Potilaslakiin pyrittiin siis saamaan ilman selvää ikärajaa lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukainen lapsen iän ja kehitystason huomioon ottaminen.

Potilaslakia koskevissa lain esitöissä ratkaisevana lapsen oman hoitotahdon noudattamiselle on pidetty sitä, kykeneekö potilas itse ymmärtämään hoidon ja siitä kieltäytymisen merkityksen ja sen vaikutuksen hänen terveydentilaansa. Lapsen omaa tahtoa arvioitaessa tulisi ottaa huomioon hänen ikänsä, yleinen kypsyytensä sekä hoitotoimenpiteen luonne ja niihin liittyvät riskitekijät. Viime kädessä lääkärin ja terveydenhuollon ammattihenkilöstön tulee arvioida alaikäisen kyky päättää itse hoidostaan.⁷³ Hannuniemi myös viittaa anglosaksisessa kirjallisuudessa ilmenevään kypsän alaikäisen tunnusmerkistöön, jonka mukaan kypsä alaikäinen kykenee antamaan häntä koskevassa asiassa suostumuksensa ja ymmärtää mihin on suostumassa sekä ymmärtää suostumuksensa seuraamukset.⁷⁴ Vaikka potilaslaki ei suoraan ota kantaa siihen, minkä ikäinen on tarpeeksi kypsä päättämään omasta hoidostaan, todetaan potilaslain esitöissä, että 12-vuotias on melkein aina tarpeeksi kypsä esittämään mielipiteensä häntä koskevassa asiassa.⁷⁵

Vaikka ikärajat eivät selvästikään ole yhtenäisiä kaikkialla lainsäädännössä, on merkitystä sillä, että lainsäätäjä tunnistaa alaikäisen tarpeet suojeluun ja huolenpitoon. Lainsäätäjä ei ole ehkä oikea instanssi arvioimaan lapsen kulloistakin kehitystasoa, koska lapsi on psyko-fyysis-sosiaalinen kokonaisuus eli siis osiensa ja elämäkokemuksensa summa, jolloin kaksi biologisesti täysin saman ikäistä henkilöä voivat olla kehitystasoltaan hyvinkin erilaisessa asemassa. Kuitenkin tilanne, jossa tuomarit ja lakimiehet joutuisivat aina erikseen arvioimaan lasta koskevissa asioissa, milloin lapsi on kehitystasoltaan valmis käyttämään esimerkiksi puhevaltaa häntä itseään koskevassa asiassa, olisi

⁷³ HE 185/1991 vp, s. 18

⁷⁴ Hannuniemi, 1997, s. 837. Hannuniemi viittaa Kennedy, Ian: Treat me Right, Essays in Medical Law and Ethics, Plymouth 1988, s. 81 ja Bainham, Andrew: Growing up in Britain: Adolescence in the Post-Gillick Era, The Juridical Review 2/1992, s. 158.

⁷⁵ HE 185/1991 vp s. 17

sietämätön.⁷⁶ Joissakin laeissa on siis perustellusti katsottu, että ikärajojen sisällyttäminen lainsäädäntöön on tarkoituksenmukaista, kunhan lapsen etu toteutuu ja sijaa jää myös lapsen yksilöllisen tilanteen huomioimiselle. Joissain tapauksissa lainsäätäjä on sen sijaan todennut, että viittaus lapsen ikään ja kehitystasoon on riittävä.

Tutkimuskysymykseni kannalta merkitystä lapsen iälle on annettava erityisesti tilanteissa, joissa tulee pohdittavaksi se, voiko lapsi antaa suostumustaan esimerkiksi häntä koskevaan sosiaalisen median julkaisuun. On myös tarpeen arvioida, minkä ikäisen lapsen suostumukselle voidaan antaa merkitystä eli onko lapsi vielä kykenevä ymmärtämään ne seuraukset, joita sosiaalisen median julkaisulla voi olla hänelle tulevaisuudessa.

⁷⁶ Mahkonen 2001, s. 999-1000

3 Vanhemman vastuu lapsesta

Lapselle on taattava oikeus osallistua ja ilmaista mielipiteensä. Silti hänen katsotaan olevan myös haavoittuvassa asemassa ja riippuvainen aikuisten huolenpidosta sekä suojelusta. Pääsääntöisesti on lapsen huoltajan vastuulla huolehtia siitä, että lapsen hyvinvointi ja tasapainoinen kehitys on turvattu. Lapsella on oikeus hyvään huolenpitoon ja kasvatukseen ja huoltajalla on velvollisuus taata tämä oikeus lapselle.⁷⁷ Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:n mukaan

lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatustas sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Turvataksaan lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin, on huoltajalla oikeus päättää monia lasta koskevista asioista. Huoltajalla on esimerkiksi oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta ja muista lapsen henkilökohtaisista asioista.⁷⁸ Näin huoltaja suojelee lasta ja pyrkii turvaamaan tälle turvallisen lapsuuden sekä tasapainoisen kehityksen. Koska lapsen etu sisältää kuitenkin jännitteen lapsen suojelun tarpeen ja lapsen osallisuuden ja oman päätäntävällän välillä, ei huoltajallakaan ole oikeutta päättää lasta koskevista asioista mielivaltaisesti. Huoltovelvoitteeseen kuuluu myös velvollisuus toimia lapsen parhaaksi ja käyttää huoltajalle kuuluvaa harkintavaltaa ottaen huomioon lapsen mielipide. Huoltajalla ei ole kuitenkaan velvollisuutta ratkaista lasta koskevia asioita täysin lapsen mielipiteestä riippuvaisena, vaan hänen täytyy ensisijaisesti muistaa velvollisuutensa suojella lasta ja päättää aikuisen auktoriteetilla siitä, mikä on parhaaksi lapselle. Iän myötä lapsen kyky osallistua päätöksentekoon kasvaa ja vanhemman on yhä enenevässä määrin huomioitava myös alaikäisen oma näkemys.⁷⁹ Lapsen osallistumisen merkityksen korostamisen lisäksi on siis tärkeää huomioida myös riskit, jotka lapsen mielipiteen huomioimiseen liittyvät. Voi olla lapsen edun kannalta haitallista, mikäli

⁷⁷ Kangas 2013, s. 98

⁷⁸ Kangas 2013, s. 103

⁷⁹ Kangas, 2013, s. 103-104

lapsi joutuu tilanteeseen, jossa hän joutuu pohtimaan kehitystasoonsa nähden liian merkityksellisiä ja vaikeita asioita.⁸⁰

Lapsioikeudessa on usein lähtökohtana, että vanhempi toimii lapsensa hyväksi ja lapsen edun mukaisesti. Huoltajien toimintaa ei valvota, eikä hänen ratkaisujaan perhepiirissä tutkita sen tarkemmin, ellei ole kyse niin vakavasta tilanteesta, että viranomaisen olisi lastensuojelun kautta puututtava perhe-elämään. Huomioitavaa on, että lapsella ei ole juurikaan oikeusturvakeinoja, joilla voisi vaatia vanhempiaan vastuuseen, mikäli hänen oikeuksiaan on loukattu.⁸¹ Valtion ja viranomaisten velvollisuutta turvata lapsen edun ja lapsen oikeuden yksityisyyden suojaan toteutumista tarkastelen tarkemmin perusoikeuksia koskevassa luvussa.

3.1 Lapsen ja vanhemman välinen oikeussuhde

YK:n 10.12.1948 yleiskokouksessa hyväksytyn YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 16 artiklan kolmannen kohdan mukaan perhe on yhteiskunnan luonnollinen ja perustava ydinosa ja sillä on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojaan. Alkujaan tämän oletettiin tarkoittavan sitä, että esimerkiksi se mitä tapahtui avioliitossa miehen ja vaimon välillä oli yksityisasia, eikä siihen voineet valtio tai oikeus puuttua. Ihmisoikeuksien ja yksilön oikeuksien korostuessa tämä näkökanta kuitenkin alkoi muuttua, eikä perhe-elämä ollut enää täysin suljettu valtion oikeudelta puuttua siihen tarvittaessa.⁸² Oletus perhe-elämän täydellisestä yksityisyydestä luultavasti päti myös lapsen ja tämän vanhemman väliseen suhteeseen. Vanhemmilla oli oikeus kasvattaa lapsiaan parhaaksi katsomallaan tavalla ilman, että valtiolla oli oikeus puuttua siihen.

EIS:n 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia perhe-elämästään viranomaisten siihen puuttumatta paitsi lain sallimissa tilanteissa, joissa puuttuminen on välttämätöntä. Ihmisoikeuksien näkökulmasta tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsi on vanhempiensa huollettavana ja vanhemmilla on laaja valta päättää perheen sisäisistä asioista ilman, että viranomaiset siihen puuttuvat. Toisaalta valtiolla on myös velvollisuus edistää perhe-elämän suojan toteutumista. Perinteisesti tällä on tarkoitettu tilanteita,

⁸⁰ Nieminen 2013, s. 342

⁸¹ Hakalehto 2018, s. 115-116

⁸² Nieminen 2013, s. 120

joissa on vaara, että perheenjäsenet joutuisivat erilleen toisistaan tai eivät syystä tai toisesta voisi viettää perhe-elämää haluamallaan tavalla. Valtion velvollisuuden edistää perhe-elämän suojaa voidaan kuitenkin myös katsoa tarkoittavan sitä, että valtion on edistettävä sekä lapsen edun, että perhe-elämän suojan toteutumista rinnakkain haasteellisissa tilanteissa. Suomessa tämä tarkoittaa esimerkiksi tilanteita, joissa lapsi tapaa vanhempansa valvotusti viranomaisen myötävaikutuksessa.⁸³

Perhe-elämän suojan on katsottu niin EIT:n ratkaisuissa kuin kansallisessakin oikeuskäytännössä olevan hyvin vahva. Tästä esimerkkinä korkeimman oikeuden ratkaisu KHO 2019:50, jossa käräjäoikeudessa oli vaadittu alaikäisten lasten toisen vanhemman A:n määräämistä vuoden ajaksi lähestymiskieltoon, jolla suojattaisiin lapsia. A oli vaatinut ensisijaisesti hakemuksen hylkäämistä ja toissijaisesti lähestymiskieltoon poikkeusta, jonka mukaan lapsilla on oikeus tavata häntä valvotusti kiellon voimassaoloaikana. Käräjäoikeus oli määrännyt A:n lähestymiskieltoon hakemuksen mukaisesti. Käräjäoikeus ei ollut ratkaisussaan lausunut mitään A:n toissijaisesta vaatimuksesta. Käräjäoikeudessa ei ollut selvitetty lasten mielipidettä lähestymiskiellon määräämisestä eikä kieltoon vaaditusta poikkeuksesta. A:n valitettua hovioikeuteen hovioikeus ei ollut myöntänyt A:lle jatkokäsittelylupaa. Korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevin perustein katsottiin, että hovioikeuden olisi pitänyt myöntää A:lle jatkokäsittelylupa ennakkoratkaisuperusteella, tarkistusperusteella ja muun painavan syyn perusteella.

Edellä kuvatun tavoin perhe-elämän suoja on siis hyvin vahva, mutta se tulee vahvimmin esille tapauksissa, joissa on vaarana, että perheenjäsenet joutuvat erilleen tai vanhempien ja lasten keskipäivästä vuorovaikutusta rajoitetaan jollain tavalla.⁸⁴ Omassa tutkimuksessa keskiössä ovat kuitenkin tilanteet, joissa perhe-elämän suoja on merkityksellinen erilaisessa tarkoituksessa. Tutkimuskysymyksen keskiössä ovat tilanteet, joissa vanhemmat ovat perheessä autoritäärisessä asemassa ja huolto- sekä kasvatustasvelvollisuutensa nimissä voivat päättää lapsen yksityisyyden suojan ydinalueelle ulottuvista toimista.

⁸³ Nieminen 2013, s. 344-351

⁸⁴ tästä on olemassa myös useita korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja, esim. KHO 2014:51, sekä EIT:n ratkaisuja, esim. Strand Lobben and Others v. Norway (application no. 37283/13) sekä Abokar v. Sweden (application no. 23270/16), jossa Ruotsi ei rikkonut perhe-elämän suojaa jättäessään oleskeluluvan myöntämättä

Lapsen oikeuksien sopimuksen 18 artiklan mukaan sopimusvaltiot pyrkivät parhaansa mukaan takaamaan sen periaatteen tunnustamisen, että vanhemmat vastaavat yhteisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Vanhemmilla tai tapauksesta riippuen laillisilla huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lapsen edun on määrättävä heidän toimintaansa.

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa huoltajia toimimaan niin, että lapsen etu toteutuu. Samalla se kuitenkin uskoo lapsen kasvatuksen ja kehityksen huoltajien käsiin. Verrattuna lapsen oikeudellista asemaa vanhempiaan kohtaan ja viranomaisia kohtaan, on selvää, että suhde vanhempaan on yksityisempi ja perhe-elämän piiriin kuuluva. Perhe-elämään kuuluvat asiat taas pääsääntöisesti kuuluvat perustuslain 10 §:n turvaamaan yksityisyyden suojan piiriin, siksi perheen sisäisiin ja kasvatukseenkin luokiteltaviin asioihin on vaikea puuttua lainsäädännön keinoin. Vanhemman ja lapsen välistä oikeudellista suhdetta perheen sisällä säädelläänkin lain tasolla verrattain vähän.⁸⁵

Vaikka vanhemmilla on lainmukaisia velvollisuuksia lastaan kohtaan ja lapsen oikeuksien sopimuskin kieltää lapsen perusoikeuksien loukkaukset, kohtaavat lapset eniten perusoikeuksiensa loukkaamista juuri vanhempiansa taholta. Vaikka esimerkiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu laki sisältää oikeusnormeja siitä, kuinka huoltajan tulee lasta kohdella, on vanhempien toimintaa ohjaava lainsäädäntö enemmänkin ohje- ja tavoiteluonteista normistoa, jonka asettamien ohjeiden mukaan huoltajan tulee kohdella ja kasvattaa lasta. Vaikka lainsäädäntö on velvoittavaa, on se suurpiirteistä ja laajasti tulkinnanvaraista. Lainsäädäntö jää myös ohjeen luontoiseksi, sillä lapsella ei ole käytössään juurikaan juridisia keinoja saattaa vanhempiaan vastuuseen oikeudenloukkauksista. Lapset harvoin raportoivat oikeudenloukkauksista esimerkiksi lastensuojeluviranomaisille tai poliisille. Lapselle on myös haasteellista ymmärtää ja tunnistaa tilanteita, joissa vanhempi ylittää kasvatukselliset oikeutensa tai käyttää niitä väärin. Erityisesti loukkaukset lapsen sananvapautta, uskonnon vapautta ja yksityisyyden suojaa kohtaan ovat yleisiä ja harvoin tulevat oikeudellisen arvioinnin kohteeksi.⁸⁶

On kuitenkin tärkeää tunnistaa tilanteet, joissa lapsen ja vanhemmat oikeudet ovat riskitilassa keskenään, vaikka nämä tilanteet eivät koskaan tulisikaan esimerkiksi lasten-

⁸⁵ Hakalehto 2018, s. 163

⁸⁶ Hakalehto 2018, s. 164-165

suojelun tai tuomioistuinten arvioitaviksi. Koska vanhemmalla on vanhemman vastuunsa perusteella autoritäärinen asema perheessä suhteessa lapseen, on monesti vaikeaa mieltää, että lapsella on myös perheen sisällä lakiin perustuvia oikeuksia, joita vanhemman tulee kunnioittaa. Lapsen oikeuksien toteutuminen perheessä onkin tasapainoilua lapsen oikeuksien ja vanhemman kasvatuksellisten oikeuksien ja velvollisuuksien välillä.⁸⁷

⁸⁷ Hakalehto 2018, s. 165-166

4 Perusoikeudet ja niiden rajoitusedellytykset

4.1 Perusoikeuksien rajoittaminen ja perusoikeuspunninta

Suomen perustuslain 2 luku sisältää perusoikeutemme. Oikeudet, jotka ovat saaneet perustansa ihmisarvomme loukkaamattomuudesta sekä yksilön vapauden ja oikeuksien turvasta. Perustuslaissa jokaiselle turvatut perusoikeudet pohjaavat vahvasti Suomea velvoittaviin ihmisoikeusjärjestelmiin ja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin kuten Euroopan ihmisoikeussopimukseen sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeaan kansainväliseen yleissopimukseen (SopS 7–8/1976) ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeaan kansainväliseen yleissopimukseen (SopS 6/1976). Koska perusoikeudet on integroitu niin vahvasti eri ihmisoikeusjärjestelmiin, vaikuttavat Ihmisoikeustuomioistuimen päätökset sekä ihmisoikeustoimielinten tulkinnat perustuslain 2 luvun säännöksiin ja niiden tulkintaan jatkuvasti. Myös perustuslakivaliokunnan mietinnöt vaikuttavat tulevaan lain tulkitsemiskäytäntöön. Perustuslaki ei siis ole taipumaton, vaan muovautuu tulkinnan ja oikeuskäytännön ja näin ollen myös ajan mukana.⁸⁸

Tutkimuksessani keskityn pääasiallisesti lapsen yksityisyyden suojan toteutumiseen heidän toimiessaan internetissä ja käyttäen esimerkiksi sosiaalisen median palveluita. Tutkimukseni keskiössä on lapsen yksityisyyden suoja sekä henkilötietojen suoja suhteessa vanhemman velvollisuuteen taata lapselleen huolenpito ja turva. Myös vanhemman sananvapaus tulee arvioitavaksi lapsen yksityisyyden suojaan nähden. Tarkoitukseni on pohtia, kuinka lapsen perusoikeuksia voidaan huoltajan toimesta rajoittaa ja millaisin edellytyksin sekä pohtia, millaisia ristiriitoja eri oikeuksien ja velvollisuuksien välille voi syntyä.

Perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä säädetään perustuslaissa. Vaikka perusoikeudet on kirjattu lakiin ”ehdottomina”, esimerkiksi ”jokaisella on sananvapaus” tai ”jokaisella on yhdistymisvapaus”, voidaan perusoikeuksia joutua rajoittamaan. Ehdottomia ovat ainoastaan kielto- tai kieltomyönteiset oikeudet kuten ”rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty.” Perusoikeudet on kirjattu perustuslakiin

⁸⁸ Saraviita 2011, s. 116 ja 121

vahvemmin ilmaistuna kuin mitä ne tosiasiasa voivat olla, koska lainsäätäjät on varautunut siihen, että ei voi ennustaa kaikkia tulevia maailmantiloja ja lainsäätämistarpeita.⁸⁹

Perustuslain rajoitusedellytykset ovat:

- Perusoikeuksien rajoitusten tulee perustua eduskunnan säätämään lakiin.
- Rajoitusten tulee olla tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä.
- Rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyttäviä ja rajoitusten tulee olla yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia.
- Tavallisella lailla ei voi säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta.
- Rajoitusten tulee olla suhteellisuusperiaatteen mukaisia ja niiden tulee olla välttämättömiä hyväksyttyjen tarkoitusten saavuttamiseksi.
- Perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävistä oikeusturvajärjestelyistä
- Rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.⁹⁰

Perusoikeuksien täysimääräistä toteutumista voivat rajoittaa toisten ihmisten perusoikeudet tilanteissa, joissa kaikkien henkilöiden perusoikeuksien toteutuminen yhtäaikaista ei ole mahdollista. Muita perusoikeuksien rajoitusta vaativia tilanteita voivat olla painavat yhteiskunnalliset intressit. Pääsääntöisesti tilanteet, joissa kahden tai useamman henkilön perusoikeudet ovat ristiriidassa keskenään, ratkaistaan perusoikeuspunninnalla.⁹¹ Kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeuksien professori Martin Scheinin mukaan tilanteet, joissa kahden tai useamman henkilön perusoikeudet voivat olla kollisiossa keskenään voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin: 1) tilanne, jossa saman ihmisen eri perusoikeudet ovat ristiriidassa keskenään, 2) tilanne, jossa eri henkilöiden perusoikeudet ovat ristiriidassa keskenään sekä 3) tilanne, joissa eri henkilöiden eri perusoikeudet ovat ristiriidassa keskenään.⁹² Tutkimukseni kannalta oleellisia ovat tilanteet, joissa esi-

⁸⁹ Saraviita 2011, s. 136 myös Viljanen 2011, s. 139

⁹⁰ esimerkiksi PeVM 25/1994 vp - HE 309/1993 vp, s. 5

⁹¹ Viljanen 2011, s. 139

⁹² Scheinin 2012, s. 125-132

merkiksi lapsen ja vanhemman yksityisyyden suojan piiriin kuuluvat oikeudet ovat ristiriidassa tai tilanteet, joissa lapsen oikeus yksityisyyden suojaan on ristiriidassa vanhemman sananvapauden kanssa.

Kun kahden tai useamman perusoikeuden ristiriitatilannetta ratkaistaan, annetaan perusoikeuspunninnassa suuri merkitys eri perusoikeuksien periaatevaikutukselle. Periaatevaikutuksen arvioinnissa perusoikeudet ymmärretään optimointikäskyiksi, joiden tarkoituksena on turvata mahdollisimman hyvin kunkin yksilön perusoikeuksien toteutuminen. Kollisiotilanteessa pyritään siis päämäärään, joka turvaisi mahdollisimman laajasti kilpailevien perusoikeuksien samanaikaisen toteutumisen.⁹³ Periaatepunninnassa keskeistä on, että perusoikeuden ydinalue säilyisi koskemattomana. Perusoikeutta ei siis voi rajoittaa niin laajasti tai syvästi, että perusoikeus muuttuisi täysin merkityksettömästi rajoituksen myötä.⁹⁴ Myös EIT:n oikeuskäytännössä on todettu, että ihmisoikeudet ovat keskenään samanarvoisia ja niiden ollessa vastakkain, on kansallisten tuomioistuinten kyettävä löytämään tasapaino eri oikeuksien välille.⁹⁵

Tutkimuksessani perusoikeuspunninta näyttäytyy siis tilanteissa, joissa lapsen perusoikeuksia joudutaan rajaamaan. Keskiössä on myös muiden perusoikeuksien rajoittamisedellytysten pohdinta. Esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhempi päättää lukea lapsensa yksityisviestit tämän puhelimesta olevasta applikaatiosta, täytyy teon oikeudellisuutta pohtia perusoikeuksien rajoitusedellytysten kannalta. Onko vanhemmalla oikeus lukea lapsensa yksityisyyden suojaa tämän lakiin perustuvan huoltovelvoitteen sekä perhe-elämän suojan takaaman vanhemman autoritäärisen aseman perheessä nojalla vai voiko toiminta olla yleisesti hyväksyttävää sen perusteella, että vanhempi olettaa suojelevansa lasta? Entä, onko aikuisen toiminta suhteellisuusperiaatteen mukaista eli onko hänen välttämätöntä lukea lapsensa viestit vai olisiko mahdollista päästä haluttuun lopputulokseen myös muilla keinoin, esimerkiksi keskustelemalla asiasta lapsen kanssa?

⁹³ Viljanen 2011, s. 139

⁹⁴ Ojanen 2009, s. 108 Esimerkkinä perusoikeuden ytimen määrittelystä on yleensä käytetty sananvapautta ja sen rajoittamista. Mikäli sananvapaus toteutuisi täydellisenä, se kattaisi kaikenlaiset ilmaisut niiden tarkoituksesta ja muodosta riippumatta. Sananvapautta kuitenkin rajoitetaan lainsäätäjän toimesta esimerkiksi mainonnan säätelyllä tai rikoslaissa kriminalisoimalla valheellisen tiedon levittäminen toisesta, niin että se on omiaan aiheuttamaan kärsimystä sille, josta tieto on levitetty (rikoslain 24 luku 9 §).

⁹⁵ Pesonen 2017, s. 36 sekä Lavapuro 2010, s. 112-113

Seuraavissa alaluvuissa esittelen perusoikeuksia, jotka liittyvät lapsen toimintaan verkossa. Esimerkiksi sananvapaus on perusoikeus, joka on usein ristiriidassa yksityisyyden suojan kanssa. Tutkimuksessani haluan kiinnittää oikeudellista huomiota tilanteisiin, joissa vanhempi julkaisee lapsestaan sananvapautensa nojalla materiaalia tai tietoa, joka voi kuulua lapsen yksityisyyden suojan alueelle. Näissä tilanteissa on erityisen tärkeää pyrkiä löytämään raja sille, mikä on lapsen yksityisyyden suojan ydinaluetta, jota ei vanhemman sananvapauden nojalla saa rikkoa.

On myös tärkeää huomioida yksityisyyden suojan alle sijoittuva henkilötietojen suoja, kun toimintaympäristönä on internet. Haluan tutkimuksessani tuoda ilmi myös valtion velvollisuuden suojata perusoikeuksien toteutumista. Tutkimuksessani tämä esiintyy esimerkiksi lapsen mahdollisuutena oikeusturvaan, lastensuojelun velvollisuutena puuttua tilanteisiin, joissa lapsen oikeudet ovat perustavalaatuissa vaarassa tai tuomioistuimen ratkaisukäytännöissä tapauksissa, joissa lapsen perusoikeuksia on loukattu esimerkiksi tämän huoltajan toimesta.

4.2 Yksityisyyden suoja

Yksityisyyden suoja on turvattu niin perustuslaissa kuin lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklassa. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla takaa yksilölle oikeuden nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklan mukaan

lapsen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa puuttua mieltävaltaisesti tai laittomasti eikä hänen kunniaansa tai mainettansa saa laittomasti halventaa.

Perustuslain 10 §:n mukaan

jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla.

Perinteisesti yksityiselämän suojalla on tarkoitettu henkilön oikeutta nauttia vapautta elää omaa elämäänsä haluamallaan tavalla ilman, että viranomaisilla, valtiolla tai muulla

ulkopuolisella taholla on oikeutta puuttua siihen mielivaltaisesti tai aiheettomasti.⁹⁶ Yksityiselämään kuuluu myös yksilön oikeus solmia vapaasti ihmissuhteita sekä pitää muihin yhteyttä valitsemallaan tavalla.⁹⁷ Yksityisyyden suojan määritelmä ei ole tarkkarajainen, vaan yksityiselämä kattaa kaiken henkilön yksityisyyden piiriin kuuluvan. Yksityisyyden piiriä tulee tulkita mieluummin laajentavasti kuin poissulkevasti. Yksityisyyden suojan on katsottu voivan sisältää niin yksilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin kuuluvaa arkaluonteista tietoa kuin henkilökohtaisen koskemattomuuden, kunnian ja kotirauhan sekä yksilön itsemääräämisoikeuden.⁹⁸ EIT:n ratkaisukäytännössä yksityiselämän piiriin on katsottu lisäksi kuuluvan esimerkiksi henkilön identiteetti, maine, henkilökohtainen kehitys sekä päätökset lapsen saannista.⁹⁹

Yksityisyyden suoja ja kotirauha on pyritty myös turvaamaan kriminalisoimalla sen häiritseminen. Erityisesti yksityisyyden suojaan verkossa liittyy rikoslain (19.12.1889/3924) luvun 8 ja 8 a §, joiden mukaan yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen on rikosoikeudellisesti rangaistava teko. Rikoslain tunnusmerkistön täyttymiseen vaaditaan, että yksityiselämää koskeva tieto, joka on jaettu, on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa. Tällaisina yksityiselämää koskevinä tietoina on oikeuskirjallisuudessa pidetty esimerkiksi tietoja seksuaalisesta suuntautumisesta, perhesuhteista, sairaushistoriasta tai taloudellisesta tilanteesta.¹⁰⁰

Koska yksityiselämää koskevan tiedon määrittelyä ei ole tehty tyhjentävästi, tulee aina käyttää tapauskohtaista harkintaa siitä, minkä tiedon jakaminen on lainvastaista.¹⁰¹ Oikeuskäytännössä on katsottu, että myös valheellinen vihjaus rikokseen syylistymisestä on ollut omiaan aiheuttamaan kärsimystä. Tiedon ei siis tarvitse olla edes tosi, jotta sen voidaan katsoa olevan loukkaava tai omiaan aiheuttamaan kärsimystä.¹⁰² Kun kyseessä on ollut lapsen oikeus yksityisyyden suojaan loukkaavana ja kärsimystä aiheuttavana on pidetty esimerkiksi tietoa lastensuojelun asiakkuudesta tai tietoa hyväksikäytön uhriksi joutumisesta.¹⁰³

⁹⁶ Saraviita, 2011, s. 180 sekä Nieminen 2013, s. 123

⁹⁷ Hallberg 2011, s. 46

⁹⁸ Pajulammi 2014, s. 120, Viljanen 2011, s. 393 sekä HE 309/1993 vp, s. 53

⁹⁹ Pellonpää ym. 2012, s. 658; Groothuis 2014, s. 145.

¹⁰⁰ Frände ym. 2014, s. 396

¹⁰¹ HE 19/2013 vp, s. 39

¹⁰² KKO 2013:100

¹⁰³ KKO 2018:81 sekä KKO 2009:3

Tutkimuksessani keskityn yksityisyyden suojaan myös viestintäsalaisuuden sekä henkilötietojen suojan kautta. Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Viestintäsalaisuus suojaa niin viestin lähettäjää kuin sen vastaanottajaa-kin. Oikeus on kirjattu lakiin mahdollisimman laajasti pitäen silmällä tulevaisuutta ja tekniikan kehitystä, jotta myös tulevaisuudessa viestintäsalaisuus olisi loukkaamaton huolimatta siitä, millä tavalla viesti on lähetetty ja vastaanotettu.¹⁰⁴

Perustuslakivaliokunta on katsonut, että yksityisyyden suoja perusoikeutena ei ole täysin loukkaamaton, vaan muiden vapausoikeuksien tavoin myös siitä voidaan hyväksytävien syin joustaa.¹⁰⁵ Itsessään perustuslain yksityisyyden suoja koskeva 10 § ei sisällä sen suoja koskevaa rajoituslauseketta, vaan yksityiselämän suojaan puuttumisen sallittavuutta on arvioitava yleisten perusoikeuksien rajoitusedellytysten mukaan. Erityistä huomiota on yksityisyyden suoja rajoitettaessa kiinnitetty käytännössä rajoitusedellytyksistä lailla säätämisen vaatimukseen, rajoituksen täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimukseen, rajoitusperusteiden hyväksyttävyyksivaatimukseen ja suhteellisuusvaatimukseen.¹⁰⁶ Yksityisyyden suoja on pyritty suojaamaan lainsäädännön keinoin kriminalisoidulla tietyt loukkaukset, joiden katsotaan ulottuvan yksityisyyden suojan ytimeen.

Vaikka kansallinen lainsäädäntö ei suoraan sisällä rajoitusperusteita yksityisyyden suojalle, sisältää Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan 2 kappale tyhjentävän listan hyväksytyistä rajoitusperusteista. Hyväksytyjä perusteita ovat kansallinen ja yleinen turvallisuus, maan taloudellinen hyvinvointi, epäjärjestyksen ja rikollisuuden estäminen, terveyden ja moraalien suojaaminen sekä muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaaminen. Edellä luetellun listan perusteet on kirjoitettu suhteellisen väljäksi, mutta luettelolla on vaikutusta siinä mielessä, että myöskään perustuslain mukaista yksityisyyden suoja ei saa rajoittaa perusteella, joka ei sisälly Euroopan ihmisoikeussopimuksessa lueteltuihin rajoitusedellytyksiin.¹⁰⁷

Lapsen oikeus yksityisyyden suojaan verkossa on vahvistettu EIT:n oikeuskäytännössä. EIT on ottanut kantaa lapsen yksityisyyden suojaan verkossa tapauksessa K.U v. Suomi. Alaikäisen nimellä oli tämän tietämättä tehty seksuaalissävytteinen seuranhakuilmoitus nettiin. Ilmoituksessa oli tapahtuma-aikaan 12-vuotiaan lapsen kuva, syntymävuosi sekä

¹⁰⁴ Saraviita 2011, s.185 sekä Hallberg 2011, s. 46

¹⁰⁵ Saraviita 2011, s. 180

¹⁰⁶ Viljanen 2011, s. 395

¹⁰⁷ Viljanen 2011, s. 395-396

yhtä numeroa lukuun ottamatta tämän oikea puhelinnumero. Ilmoitus johti siihen, että lapsi sai sähköpostin aikuiselta mieheltä, joka halusi tavata tämän. EIT:n ratkaisun mukaan Suomi oli loukannut EIS 8 artiklaa, koska silloisen kansallisen lainsäädännön perusteella ei ollut keinoja selvittää sitä, kuka ilmoituksen oli nettiin laittanut.¹⁰⁸

EIT korosti ratkaisussaan, että lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja valtiolla on velvollisuus toteuttaa lainsäädännön keinoin yksityiselämän toteutumista myös yksityishenkilöiden keskinäisissä suhteissa. Lapsilla on oikeus saada fyysinen ja henkinen koskemattomuutensa suojatuksi tilanteissa, joissa aikuinen voisi niitä loukata rikoksella, joka ulottuu lapsen yksityisyyden suojan ytimeen. Huomionarvoista on, että EIT:n on katsottu ratkaisussaan antavan suuremman merkityksen lapsen yksityisyyden suojalle verkossa kuin mitä se olisi antanut aikuisen yksityisyydelle. Ratkaisua on pidetty merkittävänä, koska siinä EIT on ottanut nimenomaisesti kantaa lapsen yksityisyyden suojaan ja hänen erityiseen asemaansa yksityisyyden suojan haltijana.¹⁰⁹

Yksityisyyden suojasta ja erityisesti konfliktitilanteista vanhemman ja lapsen oikeuksien välillä verkossa kirjoitan lisää seuraavassa luvussa. Käsittelen luvussa vanhemman sananvapauden ja lapsen yksityisyyden suojan välistä ristiriitaa, vanhemman oikeutta lukea lapsensa viestejä, paikannuspalveluiden käyttöä sekä haasteita, joita vanhempi voi kohdata yrittäessään huolehtia alaikäisen lapsen terveydestä.

4.2.1 Henkilötietojen suoja

Kun puhutaan henkilötietojen suojasta perusoikeutena, tarkoitetaan yleensä, että myös tietosuoja on perusoikeus, sillä henkilötietoja pyritään turvaamaan nimenomaan tietosuojan keinoin. Tämä käy myös selvästi ilmi Euroopan yleisen tietosuojasetuksen¹¹⁰ 1 luvun 1 artiklan 2 kohdasta, jonka mukaan tietosuojasetuksella suojellaan luonnollisten henkilöiden perusoikeuksia, -vapauksia ja erityisesti heidän oikeuttaan henkilötietojen suojaan. Tietosuojalla pyritään siis turvaamaan luonnollisten henkilöiden yksityisyys

¹⁰⁸ Sananvapauslaki on korjannut silloisen lainsäädännön puutteita tultuaan voimaan vuonna 2004

¹⁰⁹ Hughes 2012, s. 481-483

¹¹⁰ EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuojasetus). Myöhemmin tietosuojasetus.

ja oikeusturva huolehtimalla henkilötietojen oikeanlaisesta ja huolellisesta käsittelystä niin yksityisten toimijoiden kuin viranomaistenkin toimesta.¹¹¹

Lainsäätäjä on katsonut, että henkilötietojen suoja vaatii yksityiskohtaisempaa säätelyä kuin pelkästään sen sisällyttäminen yksityisyyden suojaa koskevaan perustuslain 10 §:ään.¹¹² Tietosuojan ja henkilötietojen suojan peruseriaatteena on, että henkilön oikeusturva ja yksityisyyden suoja taataan lailla, kun heidän henkilötietojaan käsitellään, rekisteröidään ja käytetään. Henkilötietojen suoja ulottuu kaikkiin rekistereihin, niin yksityisten henkilöiden kuin julkisen vallan ja viranomaisten ylläpitämiin rekistereihin.¹¹³ Vaatimus suojata yksilön oikeusturva lainsäädännöllisesti henkilötietojen käsittelystä, rekisteröinnistä ja käyttämisestä mainitaan myös perustuslain perusoikeuksien muuttamista koskevissa lain esitöissä.¹¹⁴

Henkilötiedolla tarkoitetaan luonnollista henkilöä, hänen elinolojaan tai ominaisuuksiinsa koskevaa tietoa. Tieto voi koskea myös henkilön kanssa samassa taloudessa asuvia tai perheenjäseniä. Henkilötieto voi olla niin tekstiä kuin kuvaakin taikka numeerinen tieto. Henkilötieto voi tyypillisesti liittyä esimerkiksi varallisuuteen, perhesuhteisiin, asuinpaikkaan tai terveydentilaan. Myös valokuva ja biometriset tunnistustiedot kuten sormenjälki voidaan luokitella henkilötiedoksi. Tiedon on oltava talletettuna jollekin alustalle eli pelkkä suusanallisesti lausuttua tietoa ei voida pitää henkilötietona. Yritykset ja yhteisöt saavat lain sallimissa rajoissa asiakassuhteen, muun syyn tai suostumuksen perusteella tallettaa tietoja yksityishenkilöistä. Henkilötietoja voidaan siis kerätä suoraan lain nojalla esimerkiksi viranomaistehtävissä tai esimerkiksi yritykset voivat kerätä tietoja asiakkaistaan sopimussuhteen perusteella. Henkilötietojen käsittelyllä tarkoitetaan kaikkea henkilötietoihin kohdistuvaa toimintaa. Käsittely pitää sisällään koko henkilötiedon käytön kaaren aina alkaen sen keräämisestä ja tallentamisesta sen mahdolliseen käyttöön, muuttamiseen, siirtämiseen tai luovuttamiseen ja lopulta sen poistamiseen tai tuhoamiseen. Henkilörekisteri on manuaalisesti tai automaattisesti ylläpidetty rekisteri, jonne on talletettu luonnollisia henkilöitä koskevia tietoja. Viranomaisen saa käyttää henkilötietoja siinä laajuudessa, mikä on välttämätöntä, lakisääteisten tehtäviensä hoitamiseen. Yritykset saavat käyttää tietoja ainoastaan siihen tarkoitukseen,

¹¹¹ Pitkänen ja Tiilikka ym. 2013, s. 408-409

¹¹² PeL 10.1 § ”Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla.”

¹¹³ Saraviita 2011, s. 184

¹¹⁴ HE 309/1993, s. 53

mihin ne on kerätty. Jokaisella on oltava oikeus tarkistaa omat tietonsa ja tarpeen vaatiessa oikeus saada väärät henkilötietonsa korjatuksi.¹¹⁵

Koska oma fokukseni on tässä tutkimuksessa lapsen ja vanhemman välisessä suhteessa, on hyvä esimerkki lapsen henkilötietojen käsittelystä Omakantaan liittyvä rajoitus, jonka perusteella vanhempi ei saa tietoonsa yli kymmenenvuotiaan lapsen terveystietoja. Rajoitus perustuu siihen, että potilaslaissa on säädetty potilasasiakirjat salaisiksi. Tätä dilemmaa avaan laajemmin luvussa, jossa käsittelen laajemmin lapsen toimintaa verkossa.

4.2.1.1 Euroopan yleinen tietosuoja-asetus lapsen henkilötietojen suojana

Tietosuoja-asetus määrittelee muun muassa, kuinka henkilötietoja saa käsitellä ja tallentaa ja missä tilanteissa tämä on sallittua. Henkilötietojen käsittelyssä noudatetaan lukuisia oikeusperiaatteita. Tietosuoja-asetuksen 2 luvun 5 artiklan mukaan henkilötietoja on käsiteltävä asianmukaisesti, lainmukaisesti ja rekisteröidyn kannalta läpinäkyvästi. Henkilötietoja saa kerätä ainoastaan tiettyä, nimenomaista ja laillista tarkoitusta varten. Niitä ei saa käsitellä myöhemmin alkuperäiseen tarkoitukseen nähden sopimattomasti. Tietojen keruu on minimoitava. Sallittua on ainoastaan asianmukaisten, olennaisten ja tarkoituksellisten perusteella rajattujen tietojen kerääminen. Henkilötietoja saa säilyttää ainoastaan niin kauan, kuin on tarpeen tietojen käsittelyn tarkoituksen toteuttamisen kannalta olennaista ja väärät henkilötiedot on päivitettävä tai kokonaan poistettava. Henkilötietojen eheys ja luottamuksellisuus on varmistettava tietoturvan keinoin eli tiedot eivät saa päätyä väärin käsiin, hävitä, vahingoittua tai tuhoutua. Rekisterinpitäjän eli sen tahon, joka henkilötiedot on kerännyt ja käsittelee niitä, on pystyttävä osoittamaan, että hän on noudattanut kaikkia henkilötietojen käsittelyä koskevia periaatteita.

Henkilötietojen käsittelyn on oltava aina lainmukaista. Tietojenkäsittelyn lainmukaisuuden edellytyksiä ovat muun muassa rekisteröidyn suostumus käsittelyyn, käsittelyn kuu-

¹¹⁵ Pesonen 2017, s. 95-97

luminen rekisterinpitäjän lakisääteiseen tehtävään, käsittelyn tarpeellisuus rekisteröidyn tai toisen luonnollisen henkilön elintärkeiden etujen suojaamiseksi tai käsittelyn tarkoitus julkishallinnollisen vallan toteuttamiseksi.¹¹⁶

Mikäli henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuus perustuu rekisteröidyn suostumukseen, on henkilötietojen käsittely tietosuoja-asetuksen 2 luvun 8 artiklan mukaan lainmukaista, jos lapsi, joka on antanut suostumuksensa käsittelyyn, on vähintään 16-vuotias. Mikäli lapsi on alle 16-vuotias, on käsittely lainmukaista ainoastaan huoltajan luvalla. Jäsenvaltioilla on oikeus säätää myös tätä alemmasta ikäajasta, mutta ikärajaksi ei saa asettaa alle 13 vuotta. Esimerkiksi Suomi soveltaa 13 vuoden ikärajaa.¹¹⁷ Tapauksissa, joissa lainmukaisuus perustuu huoltajan suostumukseen, on rekisterinpitäjällä vastuu toteuttaa kohtuulliset toimenpiteet sen tarkistamiseksi, että vanhempi on antanut käsittelylle suostumuksen tai valtuutuksen. Hyvä kysymys onkin, mikä on riittävä tapa käytettävissä oleva teknologia huomioon ottaen varmistua huoltajan suostumuksesta.

Suomessa alaikäraja suostumuksen antamiseen henkilötietojen käsittelylle on siis matalampi kuin tietosuoja-asetus edellyttää. Syitä tälle löytyy muun muassa lainvalmisteluaineistosta, jonka mukaan 13 vuoden ikäraja on perusteltu, koska 13-vuotiaat ovat tottuneet käyttämään internetiä koulutöissään ja itsensä ilmaisuun ilman vanhemman avustusta. Asiantuntijat ovat myös epäilleet, että lapset käyttäisivät internetin palveluita joka tapauksessa ja he pyrkisivät kiertämään korkeampaa ikärajaa antamalla virheellisiä tietoja iästään.¹¹⁸

Perusteluita alennetulle ikärajalle on löydettävissä myös perustuslaista sekä kansainvälisistä lapsia koskevista sopimuksista. Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Lapsilla on oikeus vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin kehitystasonsa mukaisesti ja heitä on kohdeltava tasa-arvoisina yksilöinä. Lapsilla on myös oikeus perustuslain 12 §:n nojalla sananvapauteen. Sananvapaus sisältää ilmaisun vapauden lisäksi myös oikeuden julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään muun estämättä. Sananvapaus kytkeytyy erittäin vahvasti esimerkiksi sosiaalisessa mediassa osallisena olemiseen. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan

¹¹⁶ Täydellinen lista lainmukaisuuden edellytyksistä tietosuoja-asetus 2 luku 6 artikla

¹¹⁷ Tietosuojalain 5 §:n mukaan, kun henkilötietoja käsitellään tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 1 kohdan a alakohdassa tarkoitetun suostumuksen perusteella ja kyseessä on tietosuoja-asetuksen 4 artiklan 25 kohdassa tarkoitettujen tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoaminen suoraan lapselle, lapsen henkilötietojen käsittely on lainmukaista, jos lapsi on vähintään 13-vuotias.

¹¹⁸ Hallituksen esitys HE 9/2018 vp, s. 53-54

1 kohdan mukaan kaikissa lapseen liittyvissä päätöksissä kantavana periaatteena on lapsen etu. Lapsen edun punninnassa on olennaista kiinnittää huomiota lapsen tarpeeseen saada suojaa ja turvaa vanhemmiltaan, viranomasilta ja tuomioistuimelta kaikessa hänen liittyvässä päätöksenteossa. Lapsen etua arvioitaessa on myös huomioitava lapsen ikä, kehitystaso ja hänen oikeutensa ilmaista oma mielipiteensä ja olla itsenäinen toimija häntä koskevissa asioissa.

Myös entinen lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila on ottanut kantaa koskien tietosuoja-asetuksen EU:n yleiseksi tasoksi määriteltyä 16 vuoden ikärajaa ja tietosuojalain mukaista kansallista 13 vuoden ikärajaa. Joulukuussa 2016 antamassaan lausunnossa lapsiasiavaltuutettu toteaa, että ikäraja on ehdottoman hyvä asia olla olemassa, mutta ottaen huomioon lapsen oikeuksien sopimuksen, jonka mukaan lapsilla on iästä ja kehitystasosta riippumatta oikeus osallistua eli kertoa mielipiteensä ja hakea, vastaanottaa ja saada tietoa, on 16 vuoden ikäraja korkea. Lapsiasiavaltuutettu kannatti matalamman kansallisen ikärajan asettamista, koska Suomessa lapset ja nuoret ovat hyvin varhaisesta iästä asti osa tietoyhteiskuntaa ja sen palveluita. Olisi tarpeetonta rajata heidän osallisuuttaan liian korkealla ikärajalla palveluihin, joita he ovat jo tottuneet käyttämään. Lausunnon mukaan palvelun tarjoajien vastuuta tulee korostaa, kun on kyse alaikäisten henkilötietojen käsittelystä. Lapsella ja heidän vanhemmillaan on oltava riittävästi tietoa saatavilla kielellä, jonka he ymmärtävät, ennen kuin antavat suostumuksen henkilötietojen käsittelylle. Lapsia tulee valistaa ”verkon vaaroista” ja siitä miten lapsen tulee toimia, jos törmää verkossa johonkin pelottavaan, arveluttavaan tai jopa laittomaan toimintaan.¹¹⁹

Lapsiasiavaltuutettu on ottanut samansuuntaisesti kantaa myös tietosuojalain valmisteluvaiheessa.¹²⁰ Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että tietosuoja-asetuksen tavoitteet suojata lasta ja hänen henkilötietojaan ovat tarpeellisia ja kannattavia. Tietosuoja-asetus vastaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vaatimuksiin, joiden mukaan sopimusvaltioiden tulee taata lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon lapsen huoltajien oikeudet ja velvollisuudet. Ylimpänä periaatteena arvioitaessa lasta koskevia toimia tulee huomioida lapsen etu.

¹¹⁹ Lapsiasiavaltuutetun lausunto EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 8 artiklaa mukaisesta ikärajasta LAPS/59/2016 12.12.2016

¹²⁰ Lapsiasiavaltuutetun lausunto yleisen tietosuoja-asetuksen täytäntöönpanotyöryhmän (TATTI) muistiosta ja työryhmän ehdotuksesta hallituksen esitykseksi uudeksi tietosuojalaiksi LAPS/59/2016 8.9.2017

Lapsiasiavaltuutettu korostaa myös lapsivaikutusten arvioinnin tärkeyttä.¹²¹ Lainsäädäntöratkaisujen tulisi ottaa huomioon lasten näkemykset ja huomioida eri lapsiryhmät. Tällä tulkitsen tarkoitettavan, että ”lapset” ryhmänä ei ole yhtenäinen joukko, vaan lapset ovat jo ikänsä ja kehitystasona puolesta joukko erilaisilla persoonallisuuksilla varustettuja erilaisista kotioloista ja sosiaalisista oloista tulevia henkilöitä, jotka tulee huomioida lapsen edun mukaisesti pitäen mielessä kaikki lapsen asemaan vaikuttavat tekijät. Lapsiasiavaltuutettu tähdentää lausunnossaan, että tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvää ikärajaa tulee arvioida niin kansallisesti kuin muihin EU- ja Pohjoismaihin verrattuna uudelleen jälkikäteen lain voimaantulon jälkeenkin.

Tietosuojalaki ja sitä myötä 13 vuoden ikäraja on tullut voimaan vasta tammikuussa 2019, joten jälkikäteisarviointi ei ole vielä mahdollista. Uskon kuitenkin, että vuoden 2019 aikana mediassa esillä olleet asiat vaikuttavat tulevaisuudessa tarpeeseen arvioida ikärajaa uudelleen. Useat sanomalehdet ja mediat ovat uutisoineet laajasti ilmiöstä, jossa alaikäisiä tyttöjä on joutunut maahanmuuttajataustaisten aikuisten miesten raiskaamaksi tai muuten seksuaalisesti hyväksikäytetyksi.¹²² Yhteistä näille tapauksille on se, että tytöt ovat saaneet ensin yhteydenottoja netin, sosiaalisen median ja erilaisten pikaviestisovellusten kautta ja heitä on sitä kautta yritetty houkutella kanssakäymiseen esimerkiksi kehumalla sosiaaliseen mediaan ladattuja kuvia ja lupaamalla tarjota alkoholia. Aihe on luonnollisesti herättänyt paljon maahanmuuttopolitiikkaan ja rikoslainsäädäntöön liittyvää keskustelua, mutta myös keskustelua siitä, kuinka alaikäisiä voidaan paremmin valistaa verkossa olevista vaaroista ja niiltä suojautumiseen.¹²³ Tulevaisuudessa, jos tietosuojalain ikärajaa pohditaan uudelleen, kiinnitetään varmasti entistä

¹²¹ Joka lapsiasiavaltuutetun mukaan puuttui yleisen tietosuoja-asetuksen täytäntöönpanotyöryhmän mietinnöstä.

¹²² Esimerkiksi Helsingin Sanomat 13.1.2019 ”Nuorisotyöntekijä HS:lle: Myös Helsingissä tulee tietoon nuoriin kohdistuvia seksuaalirikoksia, Oulun kaltaista ilmiötä ei ole kuitenkaan havaittu” <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005964208.html> ja Helsingin Sanomat 11.1.2019 ”Poliisi tutkii Oulussa neljää uutta epäiltyä seksuaali-rikosta, uhrit alle 15-vuotiaita – nuoriso-työntekijä pelkää, että tapauksia on tiedettyä enemmän” <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005962827.html> sekä Kaleva 13.1.2019 ”Tutkinnassa on satoja alaikäisiin kohdistuvia seksuaalirikosepäilyjä – noin neljänneksessä tapauksista epäiltynä ulkomaalaistaustainen” <https://www.kaleva.fi/uutiset/oulu/tutkinnassa-on-satoja-alaikaisiin-kohdistuvia-seksuaalirikosepailyja-noin-neljanneksessa-tapauksista-epailtyna-ulkomaalais-taustainen/813501/>

¹²³ Helsingin Sanomat 11.1.2019 ”Seksuaali-rikosepäilyt ravisuttivat Oulua, ja nuoria lähestytään viesteillä edelleen – ”Mesen ja instan kautta tulee paljon viestiä, että haluatko tulla mun luo juomaan”, sanoo liris, 17” <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005961682.html> Kun poliittisten puolueiden puheenjohtajilta kysyttiin, kuinka alaikäisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia voidaan välttää, vastasi Vasemmistoliiton puheenjohtaja Li Anderssonin että, yksi keino suojautua alaikäisiä kohtaavilta seksuaalirikoksilta on ennaltaehkäisy ja viranomaisten yhteistyö, jonka avulla lasta voidaan suojella verkon vaaroilta valistamalla alaikäisiä ja heidän vanhempiaan niistä. Helsingin Sanomat

enemmän huomioita arviointiin siitä, minkä ikäinen lapsi on tarpeeksi kyvykäs ymmärtämään verkossa olevat vaarat ja tietävätkö vanhemmat todellisuudessa, mitä heidän lapsensa tekevät netissä tai kenen kanssa lapset voivat keskustella ja jakaa arkaluontoisia asioita itsestään.

Toisaalta voidaan pohtia, kuinka merkittävä tietosuoja-asetuksen tai tietosuojalain määrittämän ikäraja todellisuudessa on. Lastensuojelun Keskusliiton keväällä 2017 suorittaman kyselyn mukaan kolme neljäsosaa ilmoitti käyttäneensä sosiaalisen median palveluita alle 13-vuotiaana. Heistä 91 prosentin mukaan myös heidän huoltajansa olivat tietoisia siitä, että heidän alle 13-vuotiaat lapsensa käyttivät noita palveluita.¹²⁴ Tietosuoja-asetus ja tietosuojalaki ovat tulleet voimaan vasta tuon kyselyn jälkeen, mutta en usko tilanteen käytännössä muuttuneen.

Eniten merkitystä voidaankin mielestäni antaa tietosuoja-asetuksen 8 artiklan mukaiselle rekisterinpitäjän vastuulle toteuttaa käytettävissä oleva teknologia huomioon ottaen kohtuulliset toimenpiteet sen tarkistamiseen, että tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoaminen todella tapahtuu ikärajan tai huoltajan suostumuksen puitteissa. Mielestäni merkitystä on annettava myös lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 luvun 1 §:n 2 momentin mukaiselle vanhemman velvollisuudelle turvata lapselle hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Valvonnan ja huolenpidon voidaan katsoa sisältävän myös vanhemman velvollisuuden valvoa lastensa toimintaa verkossa. Erityisesti vanhempien tulee valvoa lastensa toimia netissä, jos kyseessä on alle 13-vuotias lapsi.

4.3 Sananvapaus

Perustuslain 12 §:n mukaan

jokaisella on sananvapaus ja se sisältää oikeuden ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä keneenkään ennakolta estämättä.

12.1.2019 ”Yhdeksän puolue-johtajaa vastaa HS:lle, mitä tulisi tehdä, jotta seksuaali-rikokset saadaan kitkettyä Suomesta: tiukennuksia lakeihin ja lisää rahaa ennalta-ehkäisyyn” <https://www.hs.fi/poliitikka/art-2000005963765.html>

¹²⁴ Lastensuojelun Keskusliitto 18.10.2017 ”Nuoret: 13 vuotta on sopiva ikäraja somessa” <https://www.lskl.fi/teemat/lapsen-oikeudet/nuoret-13-vuotta-on-sopiva-ikaraja-somessa/>

Sananvapaus on turvattu myös KP-sopimuksen 19 artiklassa sekä EIS 10 artiklassa.

Vaikka sananvapauden ydinalueen voidaan katsoa koskevan yhteiskunnallissävyytteistä medioiden kautta tapahtuvaa, erityisesti poliittista viestintää, koskee sananvapaus EIS 10 artiklan perusteella jokaista.¹²⁵ Sananvapaus sisältää vapauden ilmaista mielipiteensä sekä vastaanottaa tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Sananvapaus ei kuitenkaan ole ehdoton ja rajoittamaton perusoikeus, vaan sitä on mahdollista rajoittaa lailla. Myös sisällöltään lainvastaiseen ilmaisuun on mahdollisuus puuttua.¹²⁶

Sananvapaus on turvattu myös Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. LOS 13 artiklan mukaan

1. Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa.

2. Tämän oikeuden käytölle voidaan asettaa tiettyjä rajoituksia, mutta vain sellaisia, joista säädetään laissa ja jotka ovat välttämättömiä:

a) muiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi; tai

b) kansallisen turvallisuuden, yleisen järjestyksen (ordre public), tai väestön terveyden tai moraalien suojelemiseksi.

Lapsen oikeuksien komitean mukaan sananvapaus ja ilmaisunvapaus ovat erityisen merkittävässä osassa koulussa, sillä se on mahdollisesti merkittävin väylä lapselle saada tietoa sekä erilaisia näkemyksiä.¹²⁷ Oikeuskäytännössä on myös selkeästi todettu, että lapsella on oikeus sananvapauteen.¹²⁸ Merkittävä väylä lapselle tiedon ja erityisesti mielipiteiden vastaanottamiselle on myös internet. Vanhemmilla on huoltovelvoitteensa nojalla oikeus rajoittaa lapsen puhelimen käyttöä esimerkiksi koulussa. Vanhemmilla voi-

¹²⁵ Saraviita 2011, s. 199

¹²⁶ Manninen 2011, s. 462-463

¹²⁷ Hakalehto 2018, s. 347

¹²⁸ Pesonen 2017, s. 58

daan katsoa olevan myös velvollisuus valvoa, mitä sovelluksia lapsi asentaa puheli-meensa.¹²⁹ Näin vanhempi voi estää lasta törmäämästä hänen ikäänsä ja kehitysta-soonsa nähden haitalliseen sisältöön. Vanhempi voi siis teoillaan loukata lapsen sanan-vapautta. Koska keskityn tutkimuksessani lapsen yksityisyyden suojaan ja sitä kohtaaviin oikeudenloukkauksiin, käsittelen sananvapautta lähinnä vanhemman oikeutena jul-kaista lapsestaan tietoja verkossa sananvapauden sekä huoltovelvoitteen nimissä. Sa-nanvapauden perusteella ei voi oikeuttaa mitä tahansa julkaisua tai loukata muiden hen-kilöiden perusoikeuksia kuten oikeutta yksityisyyden suojaan tai uskonnonvapautta. Sa-nanvapautta on myös esimerkiksi kansallisesti lain tasolla säädelty lailla sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (13.6.2003/460).¹³⁰

Tutkimuksessani tulee erityiseen tarkasteluun ne tilanteet, joissa sanavapaus ja yksityi-syyden suoja ovat ristiriidassa. Korkein oikeus on pohtinut noiden kahden oikeuden jän-nittyneisyyttä muutamaa otteeseen, viimeksi ratkaisussaan KKO 2019:81. Ratkaisun perusteluissa korkein oikeus totesi, että sananvapauslain 1 §:n 2 momentin mukaan sa-nanvapauslakia sovellettaessa ei viestintään saa puuttua enempää kuin on välttämä-töntä ottaen huomioon sananvapauden merkitys kansanvaltaisessa oikeusvaltiossa. Sa-nanvapauden rajoittamiseen tulee suhtautua erityisen pidättyvästi silloin, kun on kysy-mys aiheesta, joka herättää yleistä mielenkiintoa. Samassa ratkaisussa korkein oikeus myös toteaa, että julkaisun muoto ja joukkoviestinnän tekniset seikat eivät vaikuta sa-nanvapauden ja yksityiselämän suojan arviointiperusteisiin. Samoin korkein oikeus lin-jasi jo ratkaisussaan KKO 2018:51, jossa se totesi: ”sananvapaus on perustuslain mukaan jokaiselle kuuluva oikeus eikä sen sisältö riipu siitä, mitä välinettä tiedon levittämiseen käytetään. Erityisesti internetin myötä mahdollisuudet perinteisestä mediasta riippu-mattomaan tiedonvälitykseen ovat laajentuneet huomattavasti, ja tällaisen tiedonväli-tyksen merkitys julkiselle keskustelulle on kasvanut. Kuitenkin myös velvollisuus kunni-oittaa yksityisyyden suojaa koskee yhtä lailla verkkokeskustelua kuin tiedotusvälineitä-kin. Sananvapauteen ja yksityiselämän suojaan liittyvien oikeuksien tapauskohtaisessa punninnassa merkitystä on muun muassa sillä, missä määrin verkkojulkaisussa on jour-nalistisin periaattein toimitettua sisältöä ja millainen merkitys julkaisulla tässä suhteessa on tiedon levittämislle ja yhteiskunnalliselle keskustelulle.”

¹²⁹ Hakalehto 2018, s. 348

¹³⁰ myöh. sananvapauslaki

Sananvapaus näyttäisi siis oikeuskäytännön mukaan nauttivan erityistä suojaa tilanteissa, joissa kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä aiheesta ja sen herättämästä mielenkiinnosta. Omassa tutkimuksessani sananvapaus liittyy myös huomattavasti kevyempiin ilmaisun muotoihin, kuten sosiaalisen median päivityksiin ilman suurta yhteiskunnallista agenda. Huomionarvoista on, että vanhemman julkaistessa lapsesta tietoja verkossa, nauttavat myös nämä ilmaisut sananvapauden suojaa. Oleellista onkin pohtia, milaista sisältöä vanhempi voi huoltajan ominaisuudessa ja sananvapautensa nojalla julkaista lapsestaan ilman, että lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan loukataan.

4.4 Perusoikeuksien turvaaminen

Perustuslain 22 §:n mukaan

julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Viime kädessä valtio ja viranomaiset ovat vastuussa siitä, että yksilön perus- ja ihmisoikeudet on turvattu oikeudenloukkauksilta. Tämä asettaa myös velvoitteen taata lapsen perusoikeuksien toteutuminen.

Koska julkisen vallan on turvattava perusoikeudet, ei ole riittävää, että se pidättäytyy itse oikeudenloukkauksilta esimerkiksi olemalla säätämättä perustuslain vastaisia lakeja tai takaamalla sen, että ihmisiä kohdellaan yhdenvertaisesti heidän ollessaan tekemisissä julkishallinnon kanssa. Julkisen vallan on turvattava jokaisen perusoikeudet myös ulkopuolisia oikeudenloukkauksia vastaan kolmannelta. Perustuslain 22 § asettaa velvoitteen julkiselle vallalle toimia aktiivisesti, jotta perusoikeudet toteutuisivat myös käytännössä ja jotta jokaisella olisi todelliset edellytykset perusoikeuksien käyttämiselle.¹³¹

Julkisella vallalla tarkoitetaan valtiota ja kuntia.¹³² Kun keskiössä on lapsen perusoikeuksien turvaaminen, erityisesti kuntien voidaan katsoa olevan merkittäviä toimijoita lasten oikeuksien toteuttajina. Suurin osa lapsista on ensin varhaiskasvatuksen piirissä päivähoidossa ja esiopetuksessa ja myöhemmässä vaiheessa oppivelvollisuuden piirissä eli

¹³¹ Saraviita 2011, s. 293

¹³² Saraviita 2011, s. 297

kouluissa. Täten kunnilla voidaan katsoa olevan suuri vastuu lapsen oikeuksien turvaajana. Myös lastensuojelu on järjestetty ja organisoitu kuntatasolla.¹³³ Kunnilla on siis oltava tarpeeksi resursseja huolehtia lapsen perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisesta, sillä alaikäiset ovat tiiviisti kunnan eri palveluiden piirissä lähes koko lapsuutensa. Myös tuomioistuimet ovat tehtävässään velvollisia toimimaan niin, että alaikäisten perusoikeudet on turvattu.

Perustuslain 22 §:n katsotaan tarkoittavan myös sitä, että valtion on suojattava yksilön perusoikeuksia myös toisen henkilön taholta tulevia oikeudenloukkauksia vastaan.¹³⁴ Yksityishenkilöiden välisissä suhteissa perusoikeuksien turvaaminen tarkoittaa sitä, että valtiolla on velvollisuus olla osana turvaamassa yksilön perusoikeuksia ainakin sellaisissa tilanteissa, joissa oikeussuhteissa osapuolisina ovat henkilöt, jotka ovat oikeudellisesti epäyhdenvertaisessa asemassa toisiinsa nähden.¹³⁵ Erityisesti lapsen ja vanhemman välisessä oikeussuhteessa, joissa vanhemmalla on oikeus päättää lapsen asioista, tulee erityistä huomiota kiinnittää siihen, miten vallanjako todellisuudessa tapahtuu huoltajan ja lapsen välillä.¹³⁶ Perheen sisäisissä asioissa lasten voidaan katsoa olevan heikommassa asemassa vanhempiinsa nähden ja siksi viranomaisilla voidaan katsoa olevan velvollisuus suojata lasta oikeussuhteen heikompana osapuolena tilanteissa, joissa lapsen oikeus yksityisyyden suojaan voi vaarantua vanhempien toiminnan vuoksi. Käytännössä tämä on kuitenkin hankala toteuttaa tilanteissa, joissa oikeudenloukkaukset ovat niin pienimuotoisia, että ne eivät ylitä lastensuojelun kynnystä puuttua. Koska lapsella itsellään on hyvin rajalliset valmiudet puuttua oikeudenloukkauksiin vanhempien taholta, pidän myös tärkeänä viranomaisten ennakkoivia toimia, kun kyseessä on lapsen yksityisyyden suojan toteutumisen turvaaminen. Tästä esimerkkinä voidaan mainita Liikenne- ja viestintävirasto Traficomien Kyberturvallisuuskeskuksen antama neuvonta ja ohjeistus vanhemmille siitä, millä tavoin he voivat valvoa lastensa toimintaa verkossa.¹³⁷

¹³³ Lastensuojelulain 16 §:n mukaan, ”lastensuojelun järjestämisestä vastaa lapsen tai nuoren kotikunta.”

¹³⁴ Länsineva 2011, s. 75

¹³⁵ Hovila 2017, s. 101-102

¹³⁶ Nieminen 2006, s. 141-142

¹³⁷ Kyberturvallisuuskeskus on julkaissut esimerkiksi ohjelehtisen ”Turvallisesti netissä, ohjeita lasten vanhemmille”, jossa vanhempia kannustetaan opastamaan lapsia internetissä toimimiseen osallistumalla itse mukaan lapsen toimintaan tämän kanssa yhteistyössä. https://www.kyberturvallisuuskeskus.fi/sites/default/files/media/publication/Turvallisesti_netissa_opas_vanhemmille.pdf

5 Lapsi verkossa

5.1 Lapsen yksityisyyden suojan ja vanhemman sananvapauden välinen ristiriita

Joillain vanhemmilla voi olla tapana jakaa harmittomalta tuntuvia päivityksiä ja kuvia lastensa vaiheista sosiaalisessa mediassa. Vanhemmalla on toki oikeus sananvapauteen, mutta samalla hänellä on velvollisuus huolehtia lapsensa hyvinvoinnista. Nämä kaksi etua voivat joutua ristiriitaan, mikäli vanhempi päätyy joko tietoisesti tai epähuomiossa jakamaan esimerkiksi omalla sosiaalisen median tilillä lapsen yksityiselämäänsä kuuluvia tietoja.

Yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen on rikoslaissa säädetty rangaistavaksi teoksi, johon syyllistynyt voidaan tuomita sakkorangaistukseen. Rikoslain 24 luvun 8 §:n mukaan

joka oikeudettomasti 1) joukkotiedotusvälinettä käyttämällä tai 2) muuten toimitamalla lukuisten ihmisten saataville esittää toisen yksityiselämästä tiedon, vihjauksen tai kuvan siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa, on tuomittava yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä sakkoon.

8 a §:ssä säädetään teon törkeästä muodosta.

Vanhempi voi siis pahimmillaan syyllistyä rikokseen, vaikka tarkoituksena oli jakaa ainoastaan harmiton päivitys lapsen arjesta. Rikoslain esitöiden mukaan yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämiseen syyllistyy se, joka levittää loukatun yksityiselämäänsä olennaisesti kuuluvia tietoja. Kuten lainvalmisteluaineistossakin todetaan, ei yksityiselämän määrittely ole ongelmaton. Yksityiselämän ydin on siinä, että henkilöllä on halutesaan oikeus pitää tietyt omaan henkilöönsä liittyvät asiat vain omana tietonaan. Tällaisia arkaluonteisia tietoja ovat esimerkiksi tiedot perhesuhteista, terveydentilasta tai ihmissuhteista. Yksityisyyden piiriin kuuluvat tiedot ovat sellaisia, jotka eivät liity muihin henkilöihin tai henkilön tapaan toimia julkisessa virassa tai työelämässä.¹³⁸ Korkein oikeus on ottanut kantaa vanhemman sananvapauden ja lapsen yksityisyyden suojan väliseen

¹³⁸ HE 19/2013 vp, s. 38

ristiriitaan ratkaisussaan KKO 2018:81. Ratkaisua voidaan pitää merkittävänä määrittelyssä jatkossa, millaista sisältöä vanhempi saa jakaa lapsestaan sananvapauden nimissä.

Myös EIT on ratkaissut useita tapauksia, joissa yksityisyydensuoja sekä sananvapaus ovat ristiriidassa. Yksityisyyden suojan piiriin kuuluvan tiedon julkaisun oikeutusta on pohdittu EIT:n oikeuskäytännössä seuraavan kriteerien pohjalta:¹³⁹

- Oliko julkaistu tieto yleisen mielenkiinnon kohteena tai edistikö julkaisu mielenkiintoa?
- Kuinka tunnettu henkilö, jota tieto koski oli ja miten hän oli aiemmin käyttäytynyt?
- Mikä oli julkaisun aihe, sisältö ja muoto?
- Mitkä olivat tiedon julkaisemisen seuraukset?
- Miten tiedot oli saatu ja kuinka todenmukaisia ne olivat?
- Minkälaisissa oloissa valokuvat/video oli otettu ja mikä oli niiden käytön journalistinen peruste?

Kriteerilista soveltuu parhaiten journalismin nimissä tehtyihin julkaisuihin, mutta yhtä lailla samantapaisia kriteereitä julkaisun oikeutusta pohtiessa on sovellettu esimerkiksi myös tapauksessa KKO 2018:81, jonka esittelen kokonaisuudessaan seuraavassa alaluvussa.

Korkein oikeus on myös aiemmin pohtinut tilannetta, jossa vanhemman sananvapaus ja lapsen yksityisyyden suoja ovat ristiriidassa. Ratkaisussa oli kyse vanhemman oikeudesta osallistua television ajankohtaisohjelmaan, jossa on käsitelty huoltoriitoihin liittyviä incestiväitteitä. Ratkaisussa KKO 2009:3 A oli tuomittu rangaistukseen seksuaalirikosasiassa, johon liittyvä oikeudenkäyntiaineisto oli lainkohtia ja tuomiolauselmää lukuun ottamatta määrätty salassa pidettäväksi. Myöhemmin A oli ollut toimittaja B:n haastateltavana huoltoriitoihin liittyviä incestiväitteitä ja niiden tutkimista käsittelevässä television ajankohtaisohjelmassa, jolloin kyseiseen rikosasiaan liittyviä seikkoja oli tullut esiin.

¹³⁹ Pesonen 2017, s. 36-37

Kysymys oli siitä, täyttyivätkö rikoslain tunnusmerkistöt koskien yksityiselämää koskevan tiedon levittämistä, salassapitorikosta, yllytystä ja avunantoa salassapitorikokseen sekä törkeää kunnianloukkausta.

Ratkaisunsa perusteluissa korkein oikeus viittasi aiempaan oikeuskäytäntöön nostaen esimerkeiksi ratkaisut KKO 2005:82 ja KKO 2006:20, joissa korkein oikeus on EIT:n ratkaisukäytäntöön viitaten todennut, että yksityiselämän suojan ja sananvapauden yhteensovittamisessa noudatettavat olennaiset arviointiperusteet vastaavat niitä periaatteita, jotka on omaksuttu yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä koskevassa kansallisen rikoslain säännöksessä. Sananvapaudesta perusoikeutena ei siten johdu estettä soveltaa yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä koskevaa rangaistussäännöstä sisältönsä mukaisesti.

Arvioidessaan sitä, oliko lasten ja heidän äitinsä yksityiselämää koskevia tietoja levitetty rikoslain 24 luvun 8 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, korkein oikeus totesi, että vastaajien menettelyn arvioiminen rangaistavaksi rajoittaisi heidän perustuslaillista oikeuttaan sananvapauteen. Tapauksessa oli siis suoritettava perusoikeuspunnintaa kahden ristiriidassa olevan perusoikeuden välillä. Tapauksen aihe ja televisioesiintyminen herättivät ohjelman esityksen jälkeen laajaa keskustelua esimerkiksi verkossa, siksi kyseessä arvioitiin olevan yhteiskunnallisesti merkittävä aihe, jolloin sananvapauteen puutumiseen johtavilta syiltä vaadittiin erityistä painoarvoa.

Toisaalta televisio-ohjelman lähettämisessä on puututtu alaikäisten uhrien ja heidän huoltajansa oikeuteen yksityiselämän suojaan. Ohjelmassa käsiteltiin seikkoja, jotka liittyivät lasten terveydentilaan, sen tutkimiseen ja hoitoon. Ylipäänsä ohjelma toi ilmi, että lapset olivat joutuneet uhreiksi kyseisessä rikoksessa. Mainitut tiedot ovat olleet lasten kannalta erityisen arkaluonteisia. Nämä perheen sisäiset asiat ovat kuuluneet kiinteästi lasten yksityiselämän piiriin ja niiden esittäminen on ollut omiaan aiheuttamaan kärsimystä lapsille. Oikeudenloukkaus kohdistui lasten yksityiselämän suoja ydinalueelle, eikä ajankohtaisohjelmassa esiintyminen tai ohjelman esittäminen sananvapauden nimissä ollut perusteltua. Korkein oikeus totesi myös, että A olisi voinut esiintyä ohjelmassa tunnistamattomana journalismin tason kärsimättä.

Samainen tapaus on ollut myös EIT:n ratkottavana.¹⁴⁰ Valittajat väittivät, että heidän sananvapauttaan oli loukattu, EIT jätti valituksen kuitenkin yksimielisesti enemmälti tutkimatta. Perusteluissaan EIT totesi, että vaikka rikos- ja korvausseuraamuksiin tuomitsemisella oli puututtu valittajien sananvapauteen, puuttumiselle oli ollut peruste kansallisessa laissa. Sovelletut säännökset olivat sisällöltään riittävän täsmällisiä ja täyttivät EIS:n mukaiset lain laatuvaatimukset. Kyseessä oli ollut yhteiskunnallisesti merkittävä aihe, mutta A olisi voinut esiintyä ohjelmassa tunnistamattomana. EIT:n mukaan korkein oikeus oli toiminut huolellisesti ja perusteellisesti vertaillaan sananvapautta ja yksityiselämän suojaa toisiinsa.

Ratkaisun aihepiiri on lähellä ratkaisua 2018:81 ja molemmista tapauksista käy selkeästi ilmi, milloin rikosoikeudellinen vastuu RL 24 luvun 8 §:n mukaisesta yksityiselämää koskevan tiedon oikeudettomasta levittämisestä toteutuu.

Lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan on myös käsitellyt Helsingin hovioikeus 20.10.2005 antamassaan ratkaisussa numero 3405. Tapaus poikkeaa lopputulemaltaan muista esittelemistäni tapauksista.

A oli televisiossa esitetyssä ohjelmassa, jonka sisällöstä A oli päättänyt, haastatellut erään yhdistyksen toiminnanjohtajaa. Kyseinen yhdistys piti yllä monitoimikeskusta, jossa järjestettiin muun muassa koululaisten iltapäivätoimintaa. Haastattelusta syntyi kuva, että keskuksen toimintaan osallistuvat lapset olisivat työttömien, pubeissa oleskelevien vanhempien lapsia, jotka eivät saa vanhemmiltaan riittävästi läheisyyttä tai huomiota. Ohjelmassa esitettiin myös vihjaus, että monitoimikeskuksen toimintaan osallistuvat lapset olisivat varhaislapsuuden virikkeettömyyden takia henkisesti jälkeenjääneitä. Keskuksessa kuvausaikaan olleet lapset esitettiin ohjelmassa niin, että kuvan keskipisteenä oli muun muassa selvästi tunnistettavana tuolloin 9-vuotias lapsi osallistumassa keskuksessa järjestettyyn toimintaan. Lapsen kuvan näyttämällä oli esitetty vihjaus siitä, että ohjelmassa esiin tuodut edellä kerrotut asiat koskevat myös hänen perhettään. Lapsen vanhemmilta ei oltu hankittu lupaa lapsen kuvan esittämiseen tämän kaltaisten asioiden esiin tuomisen yhteydessä. A on siten oikeudettomasti esittänyt lapsen ja tämän vanhempien yksityiselämästä vihjauksia niin, että teko on ollut omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatuille taikka heihin kohdistuvaa halveksuntaa.

¹⁴⁰ EIT 08.02.2011 Yleisradio Oy and others

Hovioikeus ei käräjäoikeuden tavoin langettanut A:lle tuomiota yksityiselämää koskevan tiedon levityksestä. Perusteluissaan hovioikeus totesi, että vaikka lupaa kuvaamiselle ja videon esittämiselle ei ollut, oli kuvaaminen tapahtunut julkisella paikalla. A:n tavoitteena ei ollut lapsen yksityiselämän ja käyttäytymisen kuvaaminen, vaan video hänestä oli esitetty ohjelmassa ikään kuin taustakuvana. Hovioikeus totesi, että lapsen kasvoja näytettiin videossa vain noin 15 sekunnin ajan. hovioikeus viittasi ratkaisuun KKO 2000:83, josta ilmenevän periaatteen mukaisesti tällaisella taustakuvituksella tai yksittäisellä otoksella ei voida ilman erityistä syytä katsoa olevan suoranaista yhteyttä aiheeseen tai sitä vihjattavan. Näin ollen hovioikeus katsoi, ettei ohjelmassa ollut esitetty viijausta lapsen yksityiselämästä. Vaikka lapsi ja hänen perheensä olivat voineet loukkaantua ohjelman tuomasta näkyvyydestä, ei ohjelmassa esitetty sellaista viijausta tai tulkintaa, joka olisi ollut omiaan aiheuttamaan lapselle tai hänen vanhemmilleen kärsimystä rikoslain 24 luvun 8 §:ssä kuvatulla tavalla.

Hovioikeus pohti ratkaisussaan myös yksityisyyden suojan ja sananvapauden ristiriitaa ja totesi, että perusoikeuksilla ei ole keskinäistä etusijajärjestystä, vaan sananvapauteen ja yksityisyyden suojaan liittyvät näkökohdat on pyrittävä sovittamaan yhteen ja toteuttamaan rinnakkain kulloinkin järkeväksi ja laajasti hyväksyttäväksi katsottavalla tavalla. Yhteiskunnallisen tai poliittisen asian käsittelyssä sananvapaudelle on annettava suurempi paino kuin asioissa, joissa on kysymys puhtaasti viihteellisestä tai kaupallisesta tiedonlevityksestä.

5.1.1 KKO 2018:81

Syyttäjä vaati A:lle ja B:lle rangaistusta yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä. Syytteen mukaan A ja B olivat yhdessä julkaisseet internetissä videon A:n kahden, tapahtumahetkellä 9-vuotiaiden lasten, huostaanottoon liittyvistä tapahtumista. A oli kuvannut videon sosiaaliviranomaisten tullessa yhdessä poliisien kanssa hakemaan lapsia näiden kotoa. Videolta selvisi, että lapsilla oli lastensuojelun asiakkuus ja että heidät oli huostaanotettu. Video oli julkaistu internetissä siten, että A oli toimittanut videon sähköisenä B:lle, joka oli ladannut sen YouTube-sivustolle sumennettuaan videolla jonkin verran osallisten kasvoja. B oli myöhemmin poistanut videon YouTubeesta. Videoon oli ennen poistamista ollut vapaa pääsy ja kuka tahansa oli voinut katsoa sen. A ja B olivat

jakaneet videota ja siihen johtavaa linkkiä internetissä. Lasten henkilöllisyys selvisi julkaistulta videolta asiayhteydestä ja he olivat muutenkin tunnistettavissa. A ja B olivat näin oikeudettomasti joukkotiedotusvälinettä käyttämällä tai muutoin toimittamalla lukuisten ihmisten saataville esittäneet lasten yksityiselämästä tiedon, vihjauksen tai kuvan siten, että teko oli omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa.

A kiisti syytteen katsoen ensisijaisesti, että hänellä oli lasten huoltajana ollut oikeus päättää videon julkaisemisesta. Toissijaisesti A vetosi siihen, että videon julkaisun tarkoituksena oli ollut tuoda viranomaisten toiminta huostaanottoasioissa yleisesti arvioitavaksi yhteiskunnallisesti merkittävänä asiana. Lapset eivät olleet tunnistettavissa videolta, eikä videon julkaiseminen ollut ollut omiaan aiheuttamaan lapsille vahinkoa, kärsimystä tai halveksuntaa.

B kiisti syytteen katsoen, että julkaiseminen oli ollut oikeutettua, kun hänellä oli ollut videon julkaisuun huoltajan lupa ja julkaisu oli tapahtunut huoltajan pyynnöstä. Lapsia ei myöskään ollut voinut tunnistaa videolta. B ei ollut voinut ennakoida, että A oli myöhemmin päättänyt tulla julkisuuteen omalla nimellään ja kertoa, että kysymys oli hänen lapsistaan. Toissijaisesti B katsoi, että videon julkaisu oli palvellut yleistä intressiä ja sillä oli haluttu herättää julkista keskustelua huostaanoton täytäntöönpanotavasta ja poliisin virka-avun antamistavasta.

Käräjäoikeus hylkäsi syytteet. Tuomiossaan käräjäoikeus myönsi, että lapset olivat tunnistettavissa videolta, mutta totesi, että B:llä oli julkaisemiseen huoltajan lupa. Käräjäoikeus tulkitsi, että vanhemman sananvapaus sekä lähtökohtainen oikeus edustaa lasta oikeutti vanhemman antamaan suostumuksen videon levittämiseen, vaikka se sisälsi arkaluontoista materiaalia ja videon leviäminen oli omiaan aiheuttamaan lapselle kärsimystä. Koska selkeää lainkohtaa tai oikeuskäytäntöä siitä, mitä vanhemmalla on oikeus julkaista lapsestaan ei ollut, oli vanhemmalla oikeus antaa suostumus videon levittämiseen. Käräjäoikeus piti myös uskottavana väitettä, että A:n ja B:n yhtenä motiivina oli herättää julkista keskustelua lastensuojelun toimista.

Hovioikeus sen sijaan luki A:n ja B:n syyksi tuomiollaan yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen. Perusteluissaan hovioikeus totesi, että vanhemman oikeudet päättää lapsensa asioista eivät ole rajattomat ja tilanteissa, joissa lapsen ja vanhemman oikeudet

ovat ristiriidassa keskenään, on ensisijaista asettaa lapsen oikeudet etusijalle. Hovioikeus totesi, että vanhemman oli täytynyt ymmärtää tilanteessa, että kyse oli yksityiselämää koskevan tiedon levittämisestä ja että tietojen leviäminen oli omiaan altistamaan lapset kiusaamiselle ja leimaantumiselle. Näin ollen vanhemmalla ei ollut sananvapautensa nojalla oikeutta sivuuttaa lasten oikeutta yksityiselämän suojaan. Vanhemmalla ei myöskään ollut lasten suostumusta videon levittämiseen, eivätkä he ikänsä ja kehitystasonsa puolesta olleet vielä edes kyvykkäitä antamaan suostumustaan tällaisessa asiassa. Hovioikeus katsoi myös, että B:n olisi pitänyt ymmärtää, ettei hänellä ole oikeutta A:n suostumuksesta huolimatta levittää videota, joka loukkaa lasten yksityisyyttä ja sisältää lasten kannalta erittäin arkaluontoista materiaalia.

Hovioikeus totesi tuomiossaan, että videon julkaiseminen ylitti sen mitä voitiin pitää hyväksyttävänä. Alaikäisiä on pidettävä erityisen suojan tarpeessa olevina, kun on kyse heidän yksityiselämän suojastaan. Hovioikeuden mukaan videossa oli kyse asiasta, joka oli omiaan aiheuttamaan mielenkiintoa ja käsitteli sinänsä tärkeää asiaa, eli viranomaisten menettelyä lastensuojelua toteuttaessaan. Videolta kävi ilmi lasten voimakas reagointi tilanteeseen ja videon julkaisemisella oli paljastettu erityisen arkaluontoista tietoa lapsista.

Perusteluissaan korkein oikeus on ottanut kantaa yksityiselämän suojan laajuuteen sekä siihen, mikä on yksityiselämää koskevan tiedon levittämistä. Korkein oikeus on myös pohtinut yksityisyyden suojan ja sananvapauden yhteensovittamista sekä sitä voiko vanhempi antaa kyseisessä tilanteessa suostumuksensa videon levitykseen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja unionin tuomioistuimen ratkaisukäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että yksityiselämän suojan käsite ei ole määriteltävissä tyhjentävästi, mutta sitä on tulkittava laajentavasti yksittäistapauksissa.¹⁴¹

Perusteluissaan korkein oikeus toteaa, että yksityiselämän suoja koskee ihmisen henkilökohtaiseen identiteettiin kuuluvia seikkoja kuten henkilön nimeä ja kuvaa sekä fyysistä ja psyykkistä koskemattomuutta. Yksityisyyden suoja takaa henkilölle oikeuden elää rauhassa ja oikeuden olla joutumatta vastentahtoisen huomion kohteeksi. Jokaisella on oikeus päättää siitä, missä ja miten hän julkisuudessa esiintyy.¹⁴²

¹⁴¹ esim. Amann v. Sveitsi 16.2.2000, kohta 65 ja tuomio 9.11.2010, Volker und Markus Schenke, suuri jaosto, C-92/09, EU:C:2010:662, 52 ja 59 kohta

¹⁴² Couderc ja Hachette Filipacchi Associés v. Ranska 10.11.2015 (suuri jaosto), kohta 83

Myös alaikäisellä lapsella on oikeus yksityiselämän suojaan. Tätä oikeutta suojataan lain tasoisesti Suomessa lapsen oikeuksien yleissopimuksen 16 artiklan nojalla. EIT:n oikeuskäytännön mukaan lapsen oikeus yksityisyyden suojaan nauttii erityistä turvaa oikeudenloukkauksia vastaan, koska ikänsä ja kehitystasonsa puolesta lapsi on haavoittuvassa asemassa.¹⁴³ Myös Suomessa korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2010:39 todennut, että alaikäisiä koskevien asioiden käsittelyssä ja julkistamisessa on lähtökohtaisesti noudatettava pidättyvyyttä ja varovaisuutta.

Myös sananvapaus nauttii perustuslaillista suojaa. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä. Tämä on otettava huomioon, kun pohditaan yksityiselämän suojan sekä sananvapauden välistä suhdetta. Oleellista on löytää tasapaino kahden ristiriidassa olevan perusoikeuden kanssa, kun ratkaistaan, onko kyseessä yksityiselämää koskevan tiedon levitys.

EIT:n ratkaisukäytännön mukaan arvioitaessa sitä, onko kyseessä sananvapauden alaan kuuluva teko vai yksityiselämää koskevan tiedon levitys, on huomioon otettava tiedon levitystapa sekä kuinka henkilö julkaisussa esitetään. Merkitystä on annettava sille, minäläiset seuraamukset julkaisusta on aiheutunut ja kuinka syvälle yksityiselämän piiriin kuuluvasta materiaalista on kyse. Huomioitavaa on myös se, onko julkaisun kohteen suostumusta esimerkiksi kuvan tai videon ottamiseen ollut.

Korkein oikeus totesi, että lapset ovat olleet tunnistettavissa videolta ja että kyseessä on ollut huostaanottoon liittyvä tilanne. Videosta käy ilmi lasten voimakkaat tunnetilat sekä kärsimys tapahtumahetkellä sekä lastensuojelun asiakkuus. Esimerkiksi tieto lastensuojelun asiakkuudesta kuuluu selkeästi henkilön yksityiselämän piiriin ja ydinalueeseen. Tällaisen tiedon leviäminen on ollut omiaan aiheuttamaan lapsille kärsimystä. Rikoksen tunnusmerkistön täyttyminen ei ole riippuvainen siitä, ovatko lapset asianomistajan asemassa tosiasiallisesti tunteneet kärsimystä videon julkaisemisesta. Videon esittäminen on koskenut yksityisyyden suojan ydinaluetta ja tieto lastensuojelun asiakkuudesta on omiaan leimaamaan lapset myös tulevaisuudessa.

Ratkaistessaan, onko A lasten huoltajana voinut antaa B:lle pätevästi suostumuksen videon julkaisuun, totesi korkein oikeus, että lähtökohtaisesti päätösvalta lasta koskevan

¹⁴³ esim. K.U. v. Suomi 2.12.2008, kohdat 41 ja 46 ja Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH v. Itävalta 19.6.2012 (2), kohta 51

tiedon julkaisulle kuuluu lapsen huoltajalle lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n nojalla. Jokaisella on oikeus päättää itseään koskevan tiedon julkaisusta. Pieni lapsi ei kuitenkaan voi vielä itsenäisesti päättää siitä, mitä tietoja juuri hänestä julkaistaan.

Huoltajan tulee kuitenkin lapsen varttuessa ja kasvaessa kiinnittää enenevässä määrin huomiota lapsen mielipiteeseen siitä, saako häntä koskevaa tietoa jakaa internetissä. Lastenhuoltolain 4 §:n 2 momentin mukaan ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lasta koskevassa asiassa, on hänen keskusteltava lapsen kanssa ja selvitettävä hänen mielipiteensä, jos se on lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden mahdollista.

Tapauksessa oli riidatonta, että A ei ollut pyrkinyt selvittämään lastensa mielipidettä ennen videon julkaisua. Korkein oikeus on kuitenkin ottanut kantaa siihen, olisiko lapsen suostumuksella ollut asian ratkaisun kannalta merkitystä. Tässä tapauksessa lapset olivat tapahtuma-aikaan 9-vuotiaita. Vaikka 9-vuotiailla olisi mielipide videon julkaisemisesta, eivät he korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan olleet ikänsä ja kehitystasoonsa nähden kykeneviä antamaan suostumustaan videon julkaisuun.

Yksityiselämän suoja kattaa niin yksilön kuin perhe-elämänkin suojan. Pääsääntöisesti vanhemmalla on perhe-elämän suojan takaama päätösvalta perheen lapsia koskevissa asioissa. Joissain tapauksissa lapsen yksilöllinen yksityisyyden suoja ja perhe-elämän suoja voivat kuitenkin olla ristiriidassa. EIT:n tulkintakäytäntö on ollut, että huoltajan oikeus päättää lasta koskevista asioista ei voi olla rajaton, vaan julkisen vallan tehtävä on suojata lapsia huoltajan aseman väärinkäytöltä. Jos lapsen ja huoltajan oikeudet ovat kollisiossa keskenään, tulee suurempi merkitys antaa lapsen edulle, joka syrjäyttää vanhemman päätäntävällän. Perhe-elämän suoja ei siis oikeuta huoltajaa lapsen terveyttä ja kehitystä vaarantaviin toimiin.

Huoltajan oikeus päättää lasta koskevista asioista liittyy nimenomaisesti lapsenhuollosta ja tapaamisoikeudesta annetun tavoitteeseen turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi kuunnellen myös lapsen mielipidettä. Lasta koskevista asioista päättäessään huoltajan on arvioitava tilanne kokonaisuudessaan niin, että lopputulos on lapsen etua ajatellen paras mahdollinen, kun kyseessä on tilanne, jossa lapsen perusoikeuksien rajoittaminen tulee kyseeseen.

Huoltajalla ei ole rajatonta oikeutta päättää lasta koskevista asioista tilanteissa, joissa lapsen perusoikeudet, kuten yksityisyyden suoja, ovat vaarassa. Huoltajalla on vastuu tunnistaa tilanne ja pohtia sen haittoja lapsen kannalta. Huoltajalla ei ole oikeutta antaa lapsen puolesta suostumusta sellaiseen toimeen, joka on omiaan aiheuttamaan lapselle kärsimystä. Vaikka lainsäädännöstä ei löydy nimenomaista kieltoa sille, että huoltaja ei saisi julkistaa lasta koskevia tietoja, on lapsella perustuslaillinen oikeus yksityisyyden suojaan. Huoltajalla on velvollisuus suojella tätä oikeutta.

Tapaukselle annan tutkimukseni ydinalueen vuoksi suuren merkityksen, koska se on vielä toistaiseksi ainoa korkeimman oikeuden ratkaisu, jossa on otettu kantaa siihen, mitä vanhempi itse saa lapsestaan julkaista verkossa sananvapauden nimissä. Muut käsittelemäni tapaukset ovat perusongelmaltaan olleet samankaltaisia, mutta niissä yksityiselämää koskevan tiedon levittäminen on tapahtunut televisio-ohjelmassa, mikä ei ole mielestäni suoraan verrannollinen esimerkiksi vanhempien omaan henkilökohtaiseen sosiaaliseen mediaan. Pidän mahdollisena, että tulevaisuudessa tuomioistuimille voi tulla käsiteltäväkseen vastaavia tapauksia, joissa alaikäisen yksityisyyden suoja on vaarassa vanhemman verkkokäyttämisen vuoksi.

Sosiaalisessa mediassa tilin käyttäjän on usein myös mahdollista muokata oman julkaisunsa näkyvyyttä säätelämällä oman tilin yksityisyysasetuksia. Vanhemman pyrkimyksenä voisi hyvinkin olla saada julkaisu näkymään ainoastaan pienelle ryhmälle, kuten vaikka lähisukulaisille. Mielenkiintoista olisi myös pohtia sitä, annetaanko tälle pyrkimykselle merkitystä arvioitaessa, onko yksityisyyden suojaa loukattu vai pitäisikö vanhemman kyetä ymmärtämään, että esimerkiksi sosiaalisen median tiliasetukset eivät vielä takaa sitä, etteikö julkaisu leviäisi myös tahoille, joille sitä ei ole tarkoitettu.

Korkeimman oikeuden perusteluista voi kuitenkin tehdä johtopäätöksen, että vanhemmalla on hyvinkin laaja oikeus julkaista lapsestaan erilaisia yksityiselämään kohdistuvia tietoja. Jotta vanhemman julkaisu täyttäisi rikosoikeudellisen vastuun tunnusmerkistön, täytyy julkaisun olla arkaluontoinen ja omiaan aiheuttamaan kärsimystä lapselle. Mikä tahansa julkaisu, vaikka se sopimattomalta ulospäin näyttäisikin, ei saata vanhempaa vastuuseen teosta, jonka voidaan katsoa loukkaavan lapsen yksityisyyden suojaa. Toinen perusteluista voimakkaasti nouseva kriteeri julkaisun oikeutukselle on lapsen suostumus. Korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan A ei ollut tiedustellut lastensa mielipidettä videon julkaisulle ja korkein oikeus piti tätä moitittavana. Toisaalta korkein oikeus

oli myös sitä mieltä, että tapahtuma-aikaan 9-vuotiaat lapset eivät olisi olleet vielä kykeneviä antamaan suostumustaan videon julkaisulle ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi. Ratkaisusta ei käy ilmi, mikä voisi olla ikä, jolloin lapsen omalla suostumuksella on väliä. Pidän kuitenkin tärkeänä sitä, että korkein oikeus on antanut ratkaisussaan erityistä painoarvoa sille, mikä voisi olla asiassa lapsen mielipiteen merkitys.

Tässä sekä kaikissa edellä käsittelemissäni tapauksissa sananvapautta ja yksityisyyden suojaa on pohdittu tilanteissa, joissa tarkoituksena on ollut tai väitetty olleen tilanne, jossa on haluttu herättää yhteiskunnallista keskustelua ja sananvapautta onkin perusteltu tästä näkökulmasta. Tapaukset eivät siis ota kantaa suoranaisesti sellaiseen mahdolliseen tilanteeseen, jossa vanhempi julkaisisi lapsestaan yksityiselämää koskevia tietoja ilman sen kummempaa yhteiskunnallista agenda.

5.2 Lapsen oikeus viestintäsalaisuuteen

Perustuslain 12 §:n mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Perus- ja ihmisoikeudet eivät kuitenkaan ole rajoittamattomia. Perusoikeuksien rajoittaminen voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa yhteiskunnalliset intressit tai toisten yksilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen vaativat tätä. Erityisesti lapsen perus- ja ihmisoikeudet voivat joutua rajoituksen kohteeksi ottaen huomioon lapsen haavoittuvainen asema ja tarve suojelulle. Tällaisissa tilanteissa lapsen perus- ja ihmisoikeuksia voi käyttää joku muu kuin lapsi itse.¹⁴⁴

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artiklan mukaan

lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa.

Tämän oikeuden käytölle voidaan asettaa tiettyjä rajoituksia, mutta vain sellaisia, joista säädetään laissa ja jotka ovat välttämättömiä:

¹⁴⁴ Toivonen 2017, s. 60

a) muiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi; tai

b) kansallisen turvallisuuden, yleisen järjestyksen (ordre public), tai väestön terveyden tai moraalin suojelemiseksi.

Kun rajoitetaan lapsen perusoikeuksia, tulee rajoituksen hyväksyttävyyttä tarkastella erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen valossa.¹⁴⁵ Tämän vuoksi erityisesti rajoitukset, joilla pyritään puuttumaan lapsen sananvapauteen kuuluviin oikeuksiin, kuten oikeuteen kaikenlaiseen tietoon ja ajatuksiin, tulee punnita hyvin tarkkaan ja perustellusti. Mielestäni edes vanhemman vastuu lapsestaan ei vielä sellaisenaan riitä perusteeksi puuttua alaikäisen toimintaan verkossa, vaan vanhemman puuttuminen edellyttää perusteltua ja tosiseikkoihin perustuvaa huolta lapsen terveydestä ja hyvinvoinnista. Samoin on linjattu myös hovioikeuskäytännössä.¹⁴⁶

Ottaen huomioon, että suuri osa yksityisten välillä käytävästä viestinnästä käydään verkossa olevien alustojen välityksellä, kuten Whatsappin tai Facebookin Messengerin kaltaisten pikaviestintäsovellusten¹⁴⁷ kautta, tulee lapsen yksityisyyden suoja arvioitavaksi myös kirjesalaisuuden näkökulmasta. Perustuslaillinen yksityisyyden suoja sisältää myös kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuuden loukkaamattomuuden. Perustuslaki takaa yksityisyyden suojan myös alaikäisen käymille yksityisille keskusteluille verkossa.

Viestintäsalaisuuden loukkaaminen on säädetty rikoslaissa rangaistavaksi teoksi rikoslain 38 luvun 3 §:n mukaan

joka oikeudettomasti

1) avaa toiselle osoitetun kirjeen tai muun suljetun viestin taikka suojauksen murtuen hankkii tiedon sähköisesti tai muulla vastaavalla teknisellä keinolla tallennetusta, ulkopuoliselta suojatusta viestistä taikka

¹⁴⁵ Toivonen 2017, s. 60

¹⁴⁶ THO ratkaisu 2017/152962

¹⁴⁷ Esimerkiksi Wikipedian määrittely pikaviestimelle kuuluu näin ”pikaviestin (engl. *instant messenger*) on tietokoneohjelma, joka sallii reaaliaikaisen sanallisen, äänellisen ja/tai kuvallisen viestinnän kahden tai useamman ihmisen välillä verkossa, kuten esimerkiksi Internetissä. Similar Web, joka on digitaalisen analytiikan tutkimusyhtiö, on julkaissut tutkimuksen suosituimmista pikaviestintäsovelluksista maittain toukokuussa 2018 <https://www.similarweb.com/blog/worldwide-messaging-apps>

2) hankkii tiedon televerkossa tai tietojärjestelmässä välitettävänä olevan puhelun, sähkösen, tekstin-, kuvan- tai datasiirron taikka muun vastaavan televiestin sisällöstä taikka tällaisen viestin lähettämisestä tai vastaanottamisesta,

on tuomittava viestintäsalaisuuden loukkauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Viestintäsalaisuus koskee kirjeitä, sähköposteja, puheluita ja muita verkon kautta lähetettäviä viestejä. Vaatimuksena viestintäsalaisuuden loukkaamisen tunnusmerkistön täyttymiselle on se, että viesti sisältö selvitetään oikeudettomasti. Oikeudettomuudella tarkoitetaan tässä sitä, että viestin lukija on tietoinen viestin luottamuksellisuudesta ja siitä, että hänellä ei lähtökohtaisesti ole oikeutta selvittää viestin sisältöä.¹⁴⁸

Lapsella on oikeus viestintäsalaisuuden loukkaamattomuuteen. Vanhemmilla on kuitenkin varsin laaja harkintavalta lapsen kasvatuksen ja kasvatusmenetelmien suhteen.¹⁴⁹ Lapsen oikeuksien sopimuksen 18 artiklan mukaan huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Koska vanhemman pääasiallinen oikeus ja velvollisuus on turvata lapsensa kasvatusta ja kehitystä, joutuvat vanhemmat joskus rajoittamaan myös lapsen perusoikeuksia. Vanhempien voidaan katsoa olevan lapsen nähden autoritäärisessä asemassa, sillä heillä on perheen sisäisissä asioissa perhe-elämän suojan nojalla merkittävä valta toteuttaa parhaaksi katsomiaan kasvatusmenetelmiä ja samalla pitää huolta lapsen kasvatukseen ja kehitykseen kuuluvista asioista.¹⁵⁰ Lapsen ja vanhemman oikeudet voivat joutua kollision keskenään tilanteissa, joissa vanhempi katsoo oikeudekseen puuttua lapsen yksityiseen viestinvaihtoon ja lukea esimerkiksi sosiaalisen median tai pikaviestinten kautta käytyt keskustelut. Vaikka teko on rikoslaissa rangaistava ja loukkaa lapsen perusoikeuksia, voi se joissain tapauksissa olla perusteltu, mikäli vanhemmalla on syytä epäillä lapsen terveyden tai kehityksen olevan vaarassa.

Raja vanhemman oikeudelle vahtia lapsensa yksityisiä keskusteluja on vaikea määritellä. Vanhemman tulee turvata lapselle tämän ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen

¹⁴⁸ Neuvonen 2014, s. 158

¹⁴⁹ Hakalehto 2018, s. 169

¹⁵⁰ Hakalehto 2018, s. 163

valvonta ja huolenpito. Todellisuudessa vanhemman voi kuitenkin olla haasteellista hahmottaa, milloin hänen huolensa on perusteltua ja sen takia hän voi joko pidättäytyä lukemasta lapsen yksityisviestejä kokonaan tai vaihtoehtoisesti lukea viestejä vain, koska tuntee velvollisuudekseen vahtia lapsen tekemisiä ja estää tämän joutuminen ”pahoille teille” tai vaikeuksiin. Vaikka tällaiset tilanteet lienee viisainta ratkoa perheen kesken yhteisymmärryksessä ja puhumalla, kannattaa myös ongelman oikeudelliselle luonteelle antaa painoarvoa.¹⁵¹

Vastakkain ovat lapsen oikeus viestinnän loukkaamattomuuteen ja vanhemman velvollisuus rajoittaa huoltovastuunsa nojalla lapsen perusoikeuksia. Pääsääntö on, että perusoikeuksien rajoittamisen tulee perustua lakiin ja rajoitusten tulee olla tarkkarajaisesti ja riittävän täsmällisesti määrättyjä. Rajoitusten sisällön tulee ilmetä laista.

Lapsella oikeussubjektina on verrattain huonot mahdollisuudet estää perusoikeuksiensa loukkaus huoltajansa taholta. Lapsella on myös rajalliset mahdollisuudet oikeusturvaan.¹⁵² Joskus vajaavaltaisten, kuten lasten, perusoikeuksia rajoitetaan kokonaan ilman lainsäädännöllistä valtuutusta. On katsottu, että rajoitusperuste on pätevä, jos se on perusoikeussuojan kannalta hyväksyttävä.¹⁵³ Tulkinta on mielestäni oikea, koska lapsen oikeuksien sopimus korostaa lapsen etua ja ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso, voi lapsella joskus olla vaikeuksia hahmottaa omaa haavoittuvaa asemaansa ja hänen suojakseen tehtävien toimien välttämättömyyttä. Lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasoaan vastaavasti perustuslain 6 §:n mukaisesti. Jo tästä voimme päätellä, että lapsen ymmärtämättömyys ja tietynlainen iästä johtuva naiivius valtuuttaa jonkun muun huolehtimaan hänen edustansa joissain tapauksissa.

Käytännössä tilanne voi kuitenkin olla vaikea hahmottaa niin lapselle kuin tämän vanhemmallekin. Erityisesti vaiheessa, jossa lapset varttuvat ja kaverien sekä kodin ulkopuolisen elämän ja ihmissuhteiden merkitys alkaa kasvaa, voi vanhempi kokea huolta siitä, kenen kanssa alaikäinen aikaansa viettää ja mitä tehden. Lapsesta taas voi tuntua tungettelevalta, jos vanhempi yrittää kysellä liikaa hänen asioistaan. Vanhemmalle voi

¹⁵¹ Samaa mieltä kanssani on ainakin Helsingin nettipoliisissa ylikonstaapelina toimiva Marko ”Fobba” Forss 3.4.2014 julkaistussa blogikirjoituksessaan ”Saako vanhempi lukea lapsensa someviestit?” <http://markofobbaforss.puheenvuoro.uusisuomi.fi/164816-saako-vanhempi-lukea-lapsensa-someviestit>

¹⁵² Valjakka 2004, s. 680-682

¹⁵³ Saraviita 2011, s. 126-127

syntyä ajatus, että hänen tulee lapsen huoltajana olla perillä tämän tekemisistä ja valvoa, ettei lapsi ajaudu hankaluuksiin. Vanhemmilla voi olla oikeus lukea lapsensa viestit, jos hänellä on perusteltu epäily lapsen turvallisuuden puolesta, mutta jo tämä on siinänsä oikeudellisesti ongelmallinen tilanne. Usein tilanteissa, joissa vanhempi lukee lapsensa viestit tämän terveyden ja kehityksen turvaamiseksi, on vanhemmalla ainoastaan epäily, että lapsi voi olla jonkinlaisessa vaarassa. Epäily on kuitenkin hyvin henkilökohmainen tuntemus ja voi perustua joko tosiasialliseen tietoon tai ainoastaan epämääräiseen tunteeseen, ettei kakki ole niin kuin pitäisi. Epäily voi osoittautua joko oikeaksi tai vääräksi, mutta se selviää vasta sen jälkeen, kun vanhempi on jo avannut lapsen viestit ja lukenut ne. Oikeudellisesti katsottuna epäily ei siis aina välttämättä oikeuta vanhempaa lukemaan lapsensa yksityisiä viestejä, koska epäilyksen perusteellisuus voidaan todentaa vasta, kun oikeuden loukkaus on jo tapahtunut.

5.2.1 Turun hovioikeuden ratkaisu 17/152962

Turun hovioikeus on ottanut kantaa viestintäsalaisuuden loukkaamiseen 21.12.2017 annetulla ratkaisullaan numero 152962. Lapsen isä A oli tuomittu käräjäoikeudessa viestintäsalaisuuden loukkaamisesta. A oli asentanut tapahtuma-aikaan 10-vuotiaan tyttärensä puhelimeen sovelluksen, joka nauhoitti tyttären puheluita. A oli valituksessaan vaatinut, että syytteet viestintäsalaisuuden loukkaamisesta hylätään.

Valituksessaan A vetosi siihen, ettei ollut luvattomasti hankkinut tietoja vastaanotetuista tai soitetuista puheluita. Hänellä oli tyttärensä huoltajana oikeus asentaa puhelua tallentava sovellus tyttären puhelimeen. Sovellus oli asennettu tyttären luvalla ja tämä oli kertonut äidilleen, että hänen puhelunsa nauhoitettiin. Isä ei ollut äänittänyt puheluita, vaan sovellus.

Vastineessaan äiti ja tämän miesystävä kertoivat, että heidän perustuslaillista oikeuttaan yksityisyyden suojaan oli loukattu. A:n tekoa ei voida pitää vähäisenä. Äidillä oli ollut perusteltu syy pelätä, että nauhoitettuja puheluita käytetään häntä vastaan hänen ja A:n välisessä huoltajuusriidassa. Nauhoitukset olivat äidin ja tyttären välisiä keskusteluja, joita ei ollut tarkoitus käydä niin, että A olisi niistä tietoinen. Keskusteluja oli nauhoitettu noin kahden viikon ajan.

Hovioikeus on ratkaisussaan todennut, että on riidatonta, että A on asentanut tapah-tuma-aikaan 10-vuotiaan tyttärensä puhelimeen sovelluksen, joka on nauhoittanut ty-tön puhelimella käytyjä keskusteluja tyttären, tämän äidin ja äidin avopuolison välillä. Sovellus oli asennettu tyttären puhelimeen samaan aikaan, kun lapsen vanhemmilla oli meneillään riita tyttärensä huoltajuudesta. Riidanalaista on sen sijaan ollut se, onko so-vellus asennettu luvattomasti.

A:n mukaan hän oli asentanut sovelluksen tyttärensä puhelimeen tämän läsnä ollessa. A ei ollut itse kertonut äidille ja tämän avopuoliselle, että oli asentanut sovelluksen.

Äiti kertoi, että oli pyytänyt tytärtään soittamaan avopuolisolle 19.11.2015, koska hän oli itse ajanut autoa, eikä voinut siksi soittaa. Tytär oli ihmetellyt, miksi puhelimen näy-tölle ilmestyi aina punainen piste, kun hän soitti joko äidilleen tai tämän avopuolisolle. Ajomatkan jälkeen äiti ja tytär olivat huomanneet, että tyttären puhelimeen oli asen-nettu sovellus, joka nauhoitti tiettyjen henkilöiden kanssa käydyt puhelinkeskustelut. Äidin ja tämän avopuolison mukaan tytär ei ollut ollut tietoinen siitä, että hänen puhe-limessaan oli sellainen sovellus.

Vaikka tapahtuma-ajasta ei ollut täyttä selvyyttä, pystyttiin osoittamaan, että tyttären puheluita oli nauhoitettu ajalla 9-19.11.2015. Vaikka teknisesti ajatellen sovellus oli nau-hoittanut puhelut, oli A asentanut sovelluksen tyttären puhelimeen ja näin päässyt kä-siksi nauhoitettuihin puheluihin.

Rikoslain 38 luvun 1 momentin 2 kohdan mukaan

joka oikeudettomasti hankkii tiedon televerkossa tai tietojärjestelmässä välitettä-vänä olevan puhelun, sähkeen, tekstin-, kuvan- tai datasiirron taikka muun vastaavan televiestin sisällöstä taikka tällaisen viestin lähettämisestä tai vastaanottamisesta, on tuomittava viestintäsalaisuuden loukkauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Rikoslain esitöistä käy selväksi, että lain tarkoituksena on nimenomaisesti varmistaa yk-sityisten viestien ja puheluiden luottamuksellisuus.¹⁵⁴ Hallituksen esityksestä käy ilmi,

¹⁵⁴ HE 94/1993 s. 149

että on myös syitä, kuten suostumuksen antaminen, jotka voivat poistaa teon lainvastaisuuden. Puhelinsalaisuuden perusoikeussuojan näkökulmasta suostumuksen vaikutukseen on kuitenkin suhtauduttava hyvin pidättyvästi.¹⁵⁵

Oikeuskirjallisuudessa lähtökohtana on, että myös alaikäiset nauttivat oikeutta viestintäsalaisuuden suojaan. Lapsen huoltajilla ei ole oikeutta rikkoa tätä suojaa vain asemansa vuoksi. Lapsen ikä ja kehitystaso määrittelevät sen, kuinka laajaa suojaa lapsen oikeus viestintäsalaisuuteen nauttii. Mitä nuorempi lapsi on kyseessä sitä herkemmin saavat huoltajat puuttua lapsen yksityisyyden suojan alaiseen luottamukselliseen viestintään. Huoltajien oikeus rikkoa viestinnänsuojaa perustuu heidän lakisääteiseen velvollisuuteen huolehtia lastensa tasapainoisesta kehityksestä ja hyvinvoinnista. Hyväksyttävä peruste vanhemman oikeudelle rikkoa lapsen viestintäsalaisuus on esimerkiksi perusteltu huoli lapsen huumeiden käytöstä tai sekaantuminen moraalisesti arveluttaviin julkaisuihin. Mikäli huoltaja kokee, että hänen on välttämätöntä puuttua lapsen viestintäsalaisuuden alaisiin viesteihin, tulee hänen tehdä se huomioiden lapsen ikä ja kehitystaso sekä lapsen mielipide ja näkemys asiaan.¹⁵⁶

Hovioikeus arvioi, että äidin ja avopuolison tarina siitä, että he tai tytär eivät olleet tietoisia sovelluksen asentamisesta, oli uskottava. Hovioikeuden mukaan sovellus oli asennettu siihen aikaan verrattain nuoren lapsen puhelimeen tiedustelematta toisen huoltajan suostumusta asiaan. Sille, että A:lla olisi ollut perusteltu syy nauhoittaa puhelut ei löytynyt näyttöä. A:n menettely oli ollut luvatonta ja hänen syykseen tuli lukea viestintäsalaisuuden loukkaus. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota syyksi lukemisen osalta.

Kyseinen hovioikeuden tapaus ei edelleenkään ollut tapaus, jossa lapsi olisi ollut asianomistajan asemassa. Asianomistajana oli lapsen äiti sekä tämän uusi puoliso. Hovioikeus kuitenkin otti päätöksellään kantaa siihen, kuinka pitkälle vanhempi saa mennä avatesaan lapsen henkilökohtaisia viestejä tai kuunnelleessaan tämän puheluita. Hovioikeuden

¹⁵⁵ HE 94/1993 s. 151

¹⁵⁶ Kiviniemi 2000, s. 155-156

ratkaisu vahvisti myös sen, että lapsella on perustuslaillinen oikeus viestintäsalaisuuteen. Puheluita asentaneen sovelluksen asentaneella vanhemmalla ei ollut perusteltua syytä kuunnella ja tallentaa lapsen puheluita.

Hovioikeuden mukaan perusteltu syy alaikäisen viestintäsalaisuuden rikkomiselle voisi olla esimerkiksi oletus huumeiden käytöstä sotkeutumisesta johonkin moraalisesti vakavaan ja arveluttavaan asiaan. Joka tapauksessa sen lisäksi, että vanhemmilla on perusteltu syy puuttua lapsen viestintään, tulee heidän tehdä se kunnioittaen lapsen mielipidettä ja näkemystä tämän ikä ja kehitystaso huomioiden.

Hovioikeus piti uskottavana, että A ei ollut kysynyt lapsen lupaa sovelluksen asentamiseen. Ratkaisusta ei käy kuitenkaan ilmi sen suurempaa pohdintaa siitä, olisiko lapsella ollut ikänsä ja kehitystasonsa puitteissa valta antaa suostumus toiselle vanhemmalleen nauhoittaa puheluita. Ratkaisussa on kuitenkin kuvattu 10-vuotiasta verrattain nuoreksi. Voi olla mahdollista, että hovioikeuden mielestä 10-vuotias ei olisi ollut tässä tapauksessa vielä tarpeeksi kypsä ymmärtämään puhelujen nauhoittamisen merkitystä. Merkittävää on, että hovioikeuden mielestä oleellista oli se, että sovellusta asennettaessa ei oltu kysytty toisen vanhemman mielipidettä asiaan. Asialle on annettava merkitystä siksi, että nauhoitetut puhelut olivat toisen vanhemman ja lapsen välisiä. Mielenkiintoinen kysymys on myös, olisiko sovelluksen asentaminen ja puhelujen nauhoittaminen ollut hyväksyttävää, jos molemmat vanhemmat olisivat yhdessä asentaneet sen. Olisiko vanhemmilla siis huoltovelvoitteensa vuoksi lähtökohtaisesti lupa kuunnella ja nauhoittaa tytön kaikki puhelut, jos he tekisivät sen yhteistuumin? Pohtia voi myös tilannetta, jossa lapsi olisi ollut esimerkiksi 12-vuotias. Olisiko vanhemmilla ollut tällöin oikeutta asentaa lapsen puhelimeen puheluja tallentava sovellus.

Ratkaisua voidaan kuitenkin pitää tärkeänä, sillä tuomioistuin on ratkaisussaan tunnistanut tarpeen lapsen oikeuden yksityisyyden suojaan sekä havainnut, että joskus perheen sisäisissä tilanteissa lapsen oikeudet ovat vaarassa, koska vanhempi perustelee oikeudenloukkaukset huoltovelvoitteellaan. Tapaus on myös mainio esimerkki siitä, kuinka lapsen oikeuksiin puuttumalla huoltaja voi tulla samalla loukanneeksi myös muiden henkilöiden yksityisyyden suoja.

5.3 Paikannuspalvelut

Vanhemmilla on myös muita tapoja kuin viestien lukeminen tai puhelujen kuunteleminen seurata lastensa toimintaa verkon välityksellä. Monella vanhemmalla on huoli lapsistaan esimerkiksi koulumatkalla ja siksi he käyttävät älypuhelimiin ladattavia paikannussovelluksia tai GPS-paikantimia, joiden avulla saa nopeasti tietää tarkan tiedon lapsen liikkeistä. Joissain tapauksissa tämän voidaan katsoa myös tunkeutuvan lapsen yksityisyyden suojan alueelle.

Vanhemmilla on lukuisia laitteita käytössään, jos he kokevat tarpeelliseksi tietää lasten sijaintitiedot. Yleisin näistä laitteista lienee puhelin. Muita GPS-paikantamiseen soveltuvia laitteita ovat esimerkiksi älykellot, vaatteet, lelut ja erilaiset paikantimet, joihin vanhemmat voivat jopa soittaa.¹⁵⁷ Sijaintitietojen lisäksi paikantamiseen käytettävät välineet voivat paljastaa vanhemmilleen paljon muutakin yksityisyyden suojan piiriin kuuluvaa tietoa. Esimerkiksi joidenkin puhelimeen ladattavien ohjelmien avulla vanhemmat voivat rajoittaa lapsen vierailuja tietyillä nettisivuilla tai rajoittaa lapsen netissä viettämää aikaa. Osa ohjelmista lupaa pääsyn jopa lasten selaushistoriaan.¹⁵⁸

Sähköisen viestinnän palveluista annetun lain (7.11.2014/917) 162 §:n 3 momentin mukaan

sijaintitietojen käsittelyyn liittyvää suostumusta, kieltoa ja tiedonsaantioikeutta koskevassa asiassa alle 15-vuotiaasta edustaa hänen huoltajansa.

Vanhemmilla on siis oikeus alle 15-vuotiaan lapsensa paikantamiseen myös lain puitteissa. Paikannussovellusten voidaan laillisuudestaan huolimatta katsoa loukkaavan lapsen yksityisyyttä, sillä alaikäisen kulloinkin sijaintitieto kuuluu hänen yksityisyytensä piiriin. Tätä mieltä ovat ainakin olleet tietosuojavaltuutettu Reijo Aarnio sekä entinen lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila.¹⁵⁹ Asiantuntijat ovat lausunnoissaan olleet sitä

¹⁵⁷ ”Missä lapseni on ja mitä hän puuhaa somessa? Tällaisia valvontapalveluita on tarjolla – ja tätä kannattaa pohtia, kun harkitsee niiden asentamista”, Helsingin Sanomat, 3.8.2018, <https://www.hs.fi/tekнологia/art-2000005779030.html>

¹⁵⁸ Tietoa erilaisista puhelimeen asennettavista ohjelmista löytyy helposti googlsta esimerkiksi hakusalla ”turvapaketti”.

¹⁵⁹ ”Yhä useampi paikantaa lapsen kännykän avulla - Asiantuntija: Rikkoo lapsen yksityisyyttä”, Savon Sanomat, 5.8.2015 <https://www.savonsanomat.fi/kotimaa/Yh%C3%A4-useampi-paikantaa-lapsen-k%C3%A4nnyk%C3%A4n-avulla/539019>

mieltä, että paikannuspalveluiden käytölle on oltava perusteltu syy. Merkityksellistä on mielestäni myös lapsen oman mielipiteen selvittäminen asiassa huomioiden hänen ikänsä ja kehitystasonsa.

Harmia erilaisista lapsen valvomiseen käytettävistä laitteista voi olla myös tilanteissa, joissa lapsen vanhemmat ovat eronneet ja lapsi viettää aikaa molempien vanhempien kotona. Huolehtiva vanhempi voi alaikäistä valvoessaan tulla loukanneeksi myös toisen vanhemman yksityisyyden suoja, mikäli lapsella on käytössään laite, jonka kautta vanhempi voi saada esimerkiksi sijaintitietoja, kuvia tai ääntä toisen vanhemman kodista.¹⁶⁰ Joskus erotilanteet voivat olla myös hankalia ja toinen vanhempi voi syyllistyä lapsensa välityksellä jopa rikoslain tunnusmerkistön täyttävään vainoamiseen, kotirauhan häirtämiseen, salakatseluun tai salakuunteluun, mikäli pyrkii aktiivisesti saamaan selville, mitä toisen vanhemman kodissa tapahtuu. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii myös edellä käsitelty Turun hovioikeuden ratkaisu. Kyse ei ollut paikannuspalvelujen käytöstä, mutta huoltoriitatilanteesta, jossa lapsen yksityisyyden suojaan puuttumalla rikottiin myös toisen huoltajan ja tämän uuden puolison yksityisyyden suoja.

Kiintoisa on myös kysymys siitä, tuleeko vanhemman ilmoittaa lapselleen tähän kohdistamastaan valvonnasta tai seurannasta, jos aikuisella on kuitenkin lain mukaan oikeus paikantaa alle 15-vuotias lapsi. Moraalisesti ajateltuna vastaus lienee monen mielestä myönteinen. Vanhemman tulee kertoa lapselleen, että saa tarvittaessa tietää tämän sijainnin paikantamalla esimerkiksi puhelimen. Lain kannalta asia on kuitenkin toisin, mikäli lapsi on alle 15-vuotias ei sähköisen viestinnän palveluista annettu laki velvoita vanhempia ilmoittamaan paikannuksesta ja lapsen sijaintitietojen seuraamisesta. Toisaalta lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta perusteella voitaisiin, olettaa, että vanhemman tulee lapsen edun nimissä ainakin tiedustella lapsen mielipidettä asiassa ja kertoa tälle paikannuksesta. Mikäli lapsi on yli 15-vuotias, on hänellä valtuudet itse päättää sijaintitietojensa luovuttamisesta.

¹⁶⁰ Korpisaari, Pitkänen, Warma-Lehtinen 2018, s. 139

5.4 Vanhemman oikeus saada terveystietoja lapsestaan

Ilmetystä mediassa on aiheuttanut myös vanhemman oikeus saada tai pikemminkin olla saamatta terveystietoja lapsestaan. Mediassa keskustelua on herättänyt tilanne, jossa huoltajalla on hyvin rajalliset mahdollisuudet asioida yli 10-vuotiaan lapsen puolesta Omakanta-palvelussa, joka on valtakunnallinen verkkopalvelu, josta voi seurata omien terveystietojensa kirjauksia sekä määrättyjä lääkeresptejä.¹⁶¹ Kanta-palveluita käyttävät kansalaiset, terveydenhuolto, apteekit ja sosiaaliviranomaiset. Omakannassa voi myös pyytää reseptin uusimista sekä tallentaa oman hoitotahdon.¹⁶² Kanta-palveluita säätelee laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (9.2.2007/159)¹⁶³. Asiakastietolaki velvoittaa julkiset terveydenhuollon organisaatiot tallentamaan potilastiedot valtakunnallisesti keskitettyyn arkistoon.

Tällä hetkellä huoltajalla on oikeus asioida Omakanta-palvelussa ainoastaan alle 10-vuotiaan puolesta. Yli 10-vuotiaan lapsen puolesta huoltaja voi vain katsella tietoja, jotka on tallennettu ennen kuin lapsi on täyttänyt 10 vuotta.¹⁶⁴ Käytäntöä on kritisoinut esimerkiksi entinen lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila.¹⁶⁵ Potilaslain 9 §:n mukaan jos alaikäinen potilas ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoansa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen. Tällä hetkellä Omakanta-palvelun 10 vuoden ikäraja alaikäisen lapsen puolesta asioinnissa johtuu alaikäisen oikeudesta kieltää tietojensa luovuttaminen huoltajilleen sekä puhtaasti tietojärjestelmistä johtuvista teknisistä syistä.¹⁶⁶ Tilanteeseen on kuitenkin tarkoitus tulla muutos vuonna 2020.¹⁶⁷

¹⁶¹ esimerkiksi Yle-uutiset 29.6.2018, "Vanhemmat pääsevät hoitamaan yli 10-vuotiaiden terveysasioita sähköisesti vasta vuonna 2020 – Lapsiasiavaltuutetulta kovaa kritiikkiä" <https://yle.fi/uutiset/3-10277746>

¹⁶² <https://www.kanta.fi/omakanta>

¹⁶³ myöhemmin asiakastietolaki

¹⁶⁴ <https://www.kanta.fi/alaikaisen-puolesta-asiointi>

¹⁶⁵ Lapsiasiavaltuutetun kirjelmä Sosiaali- ja terveysministeriölle, kirjelmä LAPS/40/2018, 13.6.2018, http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/06/LAPS_kirjelm%C3%A4_Oma-Kanta_alaik%C3%A4iset_13062018.pdf

¹⁶⁶ <https://www.kanta.fi/alaikaisen-puolesta-asiointi>

¹⁶⁷ Helsingin Sanomat 13.11.2019, "Vanhempien pääsy lapsen terveystietoihin helpottuu ensi vuonna – silti kaikki eivät pääse näkemään tietoja heti!" <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006305651.html>

Kurttila on nostanut esiin ongelmia, joita 10 vuoden ikäraja aiheuttaa. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan se, että huoltaja ei pääse katsomaan alaikäisen lapsen tietoja, voi joissain tilanteissa jopa vaarantaa lapsen terveyden ja hyvinvoinnin. Huoltajilla on lakisääteinen velvollisuus huolehtia lapsen terveydestä, hyvinvoinnista ja tasapainoisesta kehityksestä. Potilaslain 7 §:n mukaan alaikäisen potilaan mielipide hoitotoimenpiteeseen on selvitettävä silloin, kun se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Edelleen, jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Potilaslain 9 § taas mahdollistaa alaikäisen kieltää terveyttään koskevien tietojen luovutuksen huoltajilleen.

Vaikka ikäraja potilaslain 7 §:n mukaiseen alaikäisen oman tahdon ilmaisuun on liukuva, on lain esitöissä todettu, että 12-vuotias on yleensä tarpeeksi kypsä ilmaisemaan mielipiteensä omasta hoidostaan.¹⁶⁸ Tämä ikä on ristiriidassa Omakannassa olevan 10 vuoden ikärajan kanssa. On ristiriitaista, että Omakannan ikärajaksi on valittu 10 vuotta, jos toisaalta 12 vuotta pidetään yleisesti ikänä, jolloin lapsi on kypsä päättämään omasta hoidostaan ja samalla potilaslain 9 §:n mukaan hän olisi tällöin kypsä kieltämään terveystietojensa luovutuksen huoltajilleen. Mikäli 10-vuotias ei tosiasiallisesti ole kypsä päättämään omasta hoidostaan, on perusteltua olettaa, että vanhempien hankaluus asioida hänen puolestaan terveydenhuollossa on omiaan aiheuttamaan haittaa ja mahdollisesti jopa vaaraa alaikäisen terveydelle.

Potilaslain erikoispiirteenä verrattuna moneen muuhun lapsia koskevaan lainsäädäntöön voidaan pitää lapsen korostunutta asemaa yksilönä ja omana vanhemmistaan erillisenä oikeussubjektina. Potilaslain 7 § korostaa lapsen omaa näkemystä. Jos alaikäinen on ikänsä ja kehitystasonsa puitteissa kykenevä päättämään hoidostaan, merkitsee alaikäisen oma mielipide enemmän kuin tämän vanhempien näkemys asiassa. Lapsen päätösvalta koskee tällöin muun muassa suostumusta hoitoon, hoidosta kieltäytymistä ja hoitomuodon valintaa.¹⁶⁹

¹⁶⁸ HE 185/1991 vp, s. 17

¹⁶⁹ Hakalehto 2018, s. 364-365

Vanhempien rajoitettua pääsyä lapsen tietoihin voidaan perustella myös lapsen iän myötä kehittyvään itsemääräämisoikeuden nojalla. Osana terveydenhoitoon kuuluu myös lapsen oikeus luottamukselliseen terveysneuvontaan ilman vanhempien suostumusta. Luottamuksellisella neuvonnalla voidaan tarkoittaa esimerkiksi seksuaaliterveyteen ja ehkäisyyn liittyvää neuvontaa. Seksuaalisuus on korostetun henkilökohtainen elämän osa-alue, joten on luonnollista, että se kuuluu potilaan itsemääräämisoikeuden piiriin mahdollisimman laajasti. Itsemääräämisoikeuden seurauksena on siis mahdollista, että alaikäinen potilas hakeutuu itse hoitoon, eikä halua vanhempiensa tietävän asiasta. Potilaslain 9 § mahdollistaa tämän, sillä lapsen ollessa tarpeeksi kehittynyt päättämään hoidostaan, on hänellä myös lain suoma oikeus kieltää potilastietojensa luovutuksen vanhemmilleen. Hoitohenkilökunnalla on vastuu kertoa alaikäiselle tästä oikeudesta ja kirjata hänen tahtonsa potilasasiakirjoihin.¹⁷⁰

Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa lapsen itsemääräämisoikeuteen ratkaisussaan, joka käsitteli tapausta, jossa kantelija oli arvostellut kouluterveydenhuoltajan menettelyä tämän antaessa HPV-rokotteen 12-vuotiaalle Aspergerin oireyhtymää sairastavalle tytölle ilman huoltajan suostumusta.¹⁷¹ Kantelijan mukaan 12-vuotias tytär ei ymmärtänyt asioita samoin kuin keskiverto 12-vuotias, eikä oireyhtymänsä vuoksi olisi edes kyennyt kieltäytymään rokotuksesta. Kantelija itse ei ollut muistanut palauttaa lupalappua rokotusta varten. Hän olisi kieltänyt tyttären rokottamisen.

Asiassa oli selvitetty, että terveydenhoitaja ei ollut ollut tietoinen työllä diagnosoiduta Aspergerin oireyhtymästä. Tyttö ei myöskään itse ollut kieltäytynyt rokotuksesta, vaan nyökännyt, kun häneltä kysyttiin, haluaako rokotteen.

Oikeusasiamies totesi, että potilaslaissa ei ole 12 vuoden, 15 vuoden tai muutenkaan ikärajaa alaikäisen itsemääräämisoikeudelle. Ratkaisevaa on, kykeneekö alaikäinen ymmärtämään hoidon tai siitä kieltäytymisen merkityksen. Arvioitaessa, onko alaikäinen kykenevä määräämään omasta hoidostaan, tulee huomioon ottaa lapsen ikä, hänen yleinen kypsyytensä sekä hoitotoimenpiteen luonne ja siihen mahdollisesti liittyvät riskitekijät.

¹⁷⁰ Hakalehto 2018, s. 366-368

¹⁷¹ EOA 61/4/15

Lääkärin tai muun terveydenhuollon henkilökunnan tulee arvioida, onko lapsi kykenevä päättämään itse hoidostaan.

Oikeusasiamies totesi myös, että terveydenhoitaja menetteli virheellisesti rokottaessaan tytön. Hänen olisi pitänyt tietää tytön oireyhtymästä ja olisi saanut tämän tiedon, jos olisi perehtynyt tyttöä koskeviin kouluterveydenhuollon potilasasiakirjoihin.

Sosiaali- ja terveysministeriö on huomionnut esille nousseet ongelmat sekä lapsiasiavaltuutetun kannan ja ilmoittaa kanta.fi –verkkosivuilla, että asiointi yli 10-vuotiaan puolesta tulee mahdolliseksi vaiheittain, kun terveydenhuollon tietojärjestelmiin on tehty tarvittavat muutokset.¹⁷² Vielä asiointi yli 10-vuotiaan puolesta ei siis ole mahdollista.

Kuten potilaslain esitöistä ja edellä käydystä oikeusasiamiehen ratkaisusta käy ilmi, on lapsen itsemääräämisoikeus häntä koskevissa terveydenhuollon asioissa tapauskohtaisesti ratkaistavissa. Yleisesti 12-vuotiasta on kuitenkin pidetty kykenevänä muodostamaan oma hoitotahtonsa. Vanhemmalla on velvollisuus huolehtia lapsestaan ja tämän terveydestä ja tällä hetkellä Omakannan tämän hetkinen ikäraja aiheuttaa huomattavia hankaluuksia vanhemmalle tutustua kohtalaisen nuoren lapsen terveystietoihin. Tällä hetkellä vanhemman täytyy olla siis suoraan yhteydessä lasta hoitaviin tahoihin saadakseen tietoja lapsen lääkityksestä tai hoitotoimenpiteistä.

Toisaalta on perusteltua, että vanhempi ei näe kaikkia alaikäistä koskevia terveystietoja, jotka voivat liittyä esimerkiksi tämän seksuaaliseen käyttäytymiseen, sillä ne tiedot ovat hyvin henkilökohtaisia ja kuuluvat yksityisyyden suojan ytimeen.¹⁷³ Mielestäni pohdittaessa vanhemman oikeutta nähdä lapsensa terveystiedot, on merkitystä annettava lapsen henkilökohtaiselle kypsyydelle sekä iälle ja kehitystasolle. Lapsella on perustuslain mukainen suoja yksityiselämäänsä ja hänellä on potilaslain mukainen oikeus kieltää tietojensa luovutus, jos hoitohenkilökunta katsoo hänen olevan kykenevä siihen. On siis tärkeää, että myös jatkossa Omakanta-palvelussa huomioidaan tilanteet, joissa vanhempi voi tahallaan tai tahtomatta tulla loukanneeksi alaikäisen oikeutta yksityisyyden suojaan. En siis soisi vanhemmalle täyttä oikeutta nähdä esimerkiksi 15-vuotiaan lapsen

¹⁷² verkkosivu päivitetty viimeksi 20.8.2019

¹⁷³ Neuvonen 2014, s. 51

kaikkia kouluterveydenhuollon käyntejä tai edes listaa kaikista alaikäisen reseptilääkkeistä.

6 Johtopäätökset

Lapsuus on arvokasta ja sitä suojataan useilla kansainvälisillä sopimuksilla sekä lainsäädännön keinoin. Lapsilla on samanlainen universaali oikeus perus- ja ihmisoikeuksiin kuin aikuisillakin. Lapsella ei kuitenkaan vielä ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi ole samanlaisia valmiuksia vaatia perusoikeuksiensa toteutumista kuin aikuisilla. Myös lapsen oikeusturvakeinot vaatia itse oikeuksiensa toteutumista ovat hyvin rajalliset. Tämän vuoksi lapsen huoltajilla on erityinen vastuu ja velvollisuus turvata lapsen huolto ja tasapainoinen kehitys sekä lapsen perusoikeuksien toteutuminen niin perheen sisäisissä asioissa kuin ulkopuolisiin tahoihinkin nähden. Huoltajan toimia lapsen edustajana määrittelee lapsen etu sekä lapsen oikeus tulla kuulluksi.

Vaikka huoltajan tulisi suojata lapsen perus- ja ihmisoikeuksia, tosiasia kuitenkin on, että lapset kokevat eniten oikeudenloukkauksia juuri vanhempiansa taholta. Toisaalta tämä on perusteltua, sillä vanhemmalla voi olla oikeus rajoittaa lapsen perusoikeuksia, kuten yksityisyyden suojaa, mikäli rajoitukselle on olemassa perustuslain kannalta hyväksyttävä syy. Tällaisia syitä voivat olla esimerkiksi vanhemman perusteltu huoli lapsen turvallisuudesta tai ristiriitatilanteet, joissa lapsen ja muiden perheenjäsenten perusoikeudet ovat kollisiossa keskenään. Kun ajatellaan lasta internetin käyttäjänä ja verkkoa toimintaympäristönä, yleisimpiä perusoikeuksien loukkaamistilanteita ovat ne, joissa vanhempi puuttuu lapsen viestintäsalaisuuteen lukemalla tämän yksityisviestit tai julkaisee omassa sosiaalisessa mediassa lapsen yksityisyyden piiriin kuuluvia tietoja. Vanhemmille voi usein olla haastavaa hahmottaa näiden tilanteiden oikeudellinen luonne ja he voivat ajatella huoltovelvoitteensa nojalla, että heillä on oikeus päättää lapsen asioista sekä toimia omasta mielestään parhaaksi katsomallaan tavalla kiinnittämättä sen suurempaa huomiota lapsen oikeuksiin ja niiden turvaamiseen.

Joskus vanhemmat voivat loukata lapsen yksityisyyden suojaa niin vakavalla tavalla, että he voivat joutua teostaan jopa rikosoikeudelliseen vastuuseen. Tyypillisimmät rikosoikeudellisesti rangaistavat teot, joihin huoltaja voi syyllistyä loukatessaan lapsen

yksityisyyden suojaa ovat yksityiselämää koskevan tiedon levittäminen sekä viestintäsalaisuuden loukkaus. Rikosoikeudelliseen vastuuseen johtavat teot ovat kuitenkin oikeuskäytännön valossa olleet luonteeltaan hyvin vakavia. Esimerkiksi yksityiselämää koskevan tiedon levittämiseen ovat syyllistyneet huoltajat, jotka ovat jakaneet lapsesta hyvin arkaluontoista materiaalia kuten tiedon huostaanotosta ja lastensuojelun asiakkuudesta tai seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutumisesta. Tällaisia tietoja on pidetty sellaisina, joiden leviäminen on omiaan aiheuttamaan lapselle kärsimystä ja leimaantumista myös myöhemmissä ikävaiheissa. Tuomioistuimet ovat myös ottaneet kantaa lapsen ja vanhemman väliseen oikeussuhteeseen pohtiessaan, onko vanhempi jakanut nämä tiedot oikeudettomasti vai onko hänellä lapsen huoltajana oikeus julkaista lasta koskevia tietoja huoltovelvoitteensa ja oman oikeutensa sananvapauteen nojalla. Oikeuskäytäntö on osoittanut, että tällaisissa tilanteissa vanhemman ensisijainen velvollisuus on suojella lapsen yksityisyyden suojan ytimeen kuuluvia tietoja ja rajoittaa omaa sananvapauttaan, vaikka hänen tavoitteenaan olisi herättää yhteiskunnallista keskustelua.

On selvää, että useimmat vanhempien lapsistaan sosiaalisen mediaan jakamat tiedot eivät ole sellaisia, joiden julkaiseminen tulisi rikosoikeudellisesti rangaistavaksi. Pidän kuitenkin perusteltuna, että aiheesta käydään keskustelua. Usein vanhempien päivitykset voivat johtua silkasta ajattelemattomuudesta. Vanhempi voi osana normaalia arkeaan tulla jakaneeksi lapsensa täydellisen syntymäajan, nimen, useita kuvia ja videomateriaalia sekä tietoja tämän terveydentilasta tai koulumenestyksestä. Kaikki nuo tiedot ovat lapsen yksityisyyden piiriin kuuluvia tietoja sekä henkilötietoja, joiden joutuminen väärin käsiin voi johtaa pahimmillaan tilanteeseen, jossa lapsi on vaarassa. Lapsen henkilötietojen leviämisen vuoksi lapsi voi olla vaarassa joutua esimerkiksi rikoslain 38 luvun 9 a §:n mukaisen identiteettivarkauden kohteeksi. Myös verkossa vaanivien lapsia seksuaalisesti hyväksikäyttävien henkilöiden on huomattavasti helpompi saada lapseen kontakti netin kautta, kun heistä on jaettu mahdollisimman paljon tietoa ja kuvia verkossa.¹⁷⁴ Tämän vuoksi nostan esiin vanhemman korostuneen velvollisuuden nou-

¹⁷⁴ Väestöliiton esite Suojele minua kaikelta – Tietoa internetin ja digitaalisen median osuudesta lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön lasten kanssa ja heidän hyväkseen toimiville ammattilaisille, s. 44

dattaa varovaisuutta jakaessaan mitään lapseen liittyvää materiaalia verkossa. Vanhemmalla on velvollisuus toimia lapsensa parhaaksi ja rajoittaa omaa toimintaansa verkossa, jotta lapsen oikeus yksityisyyden suojaan toteutuu.

Lapsen viestintäsalaisuuden loukkaamisesta vanhempien taholta on olemassa hyvin vähän oikeuskäytäntöä. Tämä voi osaltaan johtua siitä, että lapsella on hyvin huonot valmiudet saada oikeusturvaa viestinnän loukkaamattomuudelle tilanteessa, jossa vanhempi päättää puuttua lapsen luottamukselliseen viestintään. Usein vanhempi perustelee lapsen yksityisten viestien lukemisen sillä, että on huolissaan tämän hyvinvoinnista ja terveydestä. Hyväksyttäviä syitä lapsen viestintäsalaisuuden loukkaamiseen voi olla lapsen turvallisuuteen ja terveyteen kohdistuvat vaarat. Huoli voi olla aiheellinen, mutta usein sen perusteellisuus selviää vasta siinä vaiheessa, kun oikeudenloukkaus on jo tapahtunut. Varminta olisikin pyrkiä hoitamaan yksityiseen viestintään liittyvät puuttumiset yhdessä lapsen kanssa tämän ikä ja kehitystaso huomioon ottaen neuvottelemalla. Huomionarvoista on, että lukiessaan lapsen yksityisiä viestejä, tulee huoltaja samalla puuttuneeksi viestinnän toisen osapuolen viestintärauhaan. Tutkimuksessani läpikäymäni Turun hovioikeuden ratkaisun perusteella huoltaja voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen teostaan varsinkin, jos kyseessä on tilanne, jossa viestinnän toinen osapuoli on esimerkiksi lapsen toinen huoltaja. Tällöin ollaan jo ajauduttu tilanteeseen, jossa toinen vanhemmista käyttää lasta välikätenä hänen ja toisen vanhemman välisissä riidoissa.

Julkisella vallalla ja viranomaisilla on vastuu turvata perusoikeuksien toteutuminen. Tämä tarkoittaa sitä, että viranomaisilla on vastuu huolehtia myös lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta niin perheen sisäisissä asioissa kuin muihinkin tahoihin nähden. Viranomaisten tulee kuitenkin turvata myös perheen yksityisyyden suojan toteutumista ja olla puuttumatta liiaksi vanhempien kasvatustapoihin, sillä niiden katsotaan kuuluvan perheen sisäisissä asioissa yksityisyyden suojan piiriin. Tämä asettaa valtiolle haasteen huolehtia lapsen yksityisyyden suojan toteutumisesta verkossa, sillä usein tilanteet, joissa lapsen oikeuksia on loukattu eivät koskaan tule viranomaisten tietoon tai arvioitaviksi tuomioistuimissa. Mikäli näin kuitenkin tapahtuu, tulee viranomaisten kyetä toimimaan niin, että he huomioivat asiassa lapsen edun tämän ikään ja kehitystasoon nähden. Joissain tapauksissa lapsen edun toteutumiselle on

myös annettava suurempi arvo kuin esimerkiksi vanhemman oikeudelle toimia kasvattajana parhaaksi katsomallaan tavalla.

Mielestäni viranomaisten tulisi huomioida vastuunsa lapsen edun toteuttajana ja perusoikeuksien turvaajana ennakoivasti. Tällä tarkoitan sitä, että lapsen oikeusturvakeinojen ollessa tosiasiallisesti rajalliset, tulee viranomaisten pyrkiä ehkäisemään tilanteita, joissa vanhempi saattaisi tahallaan tai tahattomasti loukata lapsen perus- ja ihmisoikeuksia. Tämä onnistunee parhaiten kohdentamalla riittävästi resursseja asiasta tiedottamiseen ja kouluttamiseen. Vanhempia sekä lapsia tulee aktiivisesti opastaa verkossa toimimiseen ja ongelmatilanteiden ratkaisuun yhdessä perheen kesken tavalla, jossa kaikkien osapuolten näkemyksiä kuullaan ja ne otetaan huomioon. Myös kunnilla tulisi olla tarpeeksi resursseja, joita kohdentaa lastensuojeluun, jotta lapset, jotka ovat verkkokäyttäytymisen vuoksi joutuneet todelliseen vaaraan, saisivat apua.